

magazin istoric

ANUL XV Nr. 3 (168) MARTIE 1981

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XV

Nr. 3 (168)

martie 1981

Redactor șef

CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct

NICOLAE MINEI

Colegiul redacției

DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIP

VIRGIL CÂNDEA

NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMÉNY

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

SUMAR

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN 1921-1981

● Tradiții pentru democratizarea vieții politice: <i>Nicolae Copoiu</i>	2
● Moștenirea înaintașilor (III): <i>Augustin Deac, Ion Iacov</i>	6
Statul Asăneștilor (II): <i>Dinu C. Giurescu</i>	12
Arcul așteptării: <i>Ion Bulei</i>	17
Arme de foc contra cupru și fildeș: <i>Viorel Popescu</i>	23
Învățămîntul și istoria (II)	27
Inscripțiile rupestre de la Casian: <i>Titus N. Cergău</i>	29
Pe urmele unui tezaur: <i>Bucur Mitrea</i>	30
O scrisoare înedită a lui Nicolae Densușianu: <i>Ioan Lăcustă</i>	34
Dave și stăpînii lor — Cetatea de la Tilișca: <i>Constantin Preda</i>	37
Anacronisme la curtea Mariei-Tereza: <i>Robert Mandrou</i>	38
Rigas — un patriot grec din principatele române: <i>Leandros Vranoussis</i>	42
Operația „Pește” (II): <i>Alfred Draper</i>	46
Roma — Romula — Malva. Taina a două inscripții: <i>D. Tudor</i>	52
Drumul cealului: <i>Fernand Braudel</i>	54
Martor în culisele celui de-al treilea Reich (III): <i>N. Petrescu-Comnen</i>	57
Ultima dorință a lui Nicolae Titulescu: <i>Ion C. Grecescu</i>	61
● Cititorii seriu istorie... 33 ● Cărți sosite la redacție	
... 36 ● Concursul Magazin istoric, ediția 1981... 62	
● Poșta Magazin istoric... 63	

COPERTELE NOASTRE

① ④ Măturii în lemn ale unei strălucite și străvechi civilizații africane: a), c) măști; b) purtătoare de cupă; d) statueta; e) capătul unei harpe (Arme de foc contra cupru și fildeș, p. 23)

② Viața muncitorilor a fost o temă constantă în creația pictorului și graficianului român Al. Phoebeus (1899-1954). Printre lucrările sale se numără și tabloul Oamenii muncii Moștenirea înaintașilor, p. 6)

③ Marea ridicare la luptă a vlahilor și bulgarilor pentru eliberarea de sub dominația Imperiului bizantin, luptă soldată cu constituirea unei importante forțe politice în Peninsula Balcanică — statul Asăneștilor — a constituit vreme îndelungată o sursă de inspirație pentru artiști. Ecouri ale acestui eveniment au rezistat în artele plastice pînă tîrziu în evul mediu, dovadă și miniaturile de pe Erotocritul logofătului Petrache, splendidă operă miniaturistică a sec. XVIII, înfățișînd oastea vlahilor (Statul Asăneștilor, p. 12)

PARTIDUL CLASEI MUNCITOARE

ÎN LUPTA PENTRU DEMOCRATIZAREA

VIETII POLITICE ROMÂNEȘTI (1878-1914)

NICOLAE COPOIU

Pământul românesc nu a fost străin de ceea ce implică termenul democrație nici înainte de epoca modernă. Cînd Tudor Vladimirescu lansa, în 1821, lozincă „patrie se chiamă norodul, iar nu tagma jăfuitorilor”, el înseria, de fapt, principiul democrației în programul său revoluționar.

Tradiții străvechi

Ideea a fost și mai explicit pusă în programul revoluției române din 1848. Rămîne de cercetat dacă nu cumva este chiar singura revoluție a anului 1848 din Europa care a formulat atît de larg principiile democrației. Atrage atenția îndeosebi următorul enunț din *Proclamația de la Islaz*¹, în care se face aluzie la tradițiile democratice românești: „Poporul român dă înapoi la toate stările dreptul cel vechi de a avea reprezentanți în Generala Adunare, decetă de azi înainte alegerea largă, liberă, dreaptă, unde tot românul are dreptul de a fi chemat și unde numai capacitatea, purtarea, virtuțile și încrederea publică să-i dea dreptul de a fi ales...”

Desigur, este foarte important pentru istorie documentul programatic al revoluției române, faptul că în 1848 cei care gîndeau la viitorul țării și poporului lor au formulat obiective excepțional de clare și înaintate pentru acel timp. Dar, după cum se știe, cei care au gîndit și au luptat pentru triumful unor asemenea idei și principii progresiste au fost nevoiți să părăsească țara, ocupată de trupele interven-

ționiste ale marilor puteri vecine.

Este un fapt pe care istoria nu trebuie să-l ignore și nici să-l considere o „scăpare de condei”, că atît proclamația comandantului trupelor otomane, cît și aceea a comandantului trupelor țariste care au invadat Țara Românească și Moldova, vorbeau despre „comunismul” ce amenința cele două țări românești aflate în plină ridicare revoluționară. Firește, în mintea lor termenul „comunism” era inspirat din ura față de orice acțiune revoluționară, dar mai ales era determinat de caracterul profund novator al programului revoluției române, care preconiza eliberarea socială și națională a poporului asuprit.

Marile idei, obiective și aspirații formulate de revoluția română de la 1848 nu s-au înfăptuit atunci. Unele dintre ele, între care și cel mai important, după opinia lui Nicolae Bălcescu, *unirea Moldovei cu Țara Românească* se va înfăptui peste cîțiva ani.

Zăbovim puțin asupra anului 1857, în timpul căruia evenimentele au readus în centrul vieții politice românești, atît oamenii — din păcate fără marele Bălcescu, stîns din viață între timp — cît și principiile revoluției din 1848. Ale-

gerile pentru Adunările ad-hoc în Moldova și Țara Românească s-au desfășurat într-un chip și cu rezultate atît de democratice, încît se poate considera că aceste adunări reprezentative românești au fost cele mai democratice din Europa aceluși timp. Respectiv „parlamentele” populare cele mai reprezentative de pe continent. În rîndurile deputaților Adunărilor ad-hoc se aflau, alături de cei 60 deputați ai marii boierimi și 33 deputați ai micilor proprietari, 39 reprezentanți ai orașelor și alți 33 reprezentanți direcți ai țărănimii, între care majoritatea chiar țărani. Acești deputați fuseseră aleși de 219 777 țărani alegători. O asemenea componență democratică a unui parlament nu se afla nîcieri, în nici o țară din Europa. S-ar putea susține că aceste alegeri și adunări s-au desfășurat după niște reguli stabilite de cele șapte puteri garante. Este o aparență, deoarece puterile, de fapt, au formulat o lege electorală, așa cum le-au sugerat-o românii: alegerile pe „stări”

¹ Magazin istoric, nr. 3/1978.

de la 1857 nu erau oare exact cele recomandate de *Proclamația de la Iași*?

Vorbind despre democrație pe pământul românesc, trebuie să observăm că, fie cu „influențe din afară”, fie mai ales cu forța datinelor din interiorul țării, momentul 1857 este una dintre cele mai puternice manifestări ale ideii de democrație în Europa: un popor de cinci milioane lua parte activă, prin reprezentanții săi, la adoptarea unor mari hotărâri care priveau viitorul său. În istoria modernă nu sînt multe state care să-și fundamenteze existența și unitatea pe asemenea hotărâri emanate direct de la popoarele lor.

Pentru istoria modernă a României, momentul 1857 a rămas, din păcate, unic. În statul român modern s-a instaurat, prin Constituția din 1866, un regim politic cu multe elemente înaintate, dar retrograd pe planul democrației sociale. Din rațiuni de clasă și prin subtilități legislative, caracterul larg democratic al sistemului de guvernămînt care ar fi trebuit să rezulte printr-o consecvență continuă a momentelor 1848 și 1857 a fost profund afectat de legiferarea, prin Constituție, a inegalității cetățenilor în privința dreptului de a alege și de a fi aleși. Împărțiți în mai multe categorii de votanți, după criteriul economic, respectiv după avere, majoritatea cetățenilor țării, în primul

rînd țărănimea, a fost lipsită de dreptul de a alege. În plus, tot o restrîngere a democrației viza și clauza recrutării alegătorilor pe criterii de învățură, știut fiind faptul că o mare parte a populației era neștiutoare de carte. În felul acesta nu se poate vorbi despre o *democrație politică reală* în România din perioada 1866-1918; s-ar putea vorbi mai degrabă despre un sistem *oligarhic* de guvernare, care asigura puterea celor puțini, cum dealtfel l-au definit deseori socialiștii români.

Acest fapt nu anulează însă laturile pozitive ale sistemului de guvernare din acel timp, cum erau libertățile clasice burgheze — libertatea presei, a întrunirilor, dreptul de asociație. Însuși mecanismul de guvernare parlament-guvern-rege funcționa în spiritul modern al epocii. Așa se și explică *posibilitatea reală* de manifestare a mișcării socialiste, revoluționare, apariția unei bogate prese muncitorești, de profundă opoziție față de întregul sistem politic din țară. Dar cele două partide care au guvernat România în răstimpul menționat — Partidul Național-Liberal (P.N.L.) și Partidul Conservator, nu s-au gîndit să se angajeze serios în direcția *democratizării* sistemului politic. Au plătit scump această atitudine antidemocratică: lă-

sată în afara vieții politice, neacceptată, neauzită și neascultată în instituțiile politice ale țării, țărănimea a recurs la arma ultimă pentru a-și spune păsurile. În 1907 nu a fost vorba numai despre situația economică grea a țărănimii, de lipsa ei de pămînt; atunci s-a pus mai ales problema *absenței* țărănimii din viața politică a țării. Cu toate acestea, nici măcar a doua zi după marea răscoală din 1907, cele două partide nu au luat în considerare ideea democratizării sistemului, a egalizării dreptului de a participa la alegerile parlamentare pentru toți cetățenii țării.

Dincolo de aparențe

În terminologia politică a acelei epoci, vechile formațiuni care au guvernat țara — P.N.L., Partidul Conservator, iar, mai tirziu, după primul război mondial, Partidul Național-Tărănesc (P.N.Ț.) — erau numite partide „istorice”. Aprecierea cuprindea, într-o anumită măsură, adevărul, în sensul că respectivele partide, aflîndu-se la conducerea țării cîva timp, intraseră de drept în istoria ei. Dar aprecierea putea fi, și chiar era, inexactă din punct de vedere al apor-

Demonstrație organizată, în 1912, de Partidul Social-Democrat, sub lozincă votului universal

tului acestora la dezvoltarea țării, al participării poporului pe care îl guvernau la conducerea statului.

Să luăm, de pildă, perioada cuprinsă între proclamarea independenței absolute a României și declanșarea primului război mondial. Partidele „istorice” care au guvernat în această vreme au fost: P.N.L. și Partidul Conservator.

Câți membri aveau aceste partide? Desigur, atunci când se aflau la putere numărul adherenților creștea; în opoziție însă ele își subțiau considerabil rîndurile. La începutul veacului, circula chiar gluma că Partidul Conservator, divizat în două, nu putea să pretindă accesul la guvern, deoarece nu avea suficienți membri pentru a completa numărul miniștrilor! (erau opt miniștri pe vremea aceea).

În acea perioadă, după cum se știe, partidul clasei muncitoare, creat în 1893¹, a rămas tot timpul în opoziție. Practic însă acesta număra, în ajunul primului război mondial, circa 20 000 membri, iar adunările și demonstrațiile de stradă organizate de el depășeau cu mult numărul adherenților partidelor guvernamentale. În ciuda acestor fapte, partidul clasei muncitoare era socotit de politicienii vremii un partid „neistoric”, fără drepturi la conducerea țării.

După 1878, societatea românească nu a rămas pe loc. Procesul de modernizare a economiei, evoluția relațiilor sociale, abia descătuse în 1864 prin eliberarea țăranilor de servituțle feudale, cereau un efort deosebit, pe toate planurile (politic, economic, legislativ, social, cultural-educativ) din partea celor care conduceau țara. Nu se poate spune că în perioada 1878-1914 nu s-au făcut unele eforturi; nu s-au afirmat inițiative care au contribuit la dezvoltarea economică, la îmbunătățirea nivelului cultural-științific ș.a. Dar diriguitorii țării, cele două partide care au alternat la guvern, s-au izolat tot mai mult de popor, de mase, de problemele și aspirațiile acestora, încît sistemul de guvernare s-a caracterizat printr-un imobilism — aproape inexplica-

bil — în toată această perioadă de peste trei decenii.

În aceeași vreme, singurul partid politic care a propagat idei inovatoare, progresiste în toate domeniile vieții sociale, economice și politice, care a desfășurat o activitate practică de antrenare și educare a maselor în bătălia pentru progresul general al societății a fost partidul revoluționar al clasei muncitoare.

Forma sub care s-a exprimat procesul de democratizare în cîteva țări ale continentului a fost acordarea dreptului de vot tuturor cetățenilor țării. Votul se numea „universal”, dar nu era chiar universal, pentru că, de pildă, femeile nu aveau drept de vot nici în țările unde se introducea acest sistem. Dealtfel, în fiecare țară a existat o istorie a cuceririi treptate a votului universal.

În ce privește România, teoria cea mai comodă pe care se sprijineau politicienii celor două partide de guvernămint pentru a respinge principiul votului universal egal, direct și secret era aceea că țărâniea încă nu era matură politicește pentru a putea să participe direct la alegeri. În mintea moșierimii stăruia încă amintirea dezbaterilor din Adunările ad-hoc, cînd deputații țărânimii ridicaseră problema marii proprietăți. Burghazia, reprezentată de partidul liberal, a făcut o primă și ultimă concesie, în ajunul primului război mondial, aceea de a lua în considerare acordarea dreptului de vot, într-un colegiu unic, tuturor care știau carte. Cum însă numărul acestora nu se ridica nici la jumătatea populației rurale, era evident că „democratizarea” progrese și ea în același ritm.

Singura forță politică din a doua jumătate a veacului trecut care a inițiat, a propagat și a militat cu energie pentru democratizarea vieții social-politice din România, a fost partidul clasei muncitoare. Acest partid, constituit, cum aminteam, în urma unui congres național în primăvara anului 1893, a existat de fapt cu mulți ani înainte, sub forma unor cluburi și organizații socialiste muncitorești. Este suficient să amintim editarea, în anii 1885-1886,

a primului program al socialismului românesc, *Ce vor socialiștii români*, participarea socialiștilor la alegerile parlamentare din 1888, prezența socialiștilor în campaniile electorale din 1890 și 1892, pentru a înțelege că propaganda socialistă, muncitorească pentru democratizarea vieții politice începuse de fapt odată cu penultimul deceniu al veacului trecut.

Analizînd sistemul social-economic și politic din România, programul *Ce vor socialiștii români* înscrisa ca prim punct în „partea politică” — votul universal direct pentru oricare cetățean, indiferent de sex, care a împlinit vîrsta de 20 ani. Așadar, dobîndirea vctului universal concomitent cu emanciparea politică a femeii, dezi-derat ce avea să se realizeze efectiv în țara noastră abia în 1946.

Într-un studiu publicat în ziarul *Munca* din 1890 C. Dobrogeanu-Gherea atrăgea atenția asupra *neconstituționalității* sistemului electoral din România. Într-adevăr, Constituția din 1866 prevedea că „nu există în stat nici o deosebire de clasă”, că „toate privilegiile, scutirile și monopolurile de clase sînt oprite pentru totdeauna în statul român”. Evident, aceste principii fundamentale erau flagrant știrbite de împărțirea cetățenilor pe colegii, de inegalitatea dreptului de vot dintre cei bogați și cei săraci. Concluzia autorului era că muncitorii trebuie să se organizeze într-un partid politic deosebit care să înscrie pe steagul său: de luptă lozincă colegiului unic cu vot universal și obligatoriu. Prin urmare, socialiștii, pornind de la analiza condițiilor concrete din țară, apreciau — pe bună dreptate — că, deoarece nici unul dintre partidele burgheziei și moșierimii nu susțineau principiul democratizării vieții politice pe calea lărgirii drepturilor electorale ale cetățenilor, această misiune revenea partidului clasei muncitoare. În literatura socialistă din ultimul deceniu al veacului trecut s-a cristalizat ideea, bazată tocmai pe poziția partidelor guvernamentale și în primul rînd a partidului li-

¹ Magazin istoric, nr. 4/1981.

beral — care cîndva, după, și în amintirea lui 1848, se numise partidul „roșilor” —, că partidul muncitorilor avea misiunea să preia moștenirea revoluționară a anului 1848. Revoluționarii de la 1848 — scria *Lumea nouă* din 14 octombrie 1897 — „s-au lăsat de ideile de la 1848...”, s-au lăsat — de votul universal și de multe alte păreri și puncte de program de la '48... Așa fiind — se formula concluzia logică — numai social-democrații pot acum să se fălească a ține sus steagul înaintea — mergătorilor de la 1848; noi sintem urmașii revoluționarilor de atunci și nu renegații acelor idei”.

Cu prilejul aniversării semicentenarului revoluției de la 1848, organul de presă al P.S.D.M.R. *Lumea nouă* a publicat mai multe articole în care din nou a subliniat că „numai o parte din făgăduielile date [la 1848] au fost îndeplinite”, că „tocmai din această pricină socialiștii se consideră ca singurii și adevărații urmași ai revoluționarilor de la 1848”.

Pe terenul faptelor

Formularea obiectivelor de luptă ale partidului clasei muncitoare din România a fost făcută cu claritate încă în programul adoptat la congresul din 31 martie-2 aprilie 1893. Se preciza, între altele, că cererile formulate „reprezintă numai acele reforme care s-ar putea realiza chiar în societatea actuală”, dar a căror înfăptuire „ar fi un pas uriaș către idealul nostru, prin faptul că s-ar spori bunăstarea materială și intelectuală a poporului muncitor și deci puterea lui de luptă și de împotrivire”.

Enunțînd opțiunea sa principală pentru forma de guvernămînt republicană, P.S.D. M.R. socotea că „acuma” se putea lupta pentru votul universal, pentru egalizarea condițiilor juridice și politice ale femeilor cu ale bărbaților și pentru alte măsuri de largire a caracterului democrat al sistemului de guvernămînt.

Într-o formă ambiguă, votul universal figura în programul din 1892 al partidului liberal. Acesta a fost și motivul

pentru care socialiștii au avansat numeroase propuneri de conlucrare, cel puțin cu aripa mai democratică a partidului liberal, pentru introducerea votului universal. Nu s-a înregistrat însă nici un succes, deoarece, ca partid de guvernămînt, P.N.L., nu a pus în nici un fel la ordinea zilei problema lărgirii dreptului de vot. Abia în 1913, în condițiile unor puternice frămîntări sociale și ale creșterii influenței partidului clasei muncitoare în viața politică a țării, liberalii s-au gîndit să-și anunțe intenția de a legifera un nou sistem electoral, bazat pe colegiul unic, dar acesta, prin eliminarea analfabeților, avea un caracter foarte limitat.

Așadar, timp de un sfert de veac, partidul clasei muncitoare, mișcarea muncitorească și sindicatele au militat pentru votul universal. Principiul nu a rămas înscris în textul programului, între copertile unei broșuri; el a căpătat viață în activitatea practică. La zeci și sute de adunări muncitorești, în presa socialistă, la tribuna și în cadrul Parlamentului s-a desfășurat o propagandă intensă și o luptă politică de masă pentru a impune guvernanților cel puțin democratizarea sistemului electoral din România.

Așa de mare a fost năzuința mișcării muncitorești, a socialiștilor pentru obținerea acestei reforme democratice, încît partidul nu a protestat în 1899, cînd V. G. Morțun, Al. Radovici, I. Athanasu și G. Diamandi au părăsit partidul muncitorilor și au trecut în partidul liberalilor (cu excepția lui I.C. Frimu, care l-a blamat pe V.G. Morțun într-un articol, socotindu-l „mort politicește”). Speranța că socialiștii vor fi un veritabil cal troian în partidul liberal, lovindu-l din interior, a pus surdina unor acțiuni de înfierare firească a gestului „generoșilor” de a părăsi partidul. C. Dobrogeanu-Gherea a sperat și el într-o acțiune de democratizare a concepțiilor partidului liberal în urma intrării unor socialiști în rîndurile acestui partid. În 1909, el avea să-și mărturisească însă public decepția; foștii socialiști nu reușiseră

mai nimic pînă la acea dată, nici cel puțin pe linia introducerii votului universal.

Chiar atunci era în desfășurare o nouă campanie condusă de către mișcarea muncitorească, de Uniunea Socialistă și Comisia Generală a Sindicatelor, pentru introducerea votului universal. Se păstrează în Arhiva națională de filme o scurtă peliculă în care, arătîndu-se manifestația muncitorească de la 1 Mai 1912, se vede o lozincă principală, *Cerem votul universal!* și o alta, *Cerem exproprieră totală!* Este un document istoric pe care nici un alt partid politic din România nu l-ar putea produce.

Cele două reforme cerute de partidul clasei muncitoare au fost legiferați — în condițiile epocii respective — sub presiunea aceluiași partid, la sfîrșitul primului război mondial, ele trecînd doar aparent la activul liberalilor. Aparent, căci așa cum scria M. Gh. Bujor în 1934, „Cînd... politicienii noștri au stat la taifas în Cameră asupra subiectului: Cui revine meritul reformelor? [agrară și electorală], ei l-au atribuit firește lor, sau regelui Ferdinand. Dar nimeni... n-a spus un cuvînt despre meritul cel mare și inițial al mișcării noastre vechi și noi, care cu prețul atîtor jertfe... a făcut posibilă realizarea lor de mai tîrziu”.

Istoria restituie astăzi, pe bună dreptate, meritul introducerii votului universal în România, al democratizării vieții politice, partidului revoluționar al clasei muncitoare care, timp îndelungat, inclusiv prin amploarea acțiunilor organizate în deceniile interbelice, a fost cel mai consecvent promotor al acestor principii.

Astăzi, în climatul muncii insufletește a întregului nostru popor pentru construirea societății socialiste multilateral dezvoltate, Partidul Comunist Român a creat toate condițiile pentru a face din democrație nu doar un principiu de conducere a societății, ci izvorul viu de valorificare a tuturor resurselor creatoare ale națiunii, ridicînd visele înaintașilor pe culmi de fapte a căror măreție n-a fost nicînd egalată în mult milenara istorie a poporului român.

Adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai înalte tradiții de luptă ale poporului și își are rădăcinile împlintate adânc în mișcarea muncitorească, socialistă din a doua jumătate a secolului trecut — coincid cu începutul activității partidului muncitoresc călăuzit de teoria revoluționară marxistă.

NICOLAE CEAUȘESCU

MOȘTENIREA ÎNAINȚAȘILOR (III)

Cronica noastră se va opri de astă dată asupra deceniului doi al veacului XX, perioadă marcată de două mari momente istorice: împlinirea idealului unității naționale, prin realizarea statului unitar național român, și organizarea Partidului Comunist Român în urmă cu 60 ani. Datele sînt pe stil vechi.

1910

31 IANUARIE-2 FEBRUARIE. La București, are loc Congresul Partidului Social-Democrat din România (P.S.D.R.). Cei 94 delegați adoptă programul și statutul și dezbate, între altele, problema industrială, agrară, națională, pe aceea a votului universal. Din Program: „Vlăstar al vechii rădăcini socialiste, pe care nimic n-a putut-o distruge”, P.S.D.R. e „singurul partid cu adevărat național, căci el reprezintă interesele tuturor claselor oprite ale națiunii”, ridicîndu-se „contra oricărei subjugări” și are drept scop final „desființarea exploatării muncii sub orice formă și înlocuirea ei prin socializarea mijloacelor de producție, inclusiv solul, a mijloacelor de transport și de schimb”. În cadrul dezbaterilor se subliniază că „menirea unui muncitor conștient este să-și facă datoria pînă la capăt și în armată...; noi avem interesul să ne apărăm țara contra încălcării de către vreo putere străină”.

28 AUGUST-3 SEPTEMBRIE. La Copenhaga, Congresul Internațional a II-a dezbate problema atitudinii social-democrației față de un eventual război imperialist; din partea

P.S.D.R. participă Cristian Racovski.

25-26 DECEMBRIE. Congresul social-democrației române din Transilvania, la Sibiu (100 delegați din 54 localități), dezbate și adoptă hotărîri privind întărirea partidului și a organizațiilor sindicale, demască aspirarea națională și politica militaristă a imperiului dualist; condamnă clasele guvernante care „pe muncitorul român îl țin strîns legat ca acesta să nu se deștepte și să se organizeze pe baza luptei de clasă în cadrele Partidului Social-Democrat”.

1911

14 FEBRUARIE. Scrisoarea conducătorului social-democraților români din Bucovina, George Grigorovici, către P.S.D.R.: „Idealul socialistului ca individ este unirea tuturor românilor, căci asta dă baza pentru o cultură mai intensivă care nu poate fi alta decît națională și pregătitoare dărmarea hotarelor între popoare”.

5 OCTOMBRIE. Conferința preliminară a social-democrației din Balcani, la Belgrad (delegați din Serbia, Croația, Bosnia, Herțegovina, Grecia, Macedonia; România este prezentă prin M. Gh. Bujor și dr. Cristian Racovski) con-

damnă atacul colonial al Italiei asupra Tripolitaniei și cheamă masele populare la luptă contra pericolului de război, pentru pace.

9 OCTOMBRIE. P.S.D.R. adresează un mesaj de salut mișcării antiimperialiste revoluționare a poporului chinez condusă de Sun Iat-Sen, exprimînd sentimentele de solidaritate frățească ale proletariatului român cu lupta dreaptă a maselor populare din China.

DECEMBRIE. Apare lucrarea lui C. Dobrogeanu-Gherea, *Asupra socialismului în țările înapoiate* — unul dintre cele mai remarcabile studii ale sale, în care analizează condițiile social-economice și structura de clasă din România, locul partidului politic al clasei muncitoare în viața social-politică a țării, sarcinile social-democrației române. Orice stat, deci și România, „trebuie să se dezvolte ca un organism întreg în marginile sale etnice”, altfel „dezvoltarea sa devine anormală și nesănătoasă în cel mai înalt grad...”

1912

11 MAI. Greva generală de o zi a muncitorilor din Transilvania (Arad, Brașov, Cluj, Lugoj, Oradea, Reșița, Salonta, Satu Mare, Timișoara), în

semn de protest față de politica reacționară a guvernului ungar și de solidaritate cu muncitorii din Budapesta, victime ale terorii și persecuțiilor polițienești.

29 Iunie-1 Iulie. La București (Sala „Oppler”) lucrările Congresului P.S.D.R. și al Uniunii Sindicatelor din România (U.S.R.); dezbate și hotărăște în domeniul votului universal, al tacticii și organizării, al presei și al Cercului de editură socialistă. Congresul este salutat din partea socialistilor români din Transilvania și a celor din Bucovina, ca și de reprezentanți ai partidelor socialiste din Austria, Bulgaria, Rusia, Serbia, Turcia și Ungaria.

17 Iulie. Ședință, la Brașov, a social-democraților români din Transilvania (participă și I.C. Frimu, Rozalia Frimu, Gh. Cristescu din București) care abordează probleme privind evoluția mișcării muncitorești în condițiile dominației străine și necesitatea întăririi legăturilor dintre socialiștii români de pe ambele versante ale Carpaților.

24-25 NOIEMBRIE. Congresul Internaționalei a II-a de la Basel dezbate problema luptei împotriva războiului, formele de acțiune ale proletariatului în cazul unei conflagrații mondiale. Delegația română (C. Dobrogeanu-Gherea și George Grigorovici) expune un memoriu asupra situației politice din țările balcanice.

1913

26 OCTOMBRIE. La Arad se desfășoară congresul social-democraților români din Transilvania (convocat inițial pentru 19-20 decembrie 1912, la Orăștie, și amnat din cauza interdicției autorităților reacționare ungare). Participă 26 delegați din 15 localități care dezbate și adoptă hotărâri în problema organizării politice și profesionale a muncitorilor, a presei, a situației economice, sociale și politice a muncitorilor, a poporului român „apăsător ca clasă și ca neam”.

1914

6-8 APRILIE. Congresul P.S.D.R., la București (Sala „Oppler”, în prezența a 40 delegați) adoptă un nou sta-

tut: „Partidul Social-Democrat din România urmărește organizarea proletariatului român pe terenul luptei de clasă și înțelegerii internaționale a muncitorilor, pentru cucerirea puterii politice în vederea socializării mijloacelor de producție (fabrici, ateliere, pămint, mijloace de transport și de schimb), adică transformarea societății capitaliste, bazată pe exploatarea muncii, într-o societate socialistă, întemeiată pe munca liberă și asociată”.

10 AUGUST. Congres extraordinar al P.S.D.R. și al U.S.R. pentru precizarea atitudinii față de primul război mondial, izbucnit la 15 iulie (55 delegați din 16 localități ale țării) se declară pentru neutralitatea României.

7 SEPTEMBRIE. România muncitoare, organul central de presă al P.S.D.R., apare cu titlul *Jos războiul!*, iar la 12 septembrie își ia numele de *Lupta*; din 23 septembrie 1914 până la 15 august 1916 apare cu titlul de *Lupta zilnică*.

15 SEPTEMBRIE. P.S.D.R. organizează întruniri consacrate semicentenarului Internaționalei I; publicațiile socialiste consacră articole referitoare la rolul Internaționalei în dezvoltarea mișcării muncitorești mondiale, la contribuția lui K. Marx și F. Engels în înființarea acestui forum.

1915

5-7 IULIE. La București se desfășoară a doua Conferință socialistă interbalcanică, convocată din inițiativa P.S.D.R. (delegați din Bulgaria, Grecia și România, iar socialiștii din Serbia aderă la hotărârile sale). Conferința adoptă *Declarația de principii a muncitorimii social-democrate din Balcani în problema războiului și a păcii* și rezoluția privind formele și mijloacele de acțiune ale partidelor socialiste din această zonă împotriva războiului. Drept mijloc de rezistență împotriva politicii marilor puteri imperialiste, se hotărăște constituirea Federației muncitorești social-democratice din Balcani și se votează statutele acesteia.

5-8 SEPTEMBRIE. Conferința socialistă internațională de la Zimmerwald (cu participarea reprezentanților unor

Vinietele din pp. 7, 10 sînt desenate după albumul Imagini ale unui trecut glorios

partide social-democrate și ai unor grupări revoluționare din 11 țări europene); P.S.D.R. are un rol activ în organizarea conferinței¹.

25-27 OCTOMBRIE. Congresul P.S.D.R.; raportul general al Comitetului Executiv analizează aspectele esențiale din viața internă a partidului, îndeosebi sarcinile rezultate din noul statut al partidului adoptat în 1914.

1916

1 IANUARIE. *Calendarul muncii*: „Social-democrația... a proclamat întotdeauna dreptul imprescriptibil și inviolabil al tuturor națiunilor la viață liberă și integrală”.

5-9 FEBRUARIE. La Berna, consfățuire lărgită a Comisiei Socialiste Internaționale, aleasă la Zimmerwald, care discută măsurile practice pentru ralierea tuturor partidelor și organizațiilor socialiste în vederea luptei împotriva războiului, pentru pace. Din România participă dr. Cristian Racovski.

13 IUNIE. Mare manifestație a muncitorilor din Galați pentru ieșirea traului, pentru vot universal, pentru pace. Autoritățile deschid focul asupra demonstrațiilor, fiind ucisi 9 muncitori, iar 35 răniți. În zilele următoare au loc ample manifestații ale muncitorilor din București și din alte orașe împotriva represaliilor de la Galați, de solidaritate cu muncitorimea gălățeană, pentru afirmarea principiilor revoluționare.

14 AUGUST. România declară război Austro-Ungariei². Comitetul Executiv al

¹⁻² Amănunte în *Magazin istoric*, nr. 2/1967; 12/1978.

P.S.D.R. se plasează pe poziția sprijinirii hotărâte a luptei juste de eliberare și unitate națională a poporului român. În timpul luptelor purtate de poporul român în anii războiului, pentru libertate și unitate națională, pentru independență, clasa muncitoare plătește un greu tribut de sînge. Dimitrie Marinescu, secretar al P.S.D.R., Dimitrie D. Păunescu, membru al Secțiunii București a P.S.D.R., cad eroic pe cîmpul de luptă; la postul său de medic militar cade dr. Ottoi Călin, membru în conducerea P.S.D.R.; lor li se adaugă muncitorii socialiști: Ion Toboc (Turnu Severin), Nicu B. Mihăilescu și Nicolae Mihăilescu (București), Iosif Liszt (Piatra Neamț), Theodor Popescu (Ploiești), Al. Bezdedeanu, Gh. Lițescu și N. Constantinescu (Pitești), Ulise Vasilescu (Călărași) și mulți, mulți alții.

DECEMBRIE. Militanții socialiști rămași în teritoriul ocupat de armatele inamice reoriantează activitatea socialistă în noile și grele împrejurări. Organizațiile din București, Ploiești, Turnu Severin, Craiova, Galați, Brăila ș.a. desfașoară o susținută activitate împotriva coteropitorilor (sustragerea de la munca forțată, sabotarea mașinii de război a ocupanților, mitinguri de protest și greve etc.).

1917

În întreprinderile din București, Turnu Severin, în cele de pe Valea Prahovei se organizează puternice acțiuni de sabotare a producției destinate trupelor Puterilor Centrale. În primele rînduri ale luptei de rezistență, înfruntînd măsurile drastice ale coteropitorilor se află muncitorii socialiști.

În cadrul efortului național pentru refacerea potențialului militar al țării, muncitorii din fabricile de armament, îmbrăcăminte și încălțăminte, din industria alimentară, forestieră, petrolieră, minerit, care se află în teritoriul liber, își aduc o contribuție foarte importantă.

23 MARTIE. Militanții socialiști de frunte (I. C. Frimu, Gh. Cristescu, I. Olteanu) organizează o demonstrație de stradă a femeilor muncitoare în fața Prefecturii Capitalei.

MAI. Pentru a doua oară de la izbucnirea războiului, peste 11 500 mineri din Valea Jiului (românii formează marea lor majoritate) intră în grevă; autoritățile militare austro-ungare aplică noi măsuri represive prin înmulțirea numărului de posturi de jandarmi, introducerea cenzurii militare ș. a.

IUNIE. La Odessa se constituie Consiliul de acțiune social-democrat român în frunte cu M. Gh. Bujor, I. Dic-Dicescu, Al. Nicolau, Gh. Stroici ș.a.; întreține legături cu organizațiile socialiste din țară și editează un organ de presă propriu — *Lupta* (5 septembrie 1917-martie 1918).

9 IULIE. Se desfașoară, la Budapesta, Conferința Secției române a P.S.D. din Ungaria; hotărâște reluarea activității întrerupte la izbucnirea războiului, reparația organului de presă *Adevărul* și lansează manifestul *Către poporul român din Ungaria*, vibrant apel la organizare și luptă împotriva războiului.

IULIE-AUGUST. Marile victorii ale armatei române la Mărăști-Mărășești-Oituz, contribuție importantă a poporului român la înfrîngerea Puterilor Centrale, moment hotărîtor în lupta pentru apărarea ființei statului român și înfăptuirea idealului unității naționale.

25 OCTOMBRIE (7 NOIEMBRIE). Izbucnirea Revoluției Socialiste din Rusia, eveniment de importanță istorică mondială, care deschide o nouă epocă în dezvoltarea societății omenești — epoca trecerii de la capitalism la socialism. Făurirea statului muncitorilor și țăranilor din fostul imperiu țarist dă un puternic imbold luptelor revoluționare de pretutindeni, stimulează lupta de eliberare socială și națională a popoarelor asuprite. Revoluția rusă e întîmpinată de masele de oameni ai muncii din România cu viguroase acțiuni de simpatie și solidaritate; revoluționarii români salută victoria proletariatului rus, constituind, *primii în lume*, batalioane roșii de apărare a cuceririlor revoluționare din Rusia.

1918

1 IANUARIE. Greva generală a muncitorilor din Tran-

silvania, care cer încheierea păcii generale pe baza dreptului națiunilor la autodeterminare.

28 APRILIE. În clandestinitate are loc ședința organizației socialiste din București care discută necesitatea intensificării acțiunilor contra ocupației străine, a exploatării capitaliste; hotărâște extinderea mișcării socialiste ilegale și folosirea tuturor formelor de manifestare legală în propaganda revoluționară, adoptarea unui program corespunzător noilor condiții de activitate și alegerea unei conduceri provizorii a tuturor organizațiilor din București, Ploiești, Turnu Severin, Cîmpina, Giurgiu, Craiova etc.

1 MAI. În grădina de la Cotroceni se ține o nouă ședință a conducătorilor socialiști din București; dezbate programul minimal și maximal al partidului, tactica și problemele privind atitudinea partidului proletar față de partidele și parlamentele burgheze.

În toată țara se desfașoară manifestații sub semnul luptei împotriva coteropitorilor, a regimului militarist al Puterilor Centrale, de înfometare și mizerie. Cu acest prilej este lansat un manifest împotriva păcii imperialiste impusă țării de către Puterile Centrale. Autoritățile germane arestează pe fruntașii socialiști Gh. Cristescu, Al. Constantinescu, Ecaterina Arbore, Gheorghe Teodorescu, Ilie Moscovici, L. Filipescu, C. Popovici, D. Pop.

27 MAI. Apare, la Iași, gazeta *Social-democrația*: „Social-democrația reprezintă în întregime principiile marxiste de prefacere radicală a alcătuirii social-burghezo-capitaliste de astăzi... Partidului socialist i se impun astăzi, mai mult ca orînd, sarcini mari, covîrșitoare”.

17 IUNIE. Mare manifestație a muncitorilor în fața Palatului Justiției din București, împotriva terorii introdusă de administrația de ocupație, pentru eliberarea conducătorilor socialiști arestați.

1 IULIE. La Iași, Congresul organizațiilor socialiste și sindicale din Moldova hotărâște ca activitatea mișcării socialiste și sindicale să se desfașoare sub conducerea unui comitet regional, în conformitate cu programul și statutele adoptate de congresele P.S.D.R.

¹ Magazin istoric, nr. 7, 8/1980.

din anii 1914-1915: „Congresul — se spune în moțiunea adoptată —, consecvent principiului stabilit de muncitorimea internațională socialistă prin formula «pace fără anexiuni și contribuțiuni și dreptul popoarelor de a dispune libere de ele însele», protestează împotriva înstrăinării unor părți din teritoriul României, prin rășuirea munților și anexarea Dobrogei [prin pacea impusă de Puterile Centrale]”.

28 OCTOMBRIE. Declarație publicată de gazeta *Social-democrația*: „[P.S.D.R.] susține drepturile națiunilor de a hotărî asupra soartei lor și ocrotește și respectă drepturile minorităților naționale”, fiind „singurul partid democrat și național în interesul cel mai adinc al cuvîntului”.

30 OCTOMBRIE. La inițiativa socialiștilor din Transilvania se constituie Consiliul Național Român Central (C.N.R.C.), supremul și unicul for politic menit să coordoneze întreaga luptă de eliberare națională și de unire cu România. Din noul organism fac parte șase reprezentanți ai socialiștilor, alături de șase reprezentanți ai Partidului Național Român (P.N.R.).

31 OCTOMBRIE. Declanșarea revoluției burghezo-democratice în Transilvania; puterea de stat reacționară austro-ungară este răsturnată și înlocuită cu administrația românească a consiliilor și gărzilor naționale, organe în care reprezentanții muncitorilor desfășoară o activitate susținută. *Adevărul*, organul de presă social-democrat, propune ținerea unei adunări naționale a românilor: „Consiliul Național Român [Central] este chemat acum a merge cu un pas mai departe și a declara în mod clar și lămurit că voim ca întreg poporul român din Ungaria, Transilvania și Banat să fie întrebat prin referendum, printr-o votare obștească, în ce cadre de stat voiește să trăiască în viitor...”

14 NOIEMBRIE. Adevărul publică o *Declarație*: „Partidul Social-Democrat Român stă pe baza dreptului de liberă dispoziție a popoarelor... Unul din visurile noastre cele mai frumoase e și unirea tuturor țărilor române, să ne unim într-un popor mare, înaintea

cărui să fie deschise toate căile ce duc spre progres și fericire”.

Apare, la București, ziarul *Trăiască socialismul!*, ulterior *Socialismul*, organ al Partidului Social-Democrat și al Uniunii Sindicatelor din România.

17 NOIEMBRIE. Adevărul: „Românii din Ungaria și Transilvania, fără deosebire de clasă, voiesc să se unească cu frații lor de peste munți...”

Alba Iulia va însemna pentru noi începutul unei noi vieți”.

18 NOIEMBRIE (1 DECEMBRIE). Marea Adunare Națională cu caracter constituant, la Alba Iulia. Cei 1228 delegați ai poporului român (150 reprezintă organizațiile muncitorești), în prezența a peste 100 000 români din toate ținuturile Transilvaniei și Banatului votează în unanimitate unirea Transilvaniei cu România¹. Prin acest act de voință al poporului român se pecetluiește statul național unitar.

În aceeași zi, la Alba Iulia se ține conferința delegaților muncitorimii care aprobă transformarea Secției române a P.S.D. din Ungaria în Partidul Social-Democrat Român din Transilvania și Banat (P.S.D.R.T.B.).

28 NOIEMBRIE. Comitetul Executiv al P.S.D.R. hotărăște schimbarea denumirii partidului în aceea de Partidul Socialist din România (P.S.R.).

9 DECEMBRIE. Se publică *Proiectul de program al P.S.R.*, cunoscut sub numele de *Declarație de principii*; precizează că P.S.R., „inspirindu-se de la ideile socialismului științific”, se consideră un partid de clasă care, prin poziția sa, se află în opoziție completă cu toate partidele politice burgheze, fiind un partid revoluționar, „întrucît luptă pentru schimbarea totală a organizației sociale burgheze”; pentru prima dată este exprimată cu claritate, într-un document programatic al mișcării muncitorești din țara noastră ideea că P.S.R. luptă „pentru cucerirea prin toate mijloacele a puterii politice și economice din minile burgheziei și întronarea dictaturii proletarietului, pentru realizarea societății socialiste, care formează unicul său scop”.

13 DECEMBRIE. Grevă generală a muncitorilor din Bucu-

rești (aproximativ 50 000 participanți)².

1919

6-7 IANUARIE. Congresul P.S.D.R.T.B., la Sibiu (120 delegați din 26 localități). *Darea de seamă* precizează: „[Sintem] în deplin acord cu ținuta delegaților social-democrați, care la Adunarea Națională din Alba Iulia, în concordanță cu voința întregului neam românesc, au votat pentru unirea tuturor românilor. Congresul constată că unirea poporului românesc într-un singur stat independent este o necesitate istorică, bazată pe dreptul de liberă dispoziție a tuturor popoarelor”. Congresul reafirmă principiile fundamentale ale *Declarației de principii* a P.S.R. — pas important în elaborarea unui program de acțiune ideologic și politic unic pentru organizațiile muncitorești din țara reîntregită.

13 FEBRUARIE. Se dă publicității *Declarația P.S.R. și a Uniunii Sindicatelor din România*: „Ca socialiști români, internaționaliști, saluăm cu bucurie dezrobirea națională a poporului român din provinciile subjugate pînă acum și respectăm legămintele de unire hotărîte”, precizînd totodată că „România nouă de astăzi trebuie să fie România socialistă de mine”.

23 FEBRUARIE. Telegrama P.S.D.R.T.B. adresată Conferinței socialiste internaționale de la Berna: „Ca singurul interpret al poporului muncitor român de pe aceste teritorii și ca cea mai tinăramură [independentă] a Internaționalei Socialiste, cere ca Congresul internațional să ia la cunoștință hotărîrea adusă de congresul nostru ținut la 19-20 ianuarie [stil nou] 1919 la Sibiu, prin care se aprobă unirea tuturor românilor. Numai astfel poporul român din Ardeal, Banat și țara ungurească va putea să-și câștige cele mai elementare baze ale dezvoltării sale culturale și economice, devenind prin aceasta un factor egal în rîndul tuturor națiunilor civilizate”.

2-6 MARTIE. La Moscova, cu participarea reprezentanților a 19 partide și grupări revoluționare din Europa și America, se constituie Inter-

... Amănunte în *Magazin istoric*, nr. 12/1978; 11/1968 și 12/1973.

națională a III-a Comunistă (I.C.); actul de constituire este semnat și de delegatul român, dr. Cristian Racovski.

10-11 MAI. Conferința P.S.D.R.T.B., la Sibiu, prima la care participă reprezentanți ai muncitorilor români, maghiari, sași, secui, hotărăște unificarea și centralizarea tuturor organizațiilor socialiste din această parte a țării sub denumirea de *Partidul Socialist-Democratic din Ardeal și Banat* (P.S.D.A.B.) și formarea Uniunii Sindicale din Ardeal și Banat (U.S.A.B.). *Gazeta Erdélyi Munkás:* „Acum nimic nu mai poate sta în calea începerii unei activități serioase cu puteri unite a muncitorilor maghiari, români și germani. Aceasta este prima și cea mai importantă sarcină de care trebuie ținut seama în mod serios”. *Die Volksrecht:* „Întreaga muncitorie din Ardeal și Banat se află într-o singură tabără”.

23-26 MAI. Prima conferință, la București, a reprezentanților partidelor muncitorești din toate provinciile istorice ale României (65 delegați) dezbate problema centralizării organizațiilor muncitorești la scara țării întregi, adoptă programul unitar de acțiune, deschizând drumul unificării complete. Programul adoptat precizează că misiunea istorică a clasei muncitoare poate fi îndeplinită „numai prin cucerirea puterii politice și economice”.

10 AUGUST. *Gazeta Știința:* „Partidul Socialist din România trebuie să-și schimbe numele în partidul comunist, nume purtat azi de toate partidele de avangardă ale proletariatului”.

7-8 SEPTEMBRIE. Conferința P.S.D.A.B., la Sibiu, cere unificarea desăvârșită a organizațiilor politice muncitorești de pe întreg cuprinsul țării într-un partid unic și puternic al clasei muncitoare. „Propunerea aceasta — relatează *Tribuna socialistă* — a fost primită cu însuflețire și cu unanimitate de voturi”.

13-14 OCTOMBRIE. Congresul extraordinar al partidelor și organizațiilor socialiste din întreaga Românie dezbate problema organizării partidului unificat, comple-

tind Comitetul Executiv al Partidului Socialist din România, cu sediul în București. Congresul discută și tactica P.S.R. față de alegerile generale parlamentare, hotărând neparticiparea la alegeri. Cu toate acestea, socialiștii obțin 7 mandate de deputați în primul Parlament al statului național unitar.

20 OCTOMBRIE. *Socialismul* publică articolul *Unitatea socialistă:* „Cele trei mari partide socialiste din România mărită, cel transilvan, cel bucovinean și cel al nostru din țara veche, au căzut de acord pînă acum asupra declarațiilor de principii, asupra programului și acum, în urmă, și asupra unei chestiuni de amănunt, dar de o importanță covârșitoare pentru țara românească, o chestiune de tactică... Unitatea de azi e deci firească. Ea decurge din unitatea de ieri și se contopește în unitatea generală...”

7-8 DECEMBRIE. Conferința organizațiilor socialiste, la Iași (cu delegați din toate provinciile), hotărăște crearea unui organ reprezentativ al întregii mișcări revoluționare din toată România, denumit *Consiliul General*, compus din 22 membri.

14-15 DECEMBRIE. Conferința comună a P.S.D.A.B. și a Comisiei Generale a U.S.A.B. alege delegați pentru Consiliul General din București (4), cit și pentru Comisia Generală a Sindicatelor (8).

1920

31 IANUARIE-2 FEBRUARIE. Consfătuirea Consiliului General al P.S.R. și a Comisiei Generale a Sindicatelor, la București, hotărăște convocarea congresului general pentru data de 11-19 aprilie 1920 și stabilește normele de reprezentare, precum și ordinea de zi.

11-12 APRILIE. Ședința Consiliului General al P.S.R. hotărăște amânarea congresului general al partidului, precum și participarea socialiștilor la alegerile parlamentare din 25 mai; dezbate problema afilierii P.S.R. la Internaționala a III-a, declarându-se, în principiu, pentru afiliere, urmînd ca congresul general să ratifice astfel de hotărîri.

25-27 MAI. Organizațiile socialiste obțin 21 mandate¹ de deputați în Parlament. În vederea coordonării activității acestora, se constituie un comitet de acțiune compus din deputați socialiști reprezentînd toate provinciile istorice.

12, 19, 21, 22 IULIE. *Socialismul* publică proiectele documentelor de bază pentru congresul general al partidului și al sindicatelor. P.S.R. are peste 160 000 membri, iar sindicatele peste 300 000.

14 și 27 AUGUST. O delegație socialistă formată din Gheorghe Cristescu, Constantin Popovici, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Eugen Rozvan, David Fabian și Ioan Flueraș pleacă, în două etape, în Rusia Sovietică, pentru a cunoaște realizările regimului sovietic și a discuta problema afilierii la Internaționala a III-a. La 10 decembrie, delegația se întîlnește, la Kremlin, cu V.I. Lenin; sînt discutate probleme privind relațiile dintre partidele socialiste, revoluționare și Internaționala Comunistă. La Harkov și Moscova, delegații români discută cu reprezentanți ai Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, ai Federației Comuniste Balcanice.

15-18 AUGUST. La Cluj, congresele P.S.D.A.B. și al sindicatelor (221 delegați din

28 localități, reprezentînd 83 000 lucrători organizați; este prezentă și o delegație din București) se constituie în congrese regionale (pentru Transilvania), alegînd organele conducătoare; lasă în sarcina congresului general de

¹ Magazin istoric, nr. 2/1974.

la București stabilirea și adoptarea programului și alegerea conducerii centrale și dezbate chestiunea afilierei la Internaționala a III-a.

7 SEPTEMBRIE. Conferința Partidului Social-Democrat din Bucovina, prima după unirea acestei provincii cu România, adoptă hotărâri privind întărirea organizatorică a mișcării socialiste de pe aceste meleaguri.

19-21 SEPTEMBRIE. Congresul organizațiilor socialiste și al sindicatelor din Banat, care se declară organizație regională, alegând un comitet regional. Dezbate probleme privind tactica revoluționară, unificarea organizațiilor muncitorești la scara întregii țări, afilierea la Internaționala a III-a.

10-11 OCTOMBRIE. Ședința consiliului comun al partidului socialist și al sindicatelor, la București, dezbate problema centralizării și unificării mișcării muncitorești din România reîntregită. Redactează și adoptă *Statutul general al partidului*, precizând că „Partidul Socialist din România urmărește organizarea proletariatului pe terenul luptei de clasă și al solidarității internaționale a muncitorilor, pentru cucerirea puterii politice și aplicarea dictaturii proletariatului prin regim politic al sfaturilor, în vederea socializării mijloacelor de producție, adică transformarea societății capitaliste, bazată pe exploatarea muncii, într-o societate socialistă, în care munca este organizată după un plan general cu sforțările tuturor”.

Este redactat și înaintat guvernului Averescu un memoriu general de revendicări intitulat: *Ultimatumul muncitorilor către guvern*, în care se precizează că, dacă pînă la 20 octombrie 1920, revendicările nu vor fi satisfăcute, se va declara greva generală pe întreaga țară.

20-28 OCTOMBRIE. Grevă generală a proletariatului, cea mai mare bătălie de clasă de pînă atunci, la care par-

ticipă aproape 400 000 muncitori¹.

16 NOIEMBRIE. Are loc, la București, consfătuirea grupurilor comuniste, create în unele localități din țară și de peste hotare, care, în pofida unor practici stingiste, scizioniste, adoptă *Directivile cu privire la organizarea activității grupurilor comuniste*, în sensul integrării acțiunilor acestora în activitatea generală a P.S.R.

1921

17 IANUARIE. Ședința comună, la București, a Comitetului Executiv Provizoriu al P.S.R. și a Comisiei Generale Provizorii a Sindicatelor (întrucît membrii de drept fuseseră arestați cu ocazia grevei generale din octombrie 1920), hotărăște, în semn de protest împotriva introducerii stării excepționale după greva generală, abținerea partidului de la alegerile parlamentare preconizate a se ține în primăvara acestui an, precum și intensificarea activității de întărire a organizațiilor politice și sindicale muncitorești.

30 IANUARIE-3 FEBRUARIE. O nouă consfătuire a celor două organisme, cu participarea unor delegați ai organizațiilor locale și regionale din toată țara, dezbate probleme organizatorice și ideologice. În cadrul consfătuirii triumfă linia revoluționară comunistă. Consfătuirea alege Consiliul General al P.S.R. (Gh. Cristescu — secretar, E. Rozvan, I. Olteanu, D. Fabian, C. Popovici) și hotărăște convocarea Congresului general al partidului pentru data de 8 mai 1921.

3 FEBRUARIE. Se publică *Apelul Consiliului General al P.S.R. și al Comisiei Generale a Sindicatelor din România* în care se explică punctele de vedere exprimate în ședința Consiliului General și militează pentru întărirea unității partidului pe temeiuri revoluționare.

¹ Magazin istoric, nr. 10/1980.

12 FEBRUARIE. Conferința, la Cluj, a comitetelor regionale ale partidului socialist și ale organizațiilor sindicale din Transilvania și Banat, hotărăște continuarea acțiunii de pregătire a congresului pentru organizarea partidului clasei muncitoare din România și pentru un program revoluționar.

MARTIE. Conferința conspirativă, la Iași, a grupurilor comuniste hotărăște să desfășoare, în continuare, o intensă activitate în rindurile P.S.R., infirmînd astfel teza după care crearea partidului revoluționar în România s-ar putea realiza numai prin unirea grupurilor comuniste.

MARTIE-APRILIE. Adu-nări și conferințe ale secțiunilor P.S.R. din țară care aleg delegați pentru congresul din mai 1921.

6-7 MAI. Consfătuire, la București, a celor 26 delegați ai organizațiilor socialiste din Transilvania și Banat, care se pronunță pentru adoptarea unui program revoluționar unitar la marea congres.

8-12 MAI. Lucrările marelui congres de organizare a partidului revoluționar comunist al clasei muncitoare² la nivelul întregii țări, la puțin timp după realizarea statului național unitar, reprezintă unul din cele mai importante evenimente din istoria poporului român. Partidul comunist, „continuator direct al mișcării revoluționare socialiste, al partidului clasei muncitoare făurit în 1893 — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — a dus mai departe și a ridicat pe un plan superior în noile condiții ale dezvoltării României, lupta de eliberare socială și națională. Tocmai de aceea apreciem acest moment ca un moment de răscruce în dezvoltarea României noi”.

**AUGUSTIN DEAC, doctor în istorie,
ION IACOB, doctor în istorie**

² Ample evocări istorice privind pregătirea și desfășurarea marelui congres, în *Magazin istoric*, nr. 1-5 și 10-11/1971, 1-4 și 7/1972, 12/1973, 2/1974, 4/1976.

STATUL ASĂNEȘTILOR (II)

DINU C. GIURESCU

Izbucnită în toamna anului 1185, lupta de eliberare de sub dominația bizantină a vlahilor și bulgarilor, sub conducerea fraților Petru și Asan s-a întins cu repeziciune pe o mare parte a Peninsulei Balcanice¹. Bucurându-se de sprijinul românilor nord-dunăreni — înrușiți îndeaproape cu vlahii din sudul Dunării — răsculații au reușit să consolideze un stat puter-

nic în această parte a țării, cunoscut sub numele de statul sau imperiul Asăneștilor. Sub Ioniță Caloian, fratele și urmașul la tron al fraților Petru și Asan, această alcătuire statală a atins apogeul civilizației și puterii sale, constituirea sa ca și a statului sîrb vecin, ori a statelor feudale românești la nord de Dunăre fiind expresia unei evoluții politice și sociale ireversibile.

Să unească domnia intr-una singură

Cu trupele sporite de contingentele de valahi și cumani, Petru și Asan se întorc în Moesia: „Și nu s-au mai mulțumit să poată păstra ce era al lor și să dobîndească doar toparhia Moesiei — precizează Nichita Choniates — ci nu mai îndurau să nu aducă

¹ Pentru aceeași epocă vezi și studiul lui A. Ubelin: *Originile istoriei românilor*, Paris, 1866, capitolul *Românii transdunăreni*, publicat de revista *Anale de istorie*, nr. 6/1980, la rubrica *Documente* — n.r.

În imagine: *bătălia vlahilor cu grecii — așa cum erau denumiți bizantinii în sec. XVII-XVIII (miniatură din Erotocritul logofătului Petrache)*

daune împărăției romeilor [bizantinilor] și să nu unească domnia misiunilor [vlahilor] și a bulgarilor într-una singură, așa cum fusese odinioară”.

În 1187, împăratul pornește a doua oară împotriva lor, fără ca acum să poată birui. Răsculații îl hărțuiesc mereu, dar evită o confruntare de proporții. Nici primăvara anului următor (1188) — deși soția lui Asan și cu Ioniță, fratele mai mic al lui Petru și al lui Asan sînt luați ca ostatici de bizantini, — lucrurile nu se liniștesc. Așa încît, în 1190, după ce recunoaște existența unui nou stat independent — pe cel al sîrbilor —, împăratul pornește pentru a patra oară în campanie, tot fără succes. Mai mult, se află în mare primej-

die, cînd, neprevăzător, este prins cu oștenii într-o strimtoare: „Ci, faptul că dușmanii [vlahii și cumanii] își păstrau mereu superioritatea asupra lor, copleșindu-i și hărțuindu-i și fiind mai numeroși decît ei [bizantinii] i-a făcut să se repeadă în neorînduială spre propria lor armată. Și de aici a ieșit învîlmășeală și fiecare căuta mai întîi să se salveze pe sine... Și împăratul însuși, ca prins într-o capcană, a încercat de multe ori să-i respingă pe barbarii care năvăleau asupra lui, dar n-a izbutit să ducă pînă la capăt nimic, ba chiar și-a pierdut și coiful de pe cap. Cum însă în jurul lui se adunaseră mulți și foarte puternici ostași, aceștia... i-au deschis drum de ieșire și astfel el a

scăpat singur, în vreme ce mulți au pierit". Relatarea lui Choniates, participant direct, în calitatea sa de secretar imperial, la aceste expediții, arată foarte explicit forța răscoalelor — adică a vlahilor, bulgarilor și aliații lor cumani.

Trupele lui Petru și Asan ocupă temporar Anhielos și Varna — centre importante, atacă Serdica (Sofia) și Stumpon (azi Stob). După aproape cinci ani de lupte, devenea evident că guvernul imperial bizantin nu mai avea mijloacele militare pentru o soluție de forță — în favoarea sa, firește — și nici nu se îndreptă spre o reglementare politică care să recunoască direct noile realități, deci Alexie III Anghelos — care înlăturase de la domnie pe fratele său Isaac II — încearcă să trateze cu Petru și Asan. În 1195, au loc noi lupte în zona Serres și Amphipolis, operațiile „răscuțări” apropiindu-se astfel de litoralul Mării Egee.

Intervine o scurtă „acalmie” pentru cîrmuirea constantinopolitană: Asan este ucis (1196) de Ivancu, o rudă a sa, care, împreună cu un grup de susținători, ocupă capitala Târnovo și dă știre bazileului „să trimită pe cineva cu oaste ca să preia Târnovo și împreună cu el [cu Ivancu] să se lupte pentru a cuceri întreaga Misie”. Împăratul nu știe să folosească împrejurarea și „îrosindu-și timpul fără să facă nimic, s-a înfundat în palat din nou, ca viermele (de mătase) care se înfășoară în gogoșa lui...” Nici nu avea sprijin de altfel, fiindcă trupele bizantine se răzvrătesc și refuză să lupte. Ivancu, nevoit să fugă, ajunge la Constantinopol, unde este foarte bine primit „și astfel stăpînirea asupra misienilor i-a revenit din nou, deplin, lui Petru...” Numai că nici acesta nu a murit de moarte firească ci, puțin mai tirziu, și-a pierdut viața în chip vrednic de milă, străpuns de sabia unuia dintre oamenii din neamul său, iar stăpînirea asupra vlahilor îi revine lui Ioan, al treilea dintre frați..., întors de la Constantinopol unde fusese, scurtă vreme, ostatic. Pe acesta, cronica scrisă de Ansbertus canonicul-cărturar ce l-a însoțit pe Friedrich I Barbarossa în cea de-a III-a

cruciadă, îl numește „acel vlah Ioniță” (Blachus ille Iohaničius); pentru cronicarii francezi ai Imperiului latin de Constantinopol — Geoffroy de Villehardouin, Henry de Valenciennes și Robert de Clary — Ioniță este „Jehan-le Blac” și „Johanice le Blac” (deci vlahul!).

O realitate europeană

Dar statul constituit în urma răscoalei începută la 1185 era acum destul de consolidat și aparat de locuitorii săi — bulgari și vlahi (și aliații lor) — pentru a nu mai fi pus în cumpănă de dispariția bruscă a primilor doi cîrmuitori ai săi, Asan (1187-1196) și Petru (1196-1197). Sub conducerea lui Ioniță, supranumit Caloian (1197-1207), statul bulgaro-vlah devine un factor de primă însemnătate în desfășurările politico-militare ale Peninsulei Balcanice. Intervine un nou episod, atunci cînd Chrysos, „vlah după neam”, dar în rivalitate cu Petru și Asan, ajunge în conflict și cu „romeii”, ocupă Strumitza și cetatea Prosokas pe Vardar (azi în R. S. F. Iugoslavia), rezistînd atacurilor date de bizantini împotriva sa și, în cele din urmă, este recunoscut de Constantinopol ca stăpînitor al acestor locuri.

După un relativ răgaz, la 1201, Ioniță, „cu o armată foarte mare și toată în aramă înveșmîntată”, reîncepe ostilitățile cu imperiul și cucerește de la bizantini Constantinopol (azi Costeneș) în R.P. Bulgaria) și portul Varna, ceea ce determină pe împăratul Alexie III Anghelos să întreprindă acțiuni pentru încheierea păcii. Tratatul din 1201 înseamnă recunoașterea oficială a statului condus de Asănești. Acest act, la fel ca și recunoașterea statului sîrb, are, în perspectiva timpului, însemnătate majoră în istoria general-europeană. Ioniță urmărește consolidarea cîrmuirii sale pe plan internațional prin recunoașterea de către o putere ecleziastică care să-l ungă împărat, ceea ce, dat fiind antagonismul față de Bizanț, putea obține numai de la Curia Romană. În con-

secință, Ioniță se adresează papei Inocențiu III solicitînd coroana imperială, iar pentru arhiepiscopul de Târnovo, demnitatea de patriarh. După tratative, la 7 noiembrie 1204, trimisul papal, cardinalul Leo, consacră la Târnovo pe arhiepiscopul Vasile ca primat „al bulgarilor și al vlahilor”, dîndu-i haina episcopală, mitra și însemnele rangului. A doua zi, același cardinal încoronază și bine cuvîntează pe Ioniță ca „rege al bulgarilor și al vlahilor”, și-i remite diadema, sceptrul și un steag. Este, desigur, mai puțin decît demnitatea imperială la care gîndește Ioniță; recunoașterea de către papă are totuși o importanță majoră în conjunctura existentă, cînd, la Constantinopol, se constituie un „imperi” cîrmuit de „latini” (de feudali catolici vest-europeni participanți la cea de-a IV-a cruciadă), iar cu regatul Ungariei — condus tot de un suveran catolic — statul Asăneștilor avea un diferend de frontieră pe care papa e rugat să-l soluționeze. Ca o dovadă a realelor sale aspirații, în corespondența sa cu Inocențiu III, Ioniță se intitulează „Imperator Bulgarorum et Blachorum”, „Imperator Bulgarorum”, „Dominus et imperator totius Bulgariae et Vlachiae”, „Imperator omnium Bulgarorum et Blachorum”, „Rex totius Bulgariae et Vlachie”. El este, o afirmă limpede în titlul său, „împăratul bulgarilor și al vlahilor”, precum și „Domn și împărat [sau rege] al întregii Bulgarii și Vlahii”, cuvinte care exprimă o realitate etnică — existența unor comunități bulgare alături de care făceau cele vlah —, și o realitate teritorial-politică — statul constituit în urma răscoalei din 1185, care a cuprins inițial teritoriul dintre Munții Balcani și Dunăre și s-a extins apoi la sud de Munții Balcani, spre Marea Egee și Macedonia.

Originea vlahă a lui Ioniță și caracterul bulgaro-vlah al noului stat sînt menționate și de cancelaria papală în corespondența cu Ioniță. Încă din 1199, într-o scrisoare, Inocențiu III consenmează originea romană a „nobilului bărbat Iohannitus”, pentru ca, în celelalte misive, să-l numească fie „dominus Bulgaro-

rum et Blachorum", fie „rex Bulgarorum et Blachorum". Participarea bulgarilor și vlahilor se reflectă și în actele bisericești — după cum arată tot corespondența papală: „universa Bulgarorum et Blachorum ecclesia", „populus Bulgarorum et Blachorum", „Basilius primatus Bulgarorum et Blachorum" etc.

Cea mai puternică forță din Balcani

Instalarea „latinilor" la Constantinopol în urma Cruciadei a IV-a (12-13 aprilie 1204) și fărâmițarea Imperiului bizantin, crează o situație nouă pentru toate statele din Peninsula Balcanică. Încercările lui Ioniță Caloian de a stabili bune raporturi cu Balduin de Flandra, noul stăpîn la Constantinopol, sînt respinse de acesta prin cuvinte trufăse și amenințări. Treptat, încordarea duce spre conflict armat, mai ales că bizantinii — sprijiniți de astă dată chiar de Ioniță — se răzvrătesc împotriva stăpînirii latine și ocupă Adrianopolul. Aci, în apropierea orașului, are loc, la 15 aprilie 1205, înfruntarea decisivă: „... Și cînd s-a dat lupta [latinii] erau răsturnați de pe cai sub presiunea mulțimii scitilor [cumanilor], care se repezeau mai mulți asupra unuia singur și oamenii aceștia cu gîtul feapăn erau prinși de grumaz cu securi și lanțuri... A căzut așadar floarea trupelor latine și cei mai vestiți luptători ai lor cu lancea. A căzut și contele Ludovic de Blois. Iar Balduin e prins și dus în robie în Misia, iar de acolo e trimis la Târnovo și aruncat în închisoare și pus în lanțuri pînă la grumaz": efemerul împărat va pieri, ucis în chinuri.

Luptele continuă și cu Henric de Flandra, fratele lui Balduin și urmașul său la tronul Imperiului latin de Răsărit. Ioniță cucerește orașul Ferrai (Serres, în nordul Greciei), ulterior (1205-1206) și orașul Filipopoli (Plovdiv, în R.P. Bulgaria) iar locuitorii săi sînt aspru pedepsiți pentru că sprijiniseră, un timp, pe Alexie Aspietes, un adversar

al lui Ioniță. Caloian mai are de făcut față și unei revolte în propria sa țară, nu știm de fel amănunte, cronicarul notează numai: „Între timp, Ioan se duce pentru scurtă vreme în Misia și pune rînduială acolo, supunînd la grele pedepse și la noi ucideri pe răzvrătiți..." Cumanii, la rîndu-le, asediază Adrianopole, ocupă și pradă orașele Rusion (azi Keşan, în Turcia), Raides-tos (Rodosto, în R.P. Bulgaria), Mesena, Tsurulos (azi Çorlu, în Grecia). Suferințele populației civile sînt mari, spune Choniates, cu atît mai mari cu cît aceiași locuitori mai aveau de îndurat și contraatacurile latinilor.

Aflînd de moartea marchizului Bonifaciu de Montferrat, conducător al „regatului" de Salonic, Ioniță începe asediul marelui oraș, cu gîndul de a-l adăuga stăpînirilor sale. Aci îl găsește însă moartea: este asasinat de Manaster, aliatul său cuman (8 octombrie 1207). Îl urmează un nepot de frate, Borilă (1207-1218), și apoi Ioan Asan II (1218-1241), care întinde hotarele statului de la Marea Neagră și de la Dunăre, la Adrianopole și Ohrida. Urmașii săi nu pot păstra însă toate aceste teritorii, iar dinastia Asăneștilor se încheie, în linie bărbătească, prin Căliman II (1258).

După domnia lui Ioniță, vlahii nu mai apar decît sporadic în actele oficiale ale statului. Ei sînt menționați în trei scrisori ale papei Grigore IX în care țarul e numit „dominus Blachorum et Bulgarorum" — „dominus Bulgarorum et Blachorum", iar țara — „Bulgaria et Blachia".

Mai mulți factori au contribuit la această rapidă transformare. Vlahii erau, numeric, în minoritate față de slavii bulgari, de ceilalți sud-slavi și de grecii locuind în noul țarat. În plus, tradiția politică era bulgară. Asăneștii continuau statul lui Crum, Boris, Simeon și Samuil. Dealtfel, chiar Ioniță, în hrîsovlul prin care pune bisericele din țara sa sub ascultarea papalității (1204), face referire la predecesorii săi „de fericită amintire, împărații bulgarilor și vlahilor — Simeon, Petru și Samuil". Dacă titlul dat acestor predecesori nu este cel exact,

în schimb trimiterile la țări amintite arată că Ioniță făcea, săi intenție, legătura cu tradiția primului țarat bulgar.

Apelul acesta la tradiția politică a primului stat bulgar era menit să contribuie — *de jure* — la consolidarea cîrmuirii Asăneștilor care se constituise în opoziție și în luptă cu Imperiul bizantin, se afla (1204) în relații de cumpănă cu succesorul acestuia — Imperiul latin de Răsărit — și avea și un diferend de hotăr cu regatul Ungariei. Se adăuga și extinderea teritorială. La început, al doilea țarat cuprîndea „Misia" — adică teritoriile dintre Munții Balcani și Dunăre: treptat — îndeosebi sub Ioniță și urmașii săi — hotarele înaintăză spre sud și sud-vest, reluîndu-se astfel tendințele și dimensiunile teritoriale ale primului țarat bulgar. S-a adăugat și ruperea completă a legăturilor religioase cu Roma — ele nu puteau continua și dura, dată fiind cultura de tradiție bizantină și ortodoxă a întregii țări. Așa încît, statul constituit în urma răscoalei din 1185, în care vlahii au avut, în etapa inițială (1185-1207), un rol militar și politic efectiv — rol subliniat de multe mărturii contemporane — devine, în scurt timp, exclusiv bulgar. Așa se explică și de ce Georgios Akropolites, redactînd istoria bizantină din anii 1203-1261, atunci cînd rezumă — foarte pe scurt — evenimentele răscoalei din 1185, și cele ale domniei lui Ioniță, scrie numai despre bulgari, nu și despre vlahi. De vreme ce încă din 1230 Ioan Asan II se intitula „țar al bulgarilor" era firesc ca oamenii trăitori la mijlocul și a doua jumătate a sec. XIII (printre ei Akropolites) să considere că țaratul cu capitala la Târnovo era bulgar; într-o vreme în care primordial era nu documentul, ci amintirea, ei nu mai rețineau rolul jucat inițial de vlahi, alături de bulgari, în constituirea acestui stat.

Un proces ireversibil

Cu răgazul pe care ni-l dă trecerea timpului, să încercăm a preciza care este locul imperiului Asăneștilor în

evoluciile general-europene. Începînd din sec. IV-V, Europa de Sud-Est (inclusiv Peninsula Balcanică) a cunoscut, ca și celelalte părți ale continentului, o sumă de evenimente și desfășurări: atacurile migratorilor, urmate de sedentarizarea unora din neamurile nou venite sau dispariția altora; confruntarea dintre romanici-bizantini și migratori, ca și între migratori; etnogeneza popoarelor, temei al națiunilor de mai târziu; organizarea politică a teritoriilor respective; cristalizarea treptată a relațiilor feudale.

După împărțirea Imperiului roman între fiii lui Teodosie (395 e.n.), cele două imperii — de Apus și de Răsărit — nou apărute urmează căi diferite. Imperiul de Răsărit își păstrează structurile de stat romane și înlătură alternativa preponderenței politico-militare a neamurilor germane și a sedentarizării acestora în ținuturile sud-dunărene. Imperiul de Apus, sub șocul, sensibil mai mare, al germanicilor, se fragmentează în mai multe regate cirmuite și dominate tocmai de căpeteniile și de războinicii triburilor germanice. După prăbușirea liniei de apărare a Dunării (primul deceniu al sec. VII)¹, slavii pătrund numeroși în Peninsula Balcanică, ceea ce are ca urmare — în timp — etnogeneza unor popoare sud-slave în această parte a continentului. Bizanțul încearcă să recâștige controlul asupra teritoriilor invadate și izbutește, în parte, în Tracia, Grecia și pe litoralul adriatic. Dar venirea bulgarilor în sec. VII duce — pentru întâia dată de la începutul migrațiilor — la constituirea, înăuntrul Imperiului bizantin, a unui stat independent, recunoscut oficial, printr-un tratat de pace (la 681) de autoritatea supremă a Constantinopol: este primul țarat bulgar. El atestă — și în partea răsăriteană a fostei lumi romane — același proces fundamental de formare a unor noi popoare și state, rezultate din șocul inițial, apoi coexistența și sinteza dintre autohtoni și populațiile venite din alte părți; cu deo-

sebiră că în apusul Europei popoarele ce constituiseră noi state fuseseră germanicii, francii, anglo-saxonii, longobarzii etc., iar în cazul de față, erau slavii și bulgarii.

În intenția autorităților imperiale bizantine, tratatul din 681 (recunoscînd existența țaratului bulgar) reprezenta doar un răgaz cu gîndul la regrouparea forțelor și la contraofensivă. În fapt, abia după 337 ani (681-1018), au izbucnit bazele, în urma unor grele războaie, să cuprindă complet primul țarat bulgar înăuntrul granițelor imperiului. Sub Vasile II Macedoneanul, Bizanțul stăpînește de la Drava și linia Dunării (inclusiv Dobrogea) pînă în răsăritul Asiei Mici, spre Armenia și spre Liban și Siria. Va dăinui această sinteză politică, teritorială și culturală bizantină?

Timp de 17 decenii, ea a fost o realitate în întreaga Peninsula Balcanică, chiar dacă, la intervale, împotriviri, răzmerițe și răcoale arătau că factorii de coeziune impuși de Bizanț — îndeosebi aparatul de stat centralizat și armata — sînt contestați de forțele locale, continuatoare ale realităților dinainte de cucerire. Căci nu numai bulgarii primului țarat erau în această situație. Deopotrivă și sîrbi sînt fondatorii unui stat în cuprinsul Imperiului bizantin. Pe la mijlocul sec. IX aflăm o cîrmuire independentă a lor în Rascia, condusă de cneazul Vlastimir, cîrmuire ce-și exercita autoritatea și asupra orașelor Dalmației. Alți cneji sînt amintiți, la intervale, în Zeta (sec. XI), în Bosnia și Zahumia.

Cînd țaratul bulgar al lui Samuil cade în urma campaniilor lui Vasile II Macedoneanul, teritoriile sîrbe intră și ele sub autoritatea bazileului, dar nu direct ca Bulgaria (împărțită în theme), ci prin mijlocirea principilor sîrbi locali.

În 1183, folosind gravele turburări din imperiu, sîrbi conduși de Ștefan Nemanja (cca. 1167-1196), aliați cu regele Ungariei, atacă în regiunile Belgrad, Branicevo, Niș. Acest ultim conflict asigură independența Serbiei. Ștefan devine fondatorul dinastiei Nemanizilor, iar Serbia se ridică în prima jumătate a sec. XIV pînă la

țarat și se afirmă, scurt timp, ca principala putere în Balcani. De amintit că și Bosnia evoluează către un stat de sine stătător și că banul Kulin (1180-1204) recunoaște — ca soluție de coexistență — suzeranitatea statului maghiar.

Tradiția statală în nordul Dunării

Construcția statală se dezvoltase și se desăvîrșește și la români. Cînd în ultimele decenii ale sec. VI, slavii ajung în Cîmpia Munteniei, ei întîlnesc aici pe oamenii pămîntului, vorbind o limbă proprie. De aceea, slavii numesc ținutul dintre Argeș și Teleorman, *Vlașca* adică *Țara Românilor*; ținutul a intrat sub acest nume în alcătuirea statului feudal independent al Țării Românești în secolul XIV, formînd un județ. Din sec. IX și pînă către 1300, există, din Cîmpia Crișurilor și pînă la Dunăre, mai multe formații politice românești; ele rețin atenția cancelariilor străine, fie cînd are loc expansiunea unor puteri asupra acestor teritorii, fie cu prilejul altor evenimente.

Astfel, *Geografia* armeană a lui Moise Chorenati (Moise Kert'ogh, adică Poetul) alcătuită între anii 855-902 menționează, în stînga Dunării, la nordul bulgarilor, „țara necunoscută căreia îi zic Balak”: este țara valahă sau românească.

Cunoscuta cronică a notarului anonim al regelui Bela, redactată în sec. XII pe temeiul unor izvoare mai vechi, relatează cum la începutul sec. X, atacurile maghiare au lovit: în cîmpia Crișurilor — ducatul lui Menemurut — care recunoscuse autoritatea superioară a împăratului de la Constantinopol; în Transilvania de Nord-Vest — ducatul condus de „un român, anume Gelu” și care cîrmuia pe „români și slavi”; în Banat — pe ducele Glad, care își adunase o armată de călăreți și pedestri „cu ajutorul cumanilor și bulgarilor și românilor”.

Atestarea în scris a ducatorilor conduse de Menemurut, Glad și Gelu Romănu, ca și individualizarea românilor

¹ Magazin istoric, nr. 6/1978.

printr popoarele sud-est europene, la începutul sec. X, au loc într-o etapă în care construcția politică a Europei medievale cunoaște noi dezvoltări; știrile despre formațiile statale la irlandezi, danezi, norvegieni, suedezi, cehi, poloni, maghiari, ruși, sârbi și croați datează mai ales din secolele IX-X, deci din aceeași vreme cu amintirile ducate din aria transilvană și bănățeană.

O organizare similară are loc și în Moldova. Prin 1069-1070 — cum consemnează în sec. XV istoricul polon Jan Długosz, pe temeiul unor izvoare mai vechi — Boleslav II Semli, regele Poloniei, cere ajutor de la ruși, pecenegi și „de la volohi”, adică de la românii moldoveni. Aceiași români din Moldova revin în cronica lui Tomas Tuscus, care amintește, la 1277, de o luptă între „bruteni” (ruteni) și valahi. În Transilvania de Sud-Est, un act al cancelariei ungare menționează, în 1222, o „fară a românilor” (per terram Blachorum). În sec. XIV există un voievodat al românilor din Maramureș, alcătuit, la rindu-i, din șapte cnezate, așezate pe văile unor râuri — toate cunoscute prin documentele emise de regalitatea de la Buda. Voievodatele și cnezatele reprezintă vechile organizații politice ale românilor, pe care treptată cucerire maghiară le găsește în ființă în ariile intra și extracarpatiche. La sud de Carpați, pe teritoriul viitoareii Țări Românești, tot o mărturie scrisă — actul din 2 iunie 1247 dat de regele Ungariei Bela IV cavalerilor iohaniți — arată existența a patru formații politice românești: cnezatele lui Ioan și Farcaș, voievodatele conduse de Litovoi și Seneslau. Pentru ținuturile est-carpatiche — viitorul stat al Moldovei — documentele din sec. XIV-XV, mărturiile arheologice, toponimiei și numismaticii, ne îngăduie să conchidem cu temei că au existat și aici, în sec. XIII, mai multe organizații statale de exemplu în zonele Vancea, Cimpulung Moldovenesc, Birlad, Iași, Orhei, Tighina... De reamintit că toate aceste ducate, cnezate, voievodate și „țări”, atestate între secolele X și XIII, s-au constituit numai în locuri de continuă

viețuire a românilor, fără vreo tendință de cucerire asupra altora.

Că atari formații se mențin — sute de ani — în zone geografice mai restrinse, că nu se unesc în state mai mari decât după 1300, lucrul este firesc, dată fiind acțiunea preponderantă și de durată a migratorilor — timp de aproape un mileniu — ca și expansiunea periodică a unor popoare asupra teritoriilor românești. În condițiile în care raportul de forțe era în favoarea dominatorilor temporari, pentru români esențialul era aflarea celor mai potrivite căi de a-și păstra individualitatea și formele proprii de organizare politică, pentru a încerca ulterior, în împrejurări mai potrivite, o dezvoltare a lor — adică exact ceea ce se petrece în prima jumătate a sec. XIII în Țara Românească și imediat după jumătatea secolului în Moldova.

În ultimele două decenii ale sec. XII, statul Serbiei și cel condus de Asăneștii se desprind de sub autoritatea Bizanțului și devin independente, iar Bosnia ajunge *de facto*, autonomă. Înlăturarea stăpînirii bizantine de pe o foarte mare parte a Peninsulei Balcanice este definitivă și se înscrie într-o evoluție general europeană. În centrul și vestul Europei, ca și în nordul ei, etnogeneza diferitelor popoare este însoțită de organizarea lor politică și formarea unor state proprii. Încercarea de a cuprinde o parte din acestea — de la Ebru la Elba, la Dunărea Mijlocie și pînă în Italia Centrală — în Imperiul carolingian, izbutește numai pentru cîteva decenii. Sinteza bizantină are altă durată decât cea carolingiană și este realizată cu mijloace politice și militare cuprinzătoare, cu forța unei civilizații materiale și, îndeosebi, a unei creații și tradiții culturale remarcabile. Și totuși, în cele din urmă, sinteza politică bizantină nu poate rezista realității pe care o reprezintă popoarele formate și în această parte a continentului, tendinței lor de a se cîrmui singure. În sud-estul Europei (inclusiv Peninsula

Balcanică), formațiile statale, ulterior statele bulgarilor, croaților, românilor, ungurilor, sîrbilor, bosniacilor și albanezilor — indiferent de durata unora din ele, se înscriu într-o evoluție caracteristică întregii Europe, realizată, firește, pe etape, în cadrul diferitelor zone ale continentului.

Pentru Peninsula Balcanică, ultimele două decenii ale sec. XII reprezintă — sub acest raport și în perspectiva istoriei europene — o etapă definitivă. Și la împlinirea ei, alături de sîrbi și de bulgari, o contribuție recunoscută au avut-o vlahii — conduși de Petru, Asan și Ioniță Caloian.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

N. BĂNESCU, *O problemă de istorie medievală: crearea și caracterul statului Asăneștilor*, în *Analele Academiei române. Memoriile secțiunii istorice*, seria III, tomul XXV, 1942-1943, pp. 543-590.

CONSTANTIN C. GIURESCU, *Despre Vlahia Asăneștilor, în Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*, IV, 1921, pp. 109-124.

GEORGES OSTROGORSKY, *Histoire de l'Etat byzantin*, Paris 1956, pp. 424-440.

SILVIU DRAGOMIR, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Eul Mediu*, București, 1959, pp. 11-15.

EUGEN STĂNESCU, *Byzantinologie, I: les Vlaques à la fin du Xe siècle — début du XIe siècle et la restauration de la domination byzantine dans la Péninsule Balcanique*, în *Revue des Etudes Sud Est Européennes*, VI, 1968, 3, pp. 407-438.

BORISLAV PRIMOV, *Crearea celui de-al doilea stat bulgar și participarea vlahilor, în Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor*, sec. XII-XIX, I, București, 1971, pp. 9-56.

Izvoarele istoriei României III. Scriitori bizantini (sec. X-XIV) publicate de ALEXANDRU E. LIAN și NICOLAE ȘERBAN TANAȘCOA, București, 1975.

GHEORGHE I. BRĂTIANU, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1980, pp. 51-83.

STELIAN BREZEANU, *Imperator Bulgarie et Vlachie. În jurul genezei și semnificației termenului „Vlachia” din titulatura lui Ioniță Asan*, în *Revista de istorie* 23, 1980, nr. 4, pp. 651-674.

Notă: În partea întâi a articolului (nr. 2/1981, p. 12, col. 3, rîndul 11), textul continuă astfel: „precum și la românii din părțile Dobrogei” — D.C.G.”

Redactor: LUIGI CAZZAVILLAR

UNIVERSUL

CELE DIN URMA STIRII DIN LUMEA INTREAGA
TELEGRAFICE SI TELEFONICE

Redactor: G. IANNUCCI

RAZBOIUL SARBO-UNGAR

OSTILITATILE AU INCEPUT

ACTIUNEA PUTERILOR PENTRU LOCALIZAREA CONFLICTULUI

ATTITUDINEA | OSTILITATILE

ARCUL AȘTEPTĂRII

ION BULEI

După cum se știe, la izbucnirea primului război mondial, România s-a declarat neutră¹ și, prin acest act, a rupt în fapt alianța cu Puterile Centrale, încheiată încă în 1883. Hotărîrea guvernului român a fost primită cu consternare la Viena și Berlin, unde cei doi împărați — Franz Iosif și Wilhelm II — au făcut eforturi disperate² spre a-l determina pe Carol I, regele României, să intre în război alături de ei. Încercări zadarnice, căci afară de P.P. Carp, regele n-a putut găsi nici un sprijin pentru o acțiune privită de toată lumea ca o imposibilitate. Cum să lupți alături de cei care asupreau o mare parte a poporului român? era întrebarea care flutura pe buzele tuturor.

Dacă pentru Puterile Centrale neutralitatea României reprezenta un handicap încă din startul ostilităților, pentru adversara lor — Antanta — hotărîrea României a stîrnit un deosebit interes și, după cum vom vedea în montajul publicistic realizat după materiale de arhivă, după presa vremii, lucrări de specialitate și alte surse documentare, puterile Antantei s-au și grăbit să acționeze.

În acele clipe, întreaga suflare românească era animată de un singur ideal: unirea. Dorința de unire, dorință venind din toate unghiurile pămîntului românesc și nutrită de întregul popor era fundalul de voință unanimă care a animat toate acțiunile politico-diplomatice românești din perioada respectivă. Personalitățile acelei epoci s-au raportat la marelui ideal al unității, care era idealul viu al întregului popor și istoria a sancționat cu asprime orice încercare de a rezista acestui curent popular, acestei voințe de unire a unui popor ajuns în faza maturității politico-naționale care impunea realizarea statului tuturor românilor din toate provinciile sale istorice. Atunci, pentru toți a fost limpede că participarea țării la război reprezenta o parte componentă a luptei pentru desăvîrșirea construcției statale naționale; unitatea națională a fost ținta supremă a tuturor strădaniilor. Diferențierile de atitudine au fost doar de nuanță și izvorînd mai ales din răspunsul diferit care se dădea întrebării: cînd și în ce condiții să se intre în acțiune?

Personajele epocii, create de istoria însăși, reprezentînd toate straturile societății, își expun opiniile, se confruntă și se înfruntă într-o lume stăpînită de nerăbdarea împlinirii marelui ideal. Iată-l deci deocamdată, pe un Take Ionescu, N. Filipescu, Al. Marghiloman, I.G. Duca, I.I.C. Brătianu, N. Iorga, dr. I. Cantacuzino, O. Goga, Simion Mindrescu și mulți alții, care, atunci, au fost în focul evenimentelor, explicîndu-le și implicîndu-se în ele.

¹⁻² Magazin istoric, nr. 1/1976, 12/1978; 1/1968. Despre perioada premergătoare primului război mondial, ca și despre rațiunile atitudinii României între 1914-1916 și apoi între 1916-1918, atitudine care reflecta punctul de vedere al forțelor politice socialiste, burghezo-democrate, burghezo-liberale, conservatoare a tuturor claselor și păturilor societății românești, de dincoace și de dincolo de Carpați, corespunzătoare intereselor de rezolvare a problemei unității naționale a statului român, revista noastră a publicat numeroase articole, evocări, documente inedite, memorii și alte mărturii.

Acțiunea concertată

a puterilor Antantei

Abia se proclamase neutralitatea și încep tratativele cu puterile Antantei. Inițiativa o ia Rusia. A treia zi după Consiliul de Coroană, miercuri 5 august 1914, Sazonov îi cheamă pe Constantin Diamandi, ministrul României la Petrograd, și îi cere să înmneze guvernului român un proiect de tratat. Potrivit acestuia, Rusia garantează României, la semnarea păcii, teritoriile din monarhia austro-ungară locuite de români; România promite o cooperare imediată contra Austro-Ungariei; România se angajează să nu încheie pace cu Austro-Ungaria decît de acord și simultan cu Rusia.

Diamandi îi spune ministrului de externe rus că cel mai bine ar fi dacă ar pleca la București cu acest proiect de alianță. Sazonov îl grăbește să plece cît mai repede.

În același timp, Sazonov cere Franței și Angliei ca ministrii lor la București să declare guvernului român că: „primind comunicarea condițiilor oferite de Rusia pentru o colaborare activă a României contra Austro-Ungariei, Franța (Anglia) aderă la aceste condiții și atîta timp cît România va combate alături de Rusia contra Austro-Ungariei, Franța (Anglia) se va considera în război cu orice stat care va ataca România”. Delcassé, ministrul de externe al Franței îi și comunică la 8 august lui Blondel, ministrul francez la București, că țara sa e cu totul de acord și lasă Rusiei mînă liberă în tratativele cu România (după cum Sazonov ceruse). Ministrul de externe britanic, Edward Grey, telegrafiază și el la Petrograd și la București că Anglia acceptă declarația privitoare la teritoriile românești din Austro-Ungaria. Cît privește garantarea integrității teritoriale a României, Anglia o dă, dar stipulează că după război această garanție nu va comporta decît sprijinul diplomatic. Paul Cambon, ambasadorul Franței la Londra, crede această rezervă „inu-

tilă”. Dacă Antanta va fi victorioasă, tratatul de pace de la sfîrșitul războiului ar fi dat garanțiile respective și ar fi stabilit angajamentele definitive. „Cînd ceri concursul militar al unei țări nu poți veni cu rezerve”, remarcă el pe bună dreptate.

Cambon își exprimă într-o telegramă trimisă la Quai d'Orsay și un punct de vedere personal. După el, Rusia pune prea mare grabă în acest demers la București. Știe că România e favorabilă Antantei, dar regele Carol se consideră angajat printr-un tratat cu Austria și Germania. Și oricare ar fi sentimentele poporului român, regele nu se va putea hotări să-și calce cuvîntul. De aceea, la București va fi o rezistență care va compromite totul. Era de preferat, pentru moment, să se asigure neutralitatea României.

Inteligentul diplomat francez intuiește corect. Numai că are în vedere un singur element care să justifice un refuz al României. Abia ieșită dintr-o alianță, România nu se poate arunca fără tranziție în alianța opusă. Poziția ei față de Puterile Centrale e aceeași ca a Italiei. Are în acest moment un interes politic și moral să-și lege acțiunea de aceea a Italiei, „sora latină”. Or aceasta nu și-a precizat atitudinea. Apoi arma-ta română nu este încă pregătită și înzestrată, sursa ei de aprovizionare de pînă atunci, Germania, dispărînd și fiind nevoie de pus la punct alta, în tabăra Antantei. Și ce teritorii din Austro-Ungaria trebuie să revină României? Nu e făcută nici o precizie. Experiența istorică îndeamnă guvernul român la prudență. La București nu există prea multă încredere în imperiul țarilor. De o intrare imediată în acțiune alături de Antantă nu se poate vorbi în august-septembrie 1914.

Lui Poklewski-Koziell, ministrul Rusiei la București, I.I.C. Brătianu îi declară, la 13 august, că România nu poate face în acest moment mai mult decît s-a hotărît în Consiliul de Coroană, hotărîre cu care Poklewski se declarase foarte satisfăcut. Primul ministru român îi vorbește apoi despre relațiile de prie-

tenie și încredere dintre Franz Iosif și regele Carol. El ia act însă de propunerile guvernului rus și apreciază pe de-a-ntregul simpatia acestuia; crede că, în faza actuală a conflictului, care divizează Europa, România trebuie să-și limiteze eforturile pentru menținerea echilibrului balcanic.

Ministrul Franței la Sofia scrie la Paris: „E sigur că România nu va lua parte la nici o acțiune contra Austriei și Germaniei. Se poate considera că un succes faptul că s-a obținut neutralitatea”. Lui îi declarase Derussi, colegul său român, că guvernul de la București nu va ieși din rezerva sa decît dacă Italia va trece de asemenea la acțiune contra vechilor săi aliați.

Putea, oare, guvernul român să obțină de la Rusia o convenție cu același conținut dar numai în schimbul neutralității? Greu de crezut, dar nu imposibil. La Petrograd se crezuse la începutul războiului că România fusese cît pe-aci să ia armele contra Rusiei. „Vă mărturisesc — îi declarase Sazonov lui Diamandi — că împărțatul și cu mine am fost profund afectați și nu înțelegeam această atitudine cînd ne aminteam de ceea ce se petcuse la Constanța¹ și de întreținerile noastre în România”.

Iată și motivul pentru care se și grăbește guvernul rus să facă propunerile sale de alianță. Dar refuzul României de a se angaja imediat pune din nou pe gînduri diplomația de pe Neva. Ce intenții are I.I.C. Brătianu? Nu cumva, pînă la urmă, va reuși regele Carol să antreneze țara sa alături de germani? Neliniștea diplomației ruse este întreinută de Poklewski-Koziell, reprezentantul ei la București. „Deși polonez autentic (cu un frate mare proprietar în Galiția), Poklewski — scrie C. Argetoianu — era rus sută în sută... Numit la București puțin înainte de război, precedat de reputația unui artist în minuirea cărților de joc și de prestigiul unei formidabile averi, Poklewski mai debarcase la noi și cu aureola prieteniei regelui Angliei, Eduard

¹ Aluzie la vizita făcută de țarul Nicolae I, la 1 iunie 1914, la Constanța, cu care prilej s-a întreținut cordial cu Carol I.

VII, prietenie pe care și-o câștigase la Londra, unde funcționase ca consilier al ambasadei. Se mai povestea că tatăl său, un adevărat despot, supranumit «regele platinei», posedase cele mai importante mine din Urali și că lăsase copiilor săi o avere fabuloasă. Fără să fie fabuloasă, aceea a lui Poklewski era considerabilă. Dinsul mi-a mărturisit mai tirziu, după ce sârăcise, că în momentul cînd a fost numit în București dispunea de un venit de 2 milioane și jumătate ruble, ceea ce făcea mai bine de 6 milioane și jumătate lei aur! Sosise pînă la noi știrea averii sale și a patimii sale pentru cărți, dar nu și a inteligenței cu care îl înzestraseră Dumnezeu — excepțională, mai ales în lumea diplomatică... Diplomat de modă veche, care nu prea citea, dar știa să asculte și să se țină astfel în curent cu tot, Poklewski era singurul reprezentant al Antantei în România în stare să ție piept lui Brătianu¹. Numai că el era prea alarmist, dominat de teama că România va face cauză comună cu Austria. O stare de spirit pe care abilitatea lui Brătianu nu poate să n-o exploateze. C. Diamandi este retrimis la postul său: „Am angajat tratative chiar a doua zi de la întoarcerea mea în Petrograd — scrie el — cu intenția de a obține, în schimbul neutralității noastre, aceleași condiții pe care Rusia ar fi vrut să ni le rezerve numai ca preț al cooperării militare imediate”.

O situație ispititoare, dar...

În paralel, la București nu încetează discuțiile cu diplomații Antantei. Inițiativa e a acestora. La 2 septembrie, Blondel telegrafiază la Paris că azi urmează să fie vizitat de ministrul român de finanțe, Emil Costinescu, care este, în guvern, „campionul cel mai pasionat al Triplei Înțelegeri”. Costinescu îi spune, între altele, că în eforturile sale de a antrena România în război, colegii săi obiectaseră frecvent cu dificultățile financiare. Nu era cazul, întreabă Blondel,

să i se vorbească lui Costinescu de oferta Angliei? La 22 august, Edward Grey trimisese instrucțiuni lui George Barclay, reprezentantul său la București. Dacă el considera oportun, era autorizat să lase să se înțeleagă că guvernul român se putea aștepta la un sprijin financiar din partea Angliei, dacă avea nevoie „pentru a ușura operațiunile pe care ele le-ar putea întreprinde contra Germaniei și Austriei”. Firește nu trebuia să se dea de înțeles că se făceau presiuni asupra României. Nu te puteai aștepta însă la o inițiativă din partea lui Barclay. Același Argetoianu, în stilul său ironic și cleveitor, scria: „Barclay, ministrul Angliei, își făcuse întreaga carieră în Asia, unde, ca să-și uite de urit, se învățase să bea șampanie fără măsură și se îmbăta zilnic. Cînd era treaz nu era prost, dar era așa de rar treaz! Chiar cînd nu era beat era afumat, și toate se desfășurau în ochii lui sub contururi aproximative. Trăia cam în nori și cînd puneia picioarele pe pământ le puneia în străchini”.

Iată deci că inițiativa o ia Blondel. Simpaticul ministru al Franței e în relații foarte bune cu toată lumea politică românească. Îubește sincer România. De aceea își și căsătorise fiica cu Jean Cămărășescu. În cursul tratativelor cu guvernul român, Blondel cade sub farmecul personalității lui Brătianu. Primul ministru român excelează în a vorbi fiecăruia pe limba sa și în a da interlocutorului senzația unei totale sincerități și a unui complet dezinteres. Blondel face mult pe lângă guvernul său în sprijinul intereselor României și, indirect, pe lângă celelalte puteri ale Antantei. La 17 septembrie el scrie la Paris: „Datorăm recunoștință României de a fi rămas neutră; dacă ea intră în luptă de partea noastră, trebuie s-o asigurăm împotriva oricărei amenințări (réduction) și să ne apropiem pentru totdeauna acest popor latin care va rămîne aliatul nostru în Orient”.

În aceeași zi în care Blondel scrie la Paris aceste cuvinte binevoitoare, Poklewski primește de la Sazonov însărcinarea să-i comunice lui I. I. C. Brătianu: „Ocupînd o parte

din Bucovina, Rusia a făcut primul pas pentru eliberarea acestei provincii de sub jugul austro-ungar, eliberare care vine atît în întîmpinarea dorinței poporului rus cît și a poporului român. Guvernul imperial se adresează deci din nou guvernului regal, invitîndu-l să i se alăture pentru a grăbi împlinirea acestei opere comune și să se angajeze a ocupa la rîndul său și fără întîrziere Bucovina meridională și Transilvania. Dislocarea trupelor române în Bucovina ar putea fi reglementată de comun acord de către comandanții șefi ai celor două armate, inspirîndu-se numai din considerații de ordin pur militar, fără nici un prejudiciu privind delimitarea teritorială ulterioară la care cele două guverne vor proceda la timp pe baza repartizării etnografice a populației”. La 18 septembrie Poklewski înmînează această telegramă șefului guvernului român.

„Mărturisesc că situația era ispititoare — scrie I. G. Duca. Austro-Ungaria zdrobită, nici un soldat în tot Ardealul. În Franța, Germania bătută. Te întreb, putea-va Austria să-și mai refacă armata și Germania să mai ție piept pe două fronturi? Nu cumva intrăm în faza finală a războiului? Pe de altă parte, ne vom mai întîlni cu o ocazie așa de favorabilă ca aceasta? cu o Ungarie în imposibilitate să se apere? Și dacă rușii pîtrund în Ungaria se poate să-i lăsăm să înainteze să ocupe ei Ardealul?”

Poziția guvernului român e dificilă. Cu francezii învingători pe Marna și cu rușii la porțile Ungariei era greu să păstrezi neutralitatea țării. Ministrii înșiși încep să devină nerăbdători. Costinescu, potrivit înțelegerii¹ sale cu N. Filipescu și Take Ionescu, este în capul nemulțumirilor. Ce mai așteptați? e strigătul general. Presa devine tot mai stăruitoare. Oamenii, altfel ponderați, încep să-și arate neliniștea. Senatorul de Prahova, G. C. Dobrescu, îi scrie primului ministru, neputîndu-l interpela în Parlament: „Regatul român, care este repre-

¹ Înțelegerea din septembrie 1914, potrivit căreia cel trei se angajau să acționeze pentru intrarea în război alături de Antantă.

zentantului autorizat al aspirațiilor întregului neam românesc, are sau nu are vreo revendicare de făcut în cazul apropiat când harta Europei va suferi prefaceri radicale? Suferim-vom și de aici înainte ca milioane de români, frați de-ai noștri, să treacă de la o stăpânire la alta fără să intervenim? Ne vom mulțumi noi cu concesiuni ridicole, în ce privește învățământul primar și pretense autonomii în momente de grea cumpănă pentru Imperiul austro-ungar?"

Nicolae Iorga întreabă guvernul dacă n-a venit vremea să facă semnul trecerii dincolo de Carpați. „Dacă nu există posibilitatea de a ne face o datorie elementară față de idealul pentru care generații întregi au luptat și au sperat, să ni se spuie, în forma în care aceste lucruri se pot spune. Atunci însă, cu sufletul zdrobit astăzi, nația întreagă să se pregătească pe ziua de mâine, după pacea care ne-ar lăsa cum ne-a găsit războiul, pentru o mare judecată împotriva acelora care ne vor fi făcut prin nepregătire, datorită nepriceperii și lenei lor, mai mult rău decât toți dușmanii noștri etnici împreună. Așa cred eu“.

...venit-a momentul?

La 16 septembrie studenții și profesorii ieșeni se întrunesc în Sala „Caragiale“. Vorbitorii cer intrarea imediată în acțiune, căci nu trebuie să se scape momentul de azi, ceea ce ar echivala cu renunțarea la împlinirea idealului național și cu pierderea independenței acestui stat. O mare manifestație în Piața Unirii urmează acestei întruniri.

17 septembrie. Frământarea din rindurile conservatorilor crește. Din nou ședință de Comitet Consultativ al Partidului Conservator. Cum trebuie înțeleasă manifestația făcută lui Filipescu? Este ea a întregului partid? Filipescu se scuză că nu el a provocat

manifestația. Fiul său, Grigore, și Hiotu strecuraseră o notă în *Epoca*, fără știrea lui. I. Lahovari îi reproșează declarația „Carol, regele tuturor românilor“, făcută la venirea în București. Filipescu replică: „Rușii nu s-au supărat“. Lahovari spune că până acum nu e nimic decisiv și graba e o greșală. Brătianu, cu care vorbise, are aceeași părere, mai ales că regele se cantonează în neutralitate. Antantofilismul arătat public este o tactică greșită. „Rusia – spune el – capătă impresia că ne va avea pe ieftin... Nu intrăm în Tripla Înțelegere fără garanții și atunci, firește, orice manifestație este astăzi funestă“. N. Filipescu arată că nu e bine deloc să se puie contra curentului opiniei publice. Miniștrii sînt și ei contra lui Brătianu. El, Filipescu, vrea să știe că „țara este liberă pe destinele ei cînd va fi ceasul!“ și atunci s-ar liniști. Căci nu se poate sta în neutralitate etern. I. Grădișteanu crede că este momentul ca Partidul Conservator să ia o atitudine în înțelegere cu alte partide și cu regele. De ce nu se tratează cu Tripla Înțelegere? C.C. Arion aprobă acțiunea Filipescu. Se teme însă de Brătianu, „prea viclean“. Nu se mai poate sta în neutralitate și atunci să se ceară guvern național și să se facă presiuni asupra regelui: „Mai bine abdicare a regelui – spune el – decât neutralitate sine qua non“. D. Nenițescu arată că graba e o greșală; nu exclude posibilitatea de a merge și cu Germania. C. Olănescu: „Nu voi merge niciodată contra franco-rușilor. Ar fi o crimă de neam“. Marghiloman intervine, potolind puțin spiritele: „Cer să se știe că dacă circumstanțele sînt astăzi așa că pot căpăta certitudinea morală că mergînd în contra Austriei nu sîntem bătute și putem păstra Transilvania, merg și contra Austriei. Necesitatea de a ne crește [de a ne uni] vine din instinctul de conservare: popoarele mici pier... Evident că aceasta nu mai poate ține mult, dar venit-a momentul?“ Nu, trage el concluzia. Pe front șansele celor două coaliții sînt egale; nu știm ce vrea Rusia, nu știm ce va face Bulgaria;

Anglia n-a dat garanții, nici Italia nu știm ce face: „Nu ar fi teribil – se întreabă el – ca ea să fie într-un alt sens decât noi?“ Pînă nu se elucidează aceste puncte, nu poate fi vorba de intrarea în acțiune.

A doua zi Marghiloman e primit de rege. El îi spune monarhului cit de gravă e situația și cit de adîncă pornirea țării. Cere să se analizeze propunerile rusești, garanția Angliei, atitudinea Bulgariei, intențiile Italiei. „Trebuie ca guvernul să studieze aceste chestiuni, fiindcă dacă mai survine o nouă înfrîngere austriacă, opinia [publică] surescitată va împinge la război și terenul trebuie să fie preîncălzit“.

La București, în seara zilei de 17 septembrie, acasă la C. Dissescu, se întrunesc 32 profesori universitari. Tocmai sosise din Franța dr. Thoma Ionescu, fratele lui Take Ionescu, rectorul Universității. Marele chirurg român, pentru care Franța era a doua sa patrie, nu poate fi decât hotărît pentru intrarea în război alături de armatele franceze, căci victoria lor asigură și izbinda idealului românilor. După cuvîntul lui, ale lui I. Cantacuzino, C. Dissescu, Er. Pangrati, D. Onciul și N. Coculescu, se hotărăște convocarea întregului corp profesional care să ceară guvernului o acțiune imediată în favoarea transilvănenilor. Profesorul de astronomie și geodezie N. Coculescu propune să se trimită o delegație care să ducă moțiunea regelui. Propunerea este unanim respinsă. Căci nu se voiește a se avea de-a face cu regele, considerat străin de adevăratele aspirații naționale. Ea va fi trimisă primului ministru și apoi publicată în presă. Pangrati, Onciul, Th. Ionescu, Dissescu și dr. Cantacuzino sînt însărcinați s-o redacteze.

Sazonov, care la Petrograd duce tratative cu Diamandi, nu renunță la presiunile sale la București. Ele devin concentrice. La 21 septembrie el roagă guvernele englez și francez să se asocieze celui rus pentru a declara României: „Dacă guvernul român, potrivit ofertei pe care i-au făcut-o Rusia, Franța și Anglia, trece la ocuparea Transilvaniei și a părții românești a Bucovinei, cele trei puteri vor folosi întreaga

¹ Reintors în țară, din Germania unde fusese la tratament, N. Filipescu se oprește un timp la Sinaia, declarîndu-se de acord cu hotărârile Consiliului de Coroană. În scurt timp însă, el se pune în fruntea mișcării pro-Antantă. La venirea în București (31 august) i se face o entuziasmată primire.

lor autoritate pentru a împiedica Bulgaria să atace România atita timp cit aceasta face cauză comună cu cele trei puteri în războiul actual contra Austro-Ungariei". După părerea ministrului de externe rus, intrarea României în luptă contra Austriei „prezintă acum mai puțină importanță decit la începutul războiului, dar faptul rămîne mereu la un preț ridicat", cum îi scrie el lui Izvolski, ambasadorul rus în Franța. Rusia nu face altceva, îi telegrafiază Sazonov lui Poklewski, pentru a-i comunica lui Brătianu, decit să invite pur și simplu România „să ocupe ceea ce ea poate acum să facă fără nici un efort". Țările Antantei sînt ferm hotărîte să nu depună armele înainte ca puterea militară a Germaniei și Austro-Ungariei să nu fi fost definitiv zdrobită. „Dar nedîndu-se în lături de la nici un sacrificiu pînă la atingerea scopului propus, cele trei puteri sînt unanim de acord că odată aceasta distrusă numai cei care au cooperat la opera comună vor avea dreptul la o recompensă".

Barclay și Blondel (primul primise instrucțiuni de la Londra să țină „le même langage" cu colegii săi francez și rus) îi declară la 23 septembrie ministrului de externe E. Porumbaru că au luat cunoștință de propunerile rusești privind cooperarea armată română și le aprobă în numele guvernelor lor.

Argumentele primului ministru

La 24 septembrie sîdintă a Comitetului Consultativ al Partidului Conservator. Discuții la fel de aprinse. N. Filipescu declară: „În Partidul Conservator nu mai am încredere. Eu voi merge cu opinia publică". Și propune o moțiune: „Partidul Conservator crede că în împrejurările actuale și față de desfășurarea evenimentelor la granița noastră, neutralitatea nu mai corespunde intereselor țării și neamului. El socotește că a sosit momentul unei acțiuni efective pentru apărarea acestor interese și împlinirea năzuințelor țării". Al. Marghiloman arată că nu e deloc cunoscută atitudinea Bulgariei (redă o convorbire pe care o avusese cu Radeff, ministrul bulgar la București), că nu ar exista nici o pregătire militară și nici diplomatică. El admite atitudine ostilă Austriei, dar nu fără pregătire. Și aceasta nu se poate face decît cu consimțămîntul regal: „Peste rege nu trec. Cu vacanța tronului, anarhia în partide, război nu se face. Regele trebuie convins". Guvern național nu acceptă, fără Brătianu, deci cu jumătate din Partidul Liberal. Moțiunea propusă de Filipescu (acesta părăsește dezbaterile în timp ce vorbește Marghiloman) nu poate fi acceptată: „Mi-aș lega mîinile dacă sînt mîine la putere. Bunul simț — spune Marghiloman — cere

să nu fim încătușați de declarații scrise". Acceptă să insiste pe lingă rege ca să se formeze un guvern de coaliție care să pregătească ieșirea din neutralitate, astîmpărînd opinia publică.

Așadar presiuni de peste tot asupra guvernului. Deopotrivă din afară și din interior. Mulți frămîntare în lumea politică românească și tot astfel și în sinul guvernului. „Cînd rușii au scorbit de la Mara-mureș, Sighet spre Baia a fost un fel de răzvrătire în guvern — își amintește I.G. Duca. Au cerut să se convoace de urgență Consiliul de Miniștri și să intrăm imediat în război. Eram și eu, o recunosc, printre aceia mai nemulțumiți de rezistența lui Brătianu. Ne-am întîlnit deci la Sinaia, în vila lui Costinescu. Afară, o întunecoasă, rece și ploioasă zi de toamnă. Discuția între Brătianu și noi a fost violentă. La cererea noastră imperativă de intrare în acțiune, el a răspuns printr-un refuz categoric. Am insistat. Costinescu, deși bolnav, a fost

De la dreapta la stînga: primul ministru român, I.I.C. Brătianu, Poklewski și Blondel, miniștrii Rusiei și, respectiv, Franței la București

de o energie și de o vehemență neobișnuite. În cele din urmă, Brătianu ne-a declarat categoric că mai bine demisionează decât să urmeze sfatul nostru". Două — ne spune Duca — erau argumentele lui importante. Primul — opoziția regelui, care amenința cu abdicarea (Brătianu avea totuși convingerea că, până la urmă, va putea face războiul alături de Antantă, fără să distrugă dinastia). Al doilea consta în faptul că situația militară nu indica deja înfrângerea Puterilor Centrale. „Nu mă poate impresiona ca pe d-voastră faptul — declarase el — că o sotonie de cazaci a trecut Carpații. Cine-mi spune că mine nu va fi respinsă?” Dimpotrivă, convingerea lui era că războiul va fi lung și ceasul României n-a bătut încă.

Hotărîrea și siguranța primului ministru impun, calmind spiritele. Duca ține să scrie că acest Consiliu de Miniștri a influențat toate raporturile sale cu Brătianu: „Strălucita confirmare ce argumentele lui au primit din partea evenimentelor, după câteva zile chiar, faptul că a văzut singur limpede și că știuse să-și păstreze singele rece cînd totuși erau înșelați de aparente înșelătoare m-au convins că sînt dator să mă încred în raționalul și în însușirile lui de om de stat”.

Lui Poklewski, I.I.C. Brătianu îi declară că nu îi este cu putință să intre în război imediat. Reține însă propunerea făcută de Sazonov și cere să i se lase timpul necesar pregătirilor. Blondel propune ca Rusia să dea o declarație prin care să-i arate lui Brătianu că o prea lungă ezitare face jocul regelui Carol și amenință avantajele materiale și morale ale intervenției românești.

Dar în locul acestei declarații — cum notează Marghiloman — în după-amiaza zilei de 25 septembrie, guvernul român i se transmite o altă veste: „Știrbey vine la mine la 3^{1/2} trimis de Brătianu, care, neputînd că mă văză, mă înștiințează că — aseară prin Poklewski și azi direct de la Sazonov — se propune României parte din Transilvania și din Bucovina în schimbul neutralității”. Rusia re-

cunoaște drepturile României asupra teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români în schimbul unei neutralități binevoitoare față de ea. Blondel, dezamăgit, scrie lui Delcassé: „N-am putut convinge pe colegul meu și el a început în această după-amiază convorbiri cu dl. Brătianu [Blondel nu știa că aceste convorbiri începuseră mai înainte prin Diamandi la Petrograd] în sensul arătat și aceasta chiar în momentul în care totul părea gata pentru a-l atrage pe rege și cînd opinia publică era decisă să-și impună voința oricum. Regret profund această inițiativă rusă care poate distruge o lucrare atît de greu pregătită...”

La rîndul său, Barclay se arată surprins, neexplicîndu-și cum Rusia, care cu două zile înainte insistase asupra utilității unei prompte cooperări militare a armatei române, „dă astăzi guvernului român o ocazie de a-și amîna hotărîrea”.

La 26 septembrie N. Filipescu îl întreabă pe Blondel dacă știe în ce constau noile propuneri rusești. Filipescu auzise de ele, dar nu le cunoștea conținutul. Ministrul Franței îi răspunde că nu este la curent decît cu propunerile legate de cooperarea armatei române. „Înțelegeți — îi spune Filipescu, sporind amărăciunea diplomatului francez, care, evident, cunoștea noile propuneri — că dacă ni se promite în schimbul neutralității noastre ceea ce n-am fi putut cucerii decît cu armele, nu vom avea motive pentru a ne amesteca în luptă”.

Două zile mai tîrziu, Blondel scrie: „Eroarea colegului meu rus, care de bună credință a afirmat guvernului său că o intrare în acțiune a României era imposibilă contra voinței regelui, poate avea consecințe grave”.

Acordul cu Rusia, care se va și încheia la 1 octombrie, nu se datorează, firește, erorii lui Poklewski. Un mînunchi de factori îl determinaseră. I.I.C. Brătianu știuse să exploateze cu multă abilitate starea de nesiguranță care domnea la Petrograd în legătură cu viitoarea atitudine a

României. I.G. Duca merge pînă acolo încît afirmă că „datorîm acest tratat regelui Carol. Prezența sa pe tronul României inspira rușilor o așa teamă că pînă în cele din urmă vom merge cu Germania, încît în ziua în care Brătianu le-a propus să le dea în scris că vom rămîne neutri ne-au oferit în schimb tot ceea ce le-am cerut”.

Sazonov dezvăluia mai tîrziu și alte cauze. Soarta armelor — spunea el — părea atunci favorabilă rușilor. Nu se simțea nevoia unei intrări a României în război. În 1914, această intrare nu era considerată la Petrograd decît un derivat pasager, un mijloc de dispersiune a forțelor inamice de care rușii se puteau dispensa. Timpul va corecta aceste judecăți. Deocamdată însă diplomația rusă voia să se asigure de neutralitatea României.

Acordul nu s-a realizat fără cunoștința regelui, cum mulți au crezut în epocă. Dimpotrivă, s-a încheiat cu aprobarea lui, dar s-a convenit cu Brătianu ca față de Rusia actual să apară ca săvîrșit fără știrea sa. Dacă evenimentele ar fi făcut posibilă aplicarea acordului, atunci regele și l-ar fi însușit, dacă nu, primul ministru urma să poarte singur răspunderea. În două ocazii deosebite, în Parlament și într-o conferință la Ateneu, I.I.C. Brătianu a ținut să declare că regele Carol I „nu s-ar fi opus niciodată dezvoltării fi-rești a neamului pe care îl conducea”.

Acordul cu Rusia, cunoscut și sub numele de „Acordul Sazonov-Diamandi” este, evident, un succes pentru diplomația română. El mai înseamnă ceva: „mărturia indiscutabilă, dovada scrisă că n-am făcut politică de oportunism mercantil — cum nota I.G. Duca — și că de la începutul războiului mondial, cu o viziune limpede a viitorului, ne-am legat soarta de grupul de puteri care trebuia să rămîie învingător și care numai prin biruința lui asigura statelor mici realizarea aspirațiilor lor naționale”.

File din istoria Zairului

ARME DE FOC CONTRA CUPRU ȘI FILDEȘ

VIOREL POPESCU

Interiorul Republicii Zair, țară situată în centrul Africii și ocupind cea mai mare parte a bazinului fluviului Zair (Congo), a rămas necunoscut europenilor până la mijlocul secolului XIX, deși navigatorul portughez Diogo Cão descoperise estuarul fluviului Congo încă din anul 1482. Cele 32 cascade de pe cursul inferior al fluviului au reprezentat tot atâtea obstacole de netrecut, la poarta spre Atlantic a țării. Explorările lui David Livingstone, Richard, F. Burton, John H. Speke, Georg Schweinfurth, din sec. XIX, au relevat imaginea unor ținuturi de o frumusețe și o bogăție deosebite.

În perioada sec. XV-XVIII, formațiunile statale congoleze au cunoscut o deosebită înflorire¹.

¹ La Editura științifică și enciclopedică, în colecția „Pe harta lumii”, se află în pregătire lucrarea Republica Zair de Viorel Popescu, din care prezentăm fragmentul de mai jos.

Sceptru din lemn cu efigia unui strămoș african

Zairul face parte dintre țările africane cu cele mai bogate tezaurer arheologice. În ultimul deceniu au fost scoase la iveală valoroase mărturii, care demonstrează prezența omului pe aceste meleaguri încă din timpuri preistorice. Între acestea, deosebit de interesante și bine reprezentate sînt descoperirile arheologice din regiunile Kasai și Shaba. Aici s-au găsit unelte și arme de piatră, remarcabile prin finețea retușului, elemente ale culturilor lupembiană, datînd din jurul anului 7 000 î.e.n., și tshitoli-ană, din jurul anului 2 000 î.e.n.

Din păcate, există mai puține informații despre epoca dezvoltării agriculturii și metalurgiei fierului, două ramuri economice, se pare, intim legate de progresul rapid al populației bantu în Africa Centrală și australă. Stabilirea populației bantu pe teritoriul actual al Zairului este rezultatul unui îndelungat proces de migrație. Leagănul celor 350 dialecte bantu, care se vorbesc astăzi, în această parte a continentului, se consideră a fi zona Benue, de pe teritoriul actual al Republicii Fede-

rale Nigeria. Între anii 2500 și 500 î.e.n., această regiune cunoaște un flux masiv de populație neolitică sahariană, împinsă să migreze de condițiile desertului. Nou-veniții găseseră aici o civilizație neolitică avansată, cunoscută de metalurgiei fierului. Cu circa 2000 ani î.e.n., presiunea demografică determină grupuri de protobantu să părăsească zona Benue și să migreze, în continuare, spre sud. O parte a lor formează în zona savanelor congoleze, la 200 km nord de Kinshasa, nucleul bantu occidental, care se va răspîndi în vestul Congoului, nordul Angolei și în Congo-Brazzaville, îndepărtându-i pe pigmeii și pe boșimani.

O altă parte din protobantu constituie nucleul bantu oriental, în regiunea lacurilor Kisale și Upemba, de-a lungul râului Lualaba. Ipoteza nucleului bantu oriental a fost confirmată de săpături arheologice, care au scos la iveală două vaste cimitire ale epocii metalelor din sec. VIII-IX: unul la Sanga, pe malul lacului Kisale, celălalt la Katoto, pe râul Lualaba, în apropiere de orașul Bukama. Scheletele de la Sanga, foarte asemănătoare celor aparținând actualei populații luba, bogata colecție de vase din lut originale, diferite de acelea din zilele noastre și, mai ales, numeroasele obiecte prelucrate din aramă și fier, care au fost găsite în urma descoperirilor menționate, aruncă o puternică lumină asupra protoistoriei bantu. Existența unor lingouri de cupru, meșteșugit lucrate în formă de cruce, destinate exportului, adaugă încă un argument concret în sprijinul faptului că Africa Centrală, considerată de unii istorici inaccesibilă și departe de orice curent de civilizație, avea relații comerciale cu exteriorul, într-o epocă cînd Europa Occidentală era ea însăși destul de puțin civilizată.

Dar dacă istoria migrației bantu pare mai ușor de elucidat, mult mai dificilă este reconstituirea perioadei imediat următoare. Existența dialectelor bantu și a celor cel puțin 50 etnii principale constituie rezultatul încrucișării cu tot atâtea alte migrații, a căror cunoaștere va rămîne

— probabil pentru vreme îndelungată — în ceața legendelor. Cert este că istoria locală a evoluat într-un intim raport cu condițiile naturale de floră și faună. În zona pădurilor, care acoperă aproape jumătate din suprafața țării, nu s-au putut forma decît societăți de clan. În „oazele” defrișate cu trudă în imensul „desert” verde, s-au dezvoltat nuclee de cultură, pe care exploratorii din sec. XIX le-au cercetat cu admirație, dar aceste mici societăți umane au rămas, cum s-ar zice, în afara istoriei.

În schimb, zona savanelor a fost deosebit de favorabilă deplasărilor de mare anvergură și constituirii de imperii sau de federații de popoare. „Zona istorică” a Zairului se întinde la sud de marea pădure, mărginită de linia Kasaiului și afluentului său, Sankuru. La cele două puncte extreme ale acestei linii s-au format și cele două nuclee bantu, care vor da naștere primelor regate de pe teritoriul Zairului. Din nucleul bantu occidental s-a constituit cel mai vechi regat (sec.XV) de pe teritoriul Zairului, regatul Congo, iar mai târziu, în sec. XVII, s-a desprins regatul Bakuba. Nucleul bantu oriental a dat regatele Luba (sec. XVI) și Lunda (sec. XVII), iar mult mai târziu, în a doua jumătate a sec. XIX, regatul Msiri.

O Ioană d'Arc a Africii

Cel mai binecunoscut, datorită contactelor cu europenii, care au adus informații asupra acestei perioade, este regatul Congo. Expansiunea etniei Kongo a avut loc — așa cum reiese din bogatul izvor de istorie al tradiției orale culese în sec. XV — pe baza superiorității armamentului de fier, utilizat împotriva armelor de piatră ale grupurilor ambund. Regatul Congo s-a dezvoltat, în cea mai mare parte, pe teritoriul actual al Angolei, dar se integrează în contextul evoluției istorice din spațiul zairez, pentru că, mai târziu, va fi considerat simbul formării unei conștiințe naționale a zairezilor, în lupta lor pentru scuturarea jugului colonial și

cucerirea independenței. Structurile politice ale regatului se caracterizau printr-un grad ridicat de centralizare. Guvernatorii provinciilor erau numiți și revocați de către rege, care primea din partea lor, o dată pe an, impozitul perceput de la supuși.

În sec. XVI, regatul furnizează un greu tribut de sclavi Portugaliei, care își întinde treptat tentaculele colonialiste asupra Angolei. Portughezii fac incursiuni în sudul fluviului Zair, de unde se recrutează sclavi pentru coloniile spaniole din America. La gurile fluviului apar tot mai des olandezii, care se află în război cu imperiul spaniol. În 1609, un expediționar olandez ne dă cîteva informații privind comerțul efectuat cu localnicii. Vinde bare de fier, de cîte 25 kg fiecare, și țesături, în schimb la 300 000 livre [1 livră = 0,453 592 kg] de fier (vinătoarea se practica deci pe scară largă), ceea ce îi aduce un profit — spune el — de ordinul a 1 200 %! În 1641, olandezii smulg de la portughezi porturile São Tomé și São Paulo de Luanda¹. Timp de șapte ani, olandezii vor continua explorările urcînd pe cursul fluviului Zair. Dar „conchista” olandeză în Zair nu durează decît șapte ani, portughezii recîștigînd în 1648 São Paulo de Luanda.

Informații interesante asupra acestei perioade furnizează scrierile călugărilor italieni, care își fac apariția aici ca misionari. La 9 septembrie 1645, capucinii sînt primiți la San Salvador de către regele Garcia II Alfonso (1641-1661). Iată ce relatează unul dintre acești călugări, Jean-François, din Roma: „Regele se afla în capela sa. Era îmbrăcat într-un splendid brocat de aur, împodobit cu perle și alte bijuterii; pe cap purta o pălărie, pe care se detașa o coroană regească, executată în întregime din perle uriașe și din giuvaeruri de mare valoare. Era așezat pe un scaun fabricat în maniera țării, acoperit cu catifea roșie și bătut cu ținte auri.”

Procesul de evanghelizare începe într-un ritm extraordinar. Călugărul Jérôme de Montesarchio, sosit în 1648,

¹ Magazin istoric, nr. 6/1978.

stă 20 ani la Mbanza Nsundi, parcurgând în lung și în lat provinciile Nsundi, Mbata și Mpangu, toate situate pe teritoriul actual al țării. El declară apoi că, în acest răstimp, a oficiat 100 000 botezuri.

În 1665, regele congolez Antonio I Alfonso (1662-1665) refuză portughezilor dreptul de prospectări miniere în cuprinsul regatului Congo, acordat de tatăl său, Garcia II. Însă superioritatea armelor de foc își spune cuvântul: portughezii îl înfrâng pe Antonio în bătălia de la Ambuila, din 25 octombrie 1665, care marchează apusul regatului Congo. Capul suveranului ucis este adus la Luanda și depus într-un mausoleu, care poate fi vizitat și azi. Regatul Congo se destramă în mai multe principate rivale. Tentativele ulterioare de a le reunifica și de a reinstaura puterea regelui eșuează.

Istoria și legenda pomenesc despre o tinăra congoleză, fondatoarea unei religii sincretice naționale și creștine. Doi călugări capucini italieni, Bernardo de Gallo și Lorenzo de Lucca, relatează cu lux de amănunte extraordinara sa poveste. În anul 1704, Dona Beatrice, pe numele ei adevărat Chimpa Vinta, în vîrstă de numai 22 ani, declară că „Sfîntul Anton s-a reîncarnat în trupul ei”. Bernardo de Gallo scrie: „Ea încuraja pe negri să fie mulțumiți, căci ei înșiși aveau sfinți, ca și noi (albi) pe ai noștri... Se arăta dușmana viciilor, superstițiilor, a feteșurilor și a altor asemenea lucruri. Aceste demonstrații împotriva viciilor și a obiectelor care slujeau ca feteș au făcut ca negrii ignoranți să considere că e vorba de o sfîntă... Aproape întreg regatul a aderat la secta antoniană...”

Precum legenda Ioana d'Arc, Dona Beatrice, animată de o credință sinceră, a vrut să-l readucă pe suveran — Pedro IV — în Capitală, la San Salvador, unde acesta fusese întronat oficial în 1696, dar refuza să-și stabilească reședința, orașul fiind abandonat de circa 20 ani. Din nefericire, virtutea eroinei africane a fost mai puțin traică decât aceea a fecioarei din Orléans. Sedusă de unul

dintre „ingerii săi păzitori” pe nume „Sfîntul João”, a fost descoperită în pădure a lăptîndu-și copilul. Această sfidare a demnității de „sfîntă” i-a atras condamnarea și arderea pe rug în 1706.

Abia în anul 1709, Pedro IV se reîntoarce în Capitală, fiind recunoscut de principii din Congo, dar autoritatea regală slăbește din ce în ce mai mult.

Regele Msiri și vinătorii de elefanți

Regatul Bakuba este fondat de Chamba Bolongongo, numit și Shyam Mbula Ngongo care a domnit la începutul sec. XVII. El introduce culturile de porumb și tutun, îi învață pe supușii săi țesutul rafiei și sculptura și tot el, se pare, interzice folosirea cuțitului de luptă (șifului) și instituie serviciul militar. O trăsătură particulară pentru această zonă este că aici suveranii au avut la curtea lor un protector al tradițiilor orale, *moaridi*, un fel de Mecena al artiștilor de pe continentul negru. Dealtfel în această vreme arta sculpturii și a decorației atinge un nivel remarcabil.

Imperiul Luba, în partea centrală a regiunii, creat la începutul sec. XVI, de grupurile Songye, conduse de un imigrant, Kongolo, este un imperiu centralizat, care permite regelui să destituie pe șefii provinciilor. Kongolo moare ucis de un nepot al său, Ilunga Mbili. Dealtfel luptele fratricide marchează existența regatului pînă la sfîrșitul sec. XVII. Apoi, sub domnia lui Kumwimbu Ngombe, imperiul cunoaște apogeul dezvoltării sale, extinzîndu-și hotarele pînă la malurile apusene ale lacului Tanganyika.

Numele imperiului Lunda, care înseamnă „prietenie”, este dat în a doua jumătate a sec. XVI unor șefi bungu instalați în sud-estul regiunii Shaba. În structura politică Lunda, satul, ca entitate de bază, este condus de un consiliu de bătrîni și un șef, funcție care se moștenește în linie maternă.

Șeful satului nu poate fi destituit decît de rege, investit, potrivit credinței tradiționale cu puteri supranaturale. Imperiul Lunda cunoaște o mare expansiune geopolitică, datorită superiorității și adaptabilității sistemului său de guvernare.

În sec. XVII, grupurile balunda practică cu regularitate comerțul, oferind sclavi, sare, fildeş și bare de cupru, în schimbul mărfurilor aduse de neguțătorii arabi, veniți din Zanzibar. Imperiul Lunda servește de placă turnantă pentru schimburile economice din zonă, anticipînd, într-un fel, însemnătatea pe care întreaga regiune Katanga o va avea pentru Zairul sec. XX.

Regatul Msiri reprezintă un alt episod în istoria provinciilor Zairului. Msiri este fiul unui șef de caravană, aparținînd marelui trib Wa Nyamwezi, din vestul lacului Tanganyika, care a stabilit intense legături comerciale cu arabii de pe malurile de est. Sesizînd importanța economică a regiunii dintre Lualaba și Tanganyika, unde se găseau din abundență fildeş, cupru și sclavi, Msiri obține de la tatăl său, în 1858, autorizația să rămînă cu cîteva zeci de războinici Nyamwezi — numiți ulterior Ba Yeke, adică „vinători de elefanți” — în slujba șefului Katanga. Acesta din urmă controlează, la un moment dat, un mare număr de șefi de trib, dar, spre bătrînețe, puterea sa încetează de a se mai face simțită. Msiri restabilește autoritatea acestuia cu forța războinicilor săi, Ba Yeke, devenind curînd atît de puternic, încît înfrînge mai multe căpetenii balunda. Pentru a reprima orice alte tendințe de nesupunere, Msiri ia ca prizonieri pe fiii și fiicele șefilor învinși, avertizîndu-i că, în cazul unei noi răzvrătiri, progeniturile lor vor fi ucise. În acest fel, este instaurată pacea în Shaba, iar Katanga se bucură din nou de ascultare deplină. Ordinea fiind restabilită pe un întins teritoriu, de la Lubumbashi la Kolwezi, Msiri își dă seama de forța armatei sale și de teama pe care aceasta o inspiră comunităților din Shaba. El

profită de bătrânețea lui Katanga și se proclamă *mwami* (rege). Curtea noului imperiu este instalată la Bunkeya, așezare puternic fortificată, construită pe o colină, de unde cele mai însemnate mișcări de trupe pot fi observate cu ochiul liber, pe o rază de 50 km.

Regatul Msiri prosperă rapid. Încă de pe vremea lui Katanga, localnicii cunoșteau și exploatau importante zăcămintele de cupru. La acea dată, păturile avute foloseau ca mijloc de plată — mai ales pentru procurarea armelor de foc, de la neguțătorii arabi și europeni — vestitele lingouri din cupru, lucrate de fierari.

Msiri modernizează metodele de prelucrare a metalului roșu prin introducerea sistemului de ventilație mecanică, care va contribui la creșterea cantitativă și calitativă a producției. El angajează numeroși Ba Yeke ca topitori, care se ocupă cu fabricarea sirmelor de cupru, în locul lingourilor. Caravanele regelui, încărcate cu sclavi, fildes și cupru, vor deschide o importantă rută comercială spre Angola. Fi-rește, o asemenea sursă de bogății atrage atenția europenilor, îndeosebi englezilor și belgienilor. Aceștia din urmă, la început aparent curtenitori, devin agresivi după a treia întâlnire cu Msiri, căruia îi revendică teritoriul Shabei, ca o datorie morală pentru cadourile primite. În fața presiunilor străine, imperiul, deși este sprijinit de o puternică aristocrație militară, nu va mai rezista mult; un mercenar al belgienilor, căpitanul Bodson, îl ucide pe Msiri. Urmează un lanț nesfârșit de asasinat, în care pier succesorii la tron și statul major al războinicilor Ba Yeke. Fostul rege al lui Msiri își reia numele de Katanga. Localitatea Bunkeya, care număra, la un moment dat, o populație de 10 000 oameni, redevine un mic sat. Se deschid porțile îndelungatei și însinguratei istorii a stăpînirii și opresiunii coloniale.

• CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

Simpozion româno — vest-german de istorie și arheologie

Între 25 și 28 noiembrie 1980, Muzeul Județean de Istorie din Piatra Neamț și Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” din Iași au fost gazdele unei prestigioase manifestări științifice organizate sub egida Secției de Istorie și Arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice a R.S. România și a Institutului de pre- și protoistorie al Universității din Saarbrücken, R.F. Germania, simpozion cu titlul generic *Civilizația geto-dacică în context european*, temă complexă, care a permis autorilor comunicărilor o cuprindere exhaustivă a civilizației geto-dacice în conexiunile ei cu civilizațiile altor popoare ale antichității.

În cuvintele de salut adresate la Piatra Neamț de prof. dr. doc. Mircea Petrescu-Dîmbovița, directorul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” din Iași și prof. dr. Rolf Hachmann, directorul Institutului mai sus menționat din Saarbrücken, s-a subliniat că această manifestare științifică se înscrie în seria colaborărilor fructuoase de mai mulți ani dintre acest Institut din Republica Federală Germania și arheologii români.

În comunicările lor, participanții români au tratat teme variate privitoare la repartiția teritorială și particularitățile grupurilor culturale geto-dacice din sec. VII-III î.e.n. din spațiul carpato-ponto-dunărean și regiunile vecine (dr. Alexandru Vulpe), modul în care istoria geto-dacilor se reflectă în izvoarele scrise ale antichității și corența acestora cu datele arheologice (dr. Vladimir Iliescu), contribuția elementelor celtice din La Tène la dezvoltarea civilizației dacice din perioada ei de maximă înflorire din sec. I î.e.n.-I e.n. (dr. Vlad Zirra) și cultura Poleneș-Lukasevka (170-70 î.e.n.) din jumătatea de nord a Moldovei (dr. Mircea Babeș).

O serie de comunicări s-au referit la politica statului dac din vremea lui Burebista și pînă la Decabal, în contextul expansiunii romane la Dunărea de Jos (prof. dr. Hadrian Dăncuș), condițiile istorice ale circulației monetare din Dacia preromană (dr. Constantin Preda), mormintele principilor tumular dacice de la Cugir din sec. I î.e.n. (Florin Medeleș), precum și la unele aspecte ale religiei geto-dacilor și legăturile acestora cu lumea greacă, celtică și romană (dr. Silviu Sanie).

După o vizită la Muzeul de Istorie din Roman, unde participanților la simpozion le-a fost prezentat de Vasile Ursache bogatul material arheologic descoperit în așezarea dacică de la Brad din sec. IV î.e.n.-I e.n. și, de aici, la cetatea dacică de la Cotnari din sec. V-III î.e.n., unde s-au dat ample explicații de Adrian C. Florescu asupra uneia din cele mai ingenioase fortificații, conservată parțial, din antichitatea geto-dacică, lucrările simpozionului au fost reluate la Iași, în sala bibliotecii Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”.

În această ultimă zi a sesiunii, specialiștii români s-au ocupat de formațiunile teritoriale ale dacilor liberi la est de Carpați, din sec. II-III e.n., și de relațiile acestora cu Imperiul roman (Ion Ioniță), precum și de cultura tumulară carpatică din sec. III e.n. din jumătatea de nord a Moldovei (dr. N. Mihăilescu Bribila și N. Mirișoiu), prin care se atestă legături între dacii liberi și unele grupuri de populație germanică.

La rîndul lor, participanții germani la simpozion au prezentat teme de mare interes pentru relațiile populațiilor celtice sau germanice cu dacii. Astfel, în cele două comunicări asupra uneia din piesele de referință ale artei antice — cazonul de la Gundestrup din Danemarca — prof. dr. Rolf Hachmann, pe baza unei minuoase analize tehnice, stilistice și iconografice, a scos în evidență caracterul celtic al acestei piese, produsă de mesteri în Gallia Narbonensis, în intervalul dintre secolele III-I î.e.n., precum și unele elemente comune de iconografie înfrînute de la Atlantic și pînă în regiunea pontică, inclusiv Dacia, (îndesocă descoperirile de la Cloua și Suceava din Transilvania), explicabile, după autor, prin sursa comună celtică. În continuare, dr. Alfred Haffner, director la Rheinisches Landesmuseum din Trier, a prezentat, în mod foarte detaliat, reconstituirea cadelor celtice de luptă cu două roți, pe baza descoperirilor din neropolele din La Tène-ul timpuriu din Franța și pînă în România inclusiv.

Unele elemente ale raporturilor dintre goți și populația autohtonă dacică, cu privire specială asupra culturii Sîntana de Mureș-Corneahor, din sec. IV e.n., au fost analizate de prof. dr. Volker Bierbrauer de la Universitatea din Bonn, care, printre altele, a luat în considerație necropolele de la Tîrziu, Lețcani, Sîntana de Mureș și Independența, de pe teritoriul României, fiind interesantă observația de ordin cronologic, cultural și etnic asupra acestei culturi. Observații similare au fost făcute și de prof. dr. Frauke Stein de la Universitatea din Saarbrücken, pe baza studierii obiectelor de port și a riturilor funerare din cadrul aceleiași culturi.

Schimbul viu de opinii ce a însoțit fiecare comunicare, dialogul amplu dintre specialiștii români și vest-germani, a dus la aprofundarea unor importante probleme de istorie veche europeană, prîbind o dată mai mult utilitatea unor asemenea schimburi de opinii purtate în domeniul științei istorice.

Prof. dr. doc. M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

ÎNVĂȚĂMÎNTUL ȘI ISTORIA (III)

Ce loc trebuie să ocupe istoria în cadrul învățămîntului actual? Ce rol trebuie să joace ea în contextul profundelor transformări și mutații social-politice și ale spectaculoasei revoluții tehnico-științifice, pe care le cunoaște lumea veacului XX?

Continuăm publicarea în acest număr¹ a răspunsurilor primite la întrebările de mai sus de la participanții de seamă la cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice, desfășurat în capitala țării noastre în august 1980.

Prof. DOMENICO DEMARCO, Italia, membru al Comitetului internațional de științe istorice:

Noile generații se interesează de faptele istorice. Aș spune chiar mai mult. În toate formele de învățămînt, nivelul de dezvoltare atins de o știință este examinat în termeni de formație istorică. De exemplu, în disciplinele economice — pe care le cunosc cel mai bine — toți savanții (și elevii, de asemenea) sînt interesați de ceea ce aș numi „istorism”.

Prof. dr. VIKTOR IVANOVICI BUGANOV, director-adjunct al Institutului de istorie al Academiei de științe a U.R.S.S.:

Istoria joacă un rol important în formarea noilor generații, în înțelegerea corectă de către ele a trecutului popoarelor lor, a omeniirii, în ansamblul ei, a perspectivelor de dezvoltare în viitor și, în felul acesta, a sarcinilor și obligațiilor lor, ca cetățeni ai țării respective și ai comunității mondiale. Este foarte important ca tineretul să fie educat în spiritul respectului față de istoria și cultura altor popoare.

Prof. BRUCE MANSFIELD, Universitatea Macquarie, Australia:

Am urmărit dezbaterile congresului cu privire la „locul și rolul învățămîntului istoric”. Au fost expuse puncte de vedere absolut contradictorii. Unii au scos în evidență autonomia profesională a profesorului, care trebuie să-și ia răspunderea pentru ceea ce predă în clasă. Alții au pus accentul pe „misiunea profesorului” de a insufla idei valoroase, de exemplu dragostea de pace. Cred că, deși este esențial pentru fiecare profesor să aibă o gândire sănătoasă, pe care să o promoveze, clasa este sfera sa personală de responsabilitate, iar răspunderea se referă în primul rînd la subiectul pe care-l predă — istoria —, ideile sale valoroase ajungînd la elevi ca un produs auxiliar.

Prof. dr. SH. NATSAGDORJ, director al Institutului de istorie al Academiei de științe a Republicii Populare Mongole:

Rolul și contribuția istoriei în formarea noii generații sînt foarte importante. Nu întîmplător, congresul de la București a înscris, printre marile sale probleme, și pe aceea privind predarea istoriei în școală. Aș spune că dintre toate disciplinele predate cea mai importantă este istoria, pentru că orice țară dori să devie, în primul rînd trebuie să devie om, iar pentru asta trebuie să știi istorie, să te educi prin lecțiile ei. Aici trebuie să se manifeste obolul profesorului de istorie.

Prof. dr. HORACIO ARANGUIZ, director al Institutului de istorie al Universității catolice din Chile:

Nu încape îndoială că istoria, fie ea națională sau universală, reprezintă o disciplină fundamentală în învățămîntul școlar, elementar sau secundar. În țara mea, conform cu planurile și programele de învățămînt elementar, această știință ocupă un rol vital în formarea tinerilor, ea contribuie la crearea bagajului cultural total pe care trebuie să-l posedă un elev.

Prof. dr. MICHEL MOLLAT, membru în Comitetul central al Societății franceze de geografie, președintele Comisiei de antichități naționale și de istorie medievală a Centrului național de cercetări științifice, președintele Societății internaționale de istorie maritimă:

Semnificația istoriei în învățămînt are valori multiple. Ea servește la dobîndirea conștiinței de sine de către personalitatea colectivă; vedem astfel cîtă importanță are istoria pentru tinerele națiuni care aspiră către independență. Pe un plan mai elevat, ea stimulează personalitatea individului în stînul grupului din care face parte. Astfel, istoria pune în evidență faptul că orice persoană se situează la întretăierea a două lumi: una verticală, cealaltă orizontală:

¹ Magazin istoric, nr. 2/1981.

individul a primit moștenirea unei culturi pe care, la rândul lui, e dator să o transmită mai departe. Nimeni nu trăiește izolat, legături reciproce există între el și contemporani. Acest lucru este pus în evidență de istorie la toate nivelurile.

Dr. WALE OYEMAKINDE, de la Universitatea în Ibadan, Republica Federală Nigeria:

Cunoscînd procesul de devenire prin care am trecut, vom fi în stare să privim atît prezentul cît și viitorul ca niște oameni luminați. Deși evenimentele nu se succed niciodată în forme identice, cunoașterea celor deja întîmplante ne poate ajuta să nu repetăm vechile greșeli. Istoria trezește în tînașă generație simțul mîndriei față de propriile origini, dorința de a contribui, efectiv, la înălțarea civilizației respective.

Prof. STEPHEN FISCHER-GALAȚI, director al Centrului de studii slave și est-europene de la Universitatea din Colorado, S.U.A., editor al publicațiilor East European Quarterly și East European Monographs:

Istoria ar trebui să-i facă pe cei ce o studiază să-și dea seama de locul pe care-l ocupă în lumea contemporană, atît în raport cu perioadele anterioare, mai semnificative, cît și cu viața lor viitoare. În mod regretabil, li se oferă studenților prezentări cronologice și factive, de cele mai multe ori lipsite de perspectivă, obiectivitate și idei.

Prof. DONNCHADZ O'CORRAN, de la Universitatea Cork, Republica Irlanda:

Istoria este pe cît de esențială, pe atît de periculoasă, în orice sistem educațional. Onestitatea și integritatea în predarea istoriei naționale și universale sînt două trăsături absolut necesare.

GUSTAV MÖRNER, profesor de istoria Americii Latine la Universitatea din Stockholm, director al Institutului de studii latino-americane din Stockholm, vicepreședinte al Asociației istoricilor latino-americaniști din Europa:

Istoria se predă în multiple feluri în diferite țări. Cunosce cîte ceva despre Statele Unite. Există acolo un fel de școală elementară cu două trepte (*junior*¹ și *senior*² *school*), pentru adolescenți. Disciplina istorică care se predă este concentrată foarte mult pe probleme de istorie națională, pe momentele ei mari și pe foarte multe elemente despre evoluția constituțională legală. Se învață foarte mult pe dinafară. În țara mea, Suedia, lucrurile se petrec puțin diferit. Noi punem un accent mult mai mare pe dezvoltarea socială a țării, a istoriei indivizilor anonimi, ca să spun așa, și poate un accent prea mare pe istoria mai recentă. Cred că am sărit peste ceva. Cred că este necesar să extindem perspectiva dincolo de ultimii 100 ani, tocmai în scopul sublinierii continuității — așa cum înțeleg că se procedează în țara dv. Doresc să menționez în acest sens că am văzut întîmplător cîteva filme documentare care ar fi putut fi recomandate și participanților la congres, deși nu erau destinate aceș-

tora. Evident aceste documente erau pregătite pentru publicul român și textul era numai în limba română. Am avut un prieten român care ne-a ajutat să traducem cîte ceva. Erau despre vremea dacilor, a conducătorului lor, Burebista, tratau mai multe momente ale istoriei timpurii a românilor. Din punct de vedere tehnic, aceste documentare erau perfecte: peisaje frumoase, hărți, ilustrații cu obiecte din comuna primitivă ș.a. Cred că acesta este un lucru într-adevăr important. În epoca noastră, televiziunea, de exemplu, este un minunat mijloc de pătrundere a cunoștințelor istorice în mase.

Prof. univ. dr. doc. TITU GEORGESCU, profesor al Universității din București:

Dezbaterile la Congresul internațional de științe istorice au fost bogate în aprecieri, în asertiuni, concepte privind istoria și învățămîntul. Multe luări de cuvînt au fost la obiect, iar citeva au dovedit o înțelegere nouă, reclamată de epocă, a învățării istoriei.

Învățămîntul are între componentele fundamentale și studiul istoriei nu ca o materie în tabloul didactic îngust, ci ca o expresie intrinsecă a ceea ce numim școală și funcțiile sale formative, creatoare, novatoare. Socot că această clepsidră a memoriei omenirii, care este istoria, trebuie așezată astfel încît din trecut să decantăm necontenit valori pentru prezent și viitor.

Cunoașterea trecutului istoric prin mijlocirea învățămîntului înlesnește generațiilor tinere contemporane să se identifice cu dinamica transformărilor și înnoirilor necesare mersului înainte al societății. Tînarul care se pregătește azi în școli este maturul de la începutul mileniului trei, cînd mutațiile în structurile societății implică redimensionări fundamentale — economice, tehnice, științifice — care laolaltă, pe lingă progres, pot crea alienări sociale și morale imprevizibile. Prezervarea condiției umane este condiționată mai mult ca orînd de cultură, în cadrul acesteia de conștiința istoriei, a devenirii omenirii, a popoarelor, a propriei națiuni, a diferitelor forțe materiale și politice, spirituale, în propulsarea civilizației. Cu o asemenea gîndire despre locul istoriei în școală, tînarul nu mai devine un înregistrator de date, evenimente, fapte, ci un subiect activ, cu un ax de comportament ce nu-l poate arunca în extreme îngust tehnicești sau minor politice. Problemele fundamentale ale istoriei obligă la studiul sensului istoriei, al proceselor istorice, sigur, nu lipsite de concretețe.

Am convingerea că învățarea istoriei astfel dă o mai mare consistență responsabilității pentru actele prezente. Un adevărat om instruit, indiferent de funcția sa tehnică, științifică sau politică, este acela care are și conștiința locului actelor sale de muncă, de creație, în evoluția istorică a colectivității umane a poporului său și a lumii.

Interviuri realizate de:

Cristian POPIȘTEANU, Florentina DOLGHIN, Ana Maria ȘERBĂNESCU, Ioana URSU, Valeriu BUDURU, Ioan LĂCUSTĂ

¹ Cls. VII-IX.

² Cls. IX-XII.

INSCRIPTIILE RUPESTRE DE LA CASIAN

TITUS N. CERGĂU

S TRĂVECHI PĂMÎNT ROMĂNESC, leagăn al geto-dacilor „cei mai drepti și cei mai cinstiți dintre toți tracii” — cum îi numea Herodot —, Dobrogea evocă prin difteritele numiri geografice cîte un moment din istoria sa străveche.

Iată ce se spune într-o legendă care circula cu decenii în urmă prin părțile actualei comune Casian, legendă ce aruncă o nouă lumină asupra trecutului istoric al localității.

„Cu mult înainte de năvălirea turcilor în Dobrogea noastră [în sec. XIV], un dician¹ înstărit de aici, din Șerimet [numele vechi al comunei Casian] avea o turmă de oi, păzită de un cioban pe nume Casiu, căruia oamenii îi ziceau Cașu, pentru că dibăcea cel mai bun caș; cu el vindeca bolnavii, de aceea îi mersese vestea, oamenii numindu-l și Sănătosul. Ciobanul ăsta minunat avea un ciomag cu care scria pe pietre și unde scurma cu el, țignea apa ca lacrima din pămînt; așa a făcut izvorul care coboară de sub peștera de la Gura Dobrogei, ce curge în prîul Visterna.

Mai spuneau bătrîni că ciobanul Cașu citea și în stele, de unde aflase că ne vor călca pămîinii. Și așa s-a și petrecut, căci la vremea cînd ciobanul sârise peste suta de ani, au năvălit turcii și i-au luat oile dicianului. Cașu a prins de veste și s-a pitulat, intrînd pe brînci într-o peșteră prăbușită din fosta pădure de pe malul rîului. În nopțile fără lună ieșea din ascunzătoare și se întîlnea cu schimnicul Mitran, care-și avea adăpostul în peștera, atunci fără nume, de lîngă Gura Dobrogei.

Cînd s-a potolit urgia turcilor și s-au mai înțeles cu românii noștri, Cașu și Mitran vindecău cu buruieni pe toți suferinzii, români și turci. Mitran era mai bătrîn decît Cașu, așa că într-o zi doi turci l-au găsit mort în peștera lui, și de atunci i-au zis peștera La Adam, adam însemnînd om, în limba turcilor.

La cîteva zile, niște ploi mari au umflat apele rîului, vîltoarea apei l-a luat pe Cașu și de la numele lui și-a luat numele și rîul, de i se spune Casimcea. Și așa s-au sfîrșit Cașu de la Șerimet și Mitran din peștera La Adam și n-au mai rămas de la ei decît numele satului, al rîului și al peșterii”.

Aceasta este legenda. Ce spun însă dovezile arheologice?

I N APROPIERE DE SATUL CASIAN, pe panta împădurită a văii rîului Casimcea au fost descoperite, cu mai multe decenii în urmă, două inscripții grecești, din epoca romană. În analiza făcută asupra lor, Vasile Părvan conchidea că cele două inscripții de la Șerimet sînt „borne de hotar”. Totodată, marele savant nu excludea posibilitatea ca peșterile din apropierea locului descoperirii celor două inscripții să fi servit ca loc de adorare a zeului Casios.

Analizînd amintirile borne de hotar încă din 1953-1954, pe cînd dirija șantierul arheologic de la Tariverde, prof. univ. Radu Vulpe făcea constatarea că între aceste „borne” și cele găsite frecvent în Dobrogea exista o serie de deosebiri: nici una din celelalte borne nu e scrisă în grecește; ele sînt de obicei așezate în locuri cît mai vizibile, nu aproape ascunse, ca acelea de la Șerimet; în sfîrșit, distanțele dintre ele nu sînt atît de mici, de nici 200 m, ca în cazul respectiv.

În concluzie, inscripțiile de la Șerimet au un caracter religios, „ele se referă la un loc de cult și acest loc de cult constituia sanctuarul zeului Casios”.

În 1956, acestor descoperiri venea să li se adauge o alta, anume identificarea de către C. Nicolaescu-Plopșor, în peștera La Adam, a două basoreliefuluri și a două pedestale cu inscripții în limba greacă dedicate zeului Mithra. Deci, peștera La Adam constituise cîndva, în sec. II-III, cînd cultul acestui zeu de origine asiatică înflorise în Imperiul roman, un locaș de cult destinat lui Mithra. Casios, zeu al munților (înalțimilor) și al focului (ori luminii) era și el de origine asiatică, provenind din Siria. Este, deci, foarte probabil că ambele religii fuseseră aduse de oștenii de origine orientală din armata lui Traian și apoi căpătaseră o largă răspîndire pe teritoriul Daciei, pătrunzînd în tradiția orală a locului.

Coincidențele Casios-Cașu, Mithra-Mitran, peștera La Adam sanctuarul zeului Mithra îndeamnă la o cercetare aprofundată și — de ce nu? — la relevarea unor străvechi tradiții.

¹ Magazin istoric, nr. 10/1978.

PE URMELE UNUI TEZAUR

Dr. docent BUCUR MITREA

Este posibil, deci, ca printr-o cercetare minuțioasă, o coroborare perfectă a datelor de care dispunem, să putem reconstitui itinerarul unui tezaur. Exemplul cel mai sugestiv ne-a fost oferit relativ recent (1969) de învățatul francez Henri Seyrig. Pe baza unei profunde și amănunțite analize, el a demonstrat că un număr de 206 monede de aur ajunse în orașul vest-german Frankfurt pe Main și descrise într-un catalog din 1903 al unei case de licitații de monede fără să li se indice proveniența, au făcut parte dintr-un tezaur descoperit la Anadol, lângă Reni (U.R.S.S) în 1895, adăugându-se celor 979 stateri elenistici de aur care se păstraseră din respectivul tezaur. În urma studiului menționat, numărul monedelor de aur pe care le-a conținut acel tezaur a crescut, astfel, la 1 185 exemplare.

Încurajat de rezultatele obținute de învățatul francez și folosind pînă la un punct experiența lui am pornit, la rîndul meu, pe urmele unui tezaur.

Punctul de pornire mi-a fost sugerat de unele informații cuprinse într-un studiu al unui numismat austriac, Leon Ruzicka. El a desfășurat o activitate economică în România în anii dinaintea și de după primul război mondial. Cu acel

prilej, și-a îngrădebat o frumoasă și bogată colecție de monede antice, stîrnite în special din țara noastră. Multe din descrierile monedelor ajunse în colecția sa au fost publicate în diferite reviste de specialitate din străinătate. Printre altele, în 1923, a descris într-o revistă germană, *Blätter für Münzfreunde*, un tezaur format din 44 siliquae (monede romane de argint, din secolul IV e.n.). Descoperirea s-a efectuat undeva în Dobrogea. În articolul respectiv, Ruzicka a menționat și un alt tezaur, care conținea același tip de monede și care ar fi ajuns în posesia lui A. Missong, la Viena. Locul de descoperire nu era indicat, dar în concluziile sale Ruzicka arăta că nu crede că se înșală, afirmînd că tezaurul aflat în posesia lui Missong ar fi provenit tot din România.

La baza acestei afirmații se afla o vastă și îndelungată experiență pe care Ruzicka o avea în acest domeniu. El se îndeletnicea, printre altele, cu achiziționarea — prin mijlocirea anticarilor din București și Constanța — a celor mai importante descoperiri monetare din țară. Cea mai mare căutare o aveau monedele

care apăreau pentru prima oară, deoarece aduceau informații noi, despre momente istorice neștiute sau mai puțin cunoscute. Ele reprezentau și o investiție rentabilă pentru colecționari. Mare valoare aveau, de asemenea, monedele rare, existente în puține exemplare în colecții.

Pentru a ști ce monede anume prezintă interes la achiziționare, Ruzicka era, așadar, obligat să posedă vaste cunoștințe numismatice. Ani în șir, în colecțiile sale au intrat importante loturi monetare. Trebuie să adăugăm imediat, că, spre cînstea lui, și spre deosebire de alți „colecționari” achizitori, numismatul austriac a publicat, sub diferite forme și în felurite reviste de specialitate, descrierea celor mai importante documente monetare ce i-au încăput pe mînă. Ele formează și azi lucrări de referință pentru cercetătorii din acest domeniu.

Iată de ce am considerat că afirmația sa privind un vechi tezaur achiziționat de dr. A. Missong constituia un punct de plecare pentru cercetări ulterioare. O problemă deosebit de dificilă a fost descoperirea aceluia studiu al lui Missong, menționat de Ruzicka

În imagine: monede imperiale romane din sec. IV e.n.

Tezaurile monetare antice sînt izvoare istorice de primă importanță. Ele ne ajută să reconstituim, cu mîgălă și trudă, diferite momente ale istoriei noastre vechi, își aduc contribuția la înțelegerea vieții social-economice și, prin intermediul lor, uneori reușim să elucidăm aspecte de istorie politică și militară.

În trecut, un număr apreciabil din aceste descoperiri au luat drumul străinătății. Ceea ce e mai grav este faptul că multe tezaurе s-au pierdut înainte ca un specialist să le fi putut

examina și nota conținutul. În felul acesta, nu o dată, istoria noastră veche s-a văzut frustrată de importante documente ce relevă trecutul acestui pămînt. Din fericire, nu în toate cazurile trebuie să considerăm descoperirile respective ca definitiv și iremediabil pierdute. Multe tezaurе monetare au ajuns, prin mijlocirea diferiților intermediari, în centre economice și culturale, unde au sfîrșit prin a intra în posesiunea unor colecționari sau în Cabinetele numismatice ale marilor metropole europene.

și publicat în revista *Wiener Numismatische Monatshefte*, în anul 1868. Publicația fiind de pură specialitate, nu se afla în nici una din bibliotecile publice din București. Ca atare pentru consultarea ei a fost nevoie de o copie din străinătate. Titlul comunicării lui Missong *Descoperire de siliquae romane din anii 360-367* nu lăsa să se întrevadă nimic în legătură cu România. Textul însă preciza că „prin mijlocirea unui negustor de la Dunărea de Jos, dar nu din regiunile austriace [să nu uităm că în 1868 Imperiul austro-ungar se întindea pînă la Carpați] mi s-a oferit [lui Missong — n. B.M.] spre cumpărare un număr de cinci siliquae: două de la Constantin II, una de la Iovian și două de la Valentinian I”.

Monedele de argint la care ne referim erau destul de rare și, ca atare, aveau o dublă valoare, științifică și materială. De aceea, numismatul bun cunoscător în materie, căci lucra la cabinetul numismatic vienez — așa cum arată în articolul său — a insistat pentru a vedea dacă nu cumva negustorul de la Dunărea de Jos mai avea și alte monede din epoca respectivă. Într-adevăr, cele cinci monede oferite inițial nu erau decît o „mostră”, un pretext pentru tratative. Finalmente, negustorul i-a mai oferit spre vînzare 95 monede — deci, în

total, o sută de siliquae de argint.

Toate erau emise de către aceiași împărați romani din a doua jumătate a sec. IV; și erau repartizate astfel: Constantin II — 9; Iulian Apostatul — 3; Iovian — 6; Valentinian I — 22; Valens — 50; Procopius — 9 și Grațian — 1. Dintre toate monedele de mai sus, cele ale lui Procopius, uzurpator care a domnit doar vreo opt luni, sînt printre cele mai prețioase, distingîndu-se atît prin raritate, cît și prin buna lor conservare.

Cu toate insistențele, Missong nu a mai putut obține și alte detalii în legătură cu monedele. „Din păcate — nota el — informațiile privind proveniența descoperirii, localitatea precisă, împrejurările în care s-au păstrat sau mai curînd au fost îngropate, precum și numărul lor total nu au putut fi obținute de la acest negustor”.

S-ar părea, deci, că vămul ce acoperă înțelegerea celor două părți nu ne lasă nici o posibilitate de a merge mai departe. Și totuși... în cuprinsul textului menționat, redactat cu atîta grijă, spre a nu avea ceva de suferit negustorul care aducea prețioasele documente monetare, se află strecurate două importante indicații. Prima este de natură geografică. Ni se precizează că negustorul vine de la „Dunărea de Jos”, dar nu din teri-

torul austro-ungar din acea vreme. În această situație rămîn doar două posibilități. România sau regiunile nordice ale Bulgariei. A doua indicație constă în faptul că același negustor i-a oferit lui A. Missong, printre altele, și „trei monede barbare de argint de tip Filip II al Macedoniei precum și un număr de „aspriturcești”. Or, aceste monede sînt caracteristice în special pentru partea de sud a României, pentru Muntenia. Teoretic, pentru moment, am cîștigat o prezumție în sprijinul ipotezei că tezaurul de siliquae ar putea proveni din Muntenia.

Dacă monedele la care ne referim au fost descoperite în Muntenia, atunci n-ar fi posibil să aflăm vreo urmă, cît de vagă, din lucrările de specialitate, care să ne permită să continuăm cercetarea și, eventual, să rezolvăm problema? În lucrarea sa *Romanitatea tirzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică*, lucrare apărută la Craiova în 1976, Octavian Toropu menționează două asemenea tezaurе monetare: unul s-ar fi descoperit la Craiova și ar fi conținut 5 000 piese; al doilea ar fi fost găsit, aproximativ în anul 1866, la Celei și ar fi avut 6 000 exemplare. Din informațiile adunate de autor, toate monedele celor două tezaurе erau din argint și au fost emise în perioada lui Constan-

tin cel Mare și a urmașilor săi, sfîrșindu-se cu exemplare din perioada 367-383. Despre primul tezaur, marele numismat Constantin Moisil nota, în *Buletinul Societății Numismatice Române*: „Lîngă Craiova, prin 1861, mai bine de 5 000 dinari de argint de la împărații Constantin pînă la Grațian”. Deci localitatea de descoperire a acestui important tezaur nu era Craiova, ci o altă, care se situa undeva în relativă apropiere de cetatea Băniei.

Examinînd temeiurile documentare pe care se sprijină informațiile referitoare la cele două tezaure, constatăm că, de fapt, avem de-a face cu unul și același tezaur. Dovada ne este oferită de către informația de „bază”, care este în ambele cazuri o notiță a lui Cezar Bolliac, consemnată în revista *Trompeta Carpaților*, în anul 1869. Aceeași informație este reluată și în lucrarea *Excursiunea arheologică din anul 1869*, publicată la București, tot de Bolliac: „Monede de la Constantin pînă la Grațian abundă aci [la Celei] și tot pre aci s-au găsit acum trei ani și cele 6 000 bucăți argintu din această epocă”.

Din cele prezentate mai sus se desprind două concluzii, una de natură restrînsă și alta de o valoare mai generală. Cea dintîi este aceea că așa-

zisul tezaur de la Craiova este, de fapt, unul și același cu cel de la Celei. Cea de-a doua ne indică descoperirea, de data aceasta certă, a unui imens tezaur de siliquae de argint din a doua jumătate a sec. IV. Localitatea aceasta este Celei, un important centru economic și militar dacic, iar mai apoi roman, care, în antichitate, a purtat numele Sucidava. Numărul monedelor aflate aci se ridică la 6 000. Și tot din notița lui Bolliac mai aflăm că tezaurul s-a descoperit „acum trei ani”. Întrucît Bolliac a publicat informația în anul 1869, înseamnă că tezaurul fusese găsit prin anul 1866. Așadar, în 1866, la Celei ieșise la iveală un imens tezaur de siliquae romane de argint, emise de împărații romani din cea de-a doua jumătate a sec. IV. Misterul care a planat pînă acum asupra tezaurului achiziționat de Missong începe să se destrame. Premise obiective ne îngăduie să vedem nu numai țara, dar și localitatea și anul în care s-a descoperit tezaurul. Mai mult, cunoaștem și numărul aproximativ al monedelor, precum și structura acestui tezaur. În lumina acestor date înțelegem mai bine discreția, aproape diplomatică, cu care ambele părți (negustorul de la Dunărea de

Jos și dr. Missong) au înconjurat tezaurul despre care a fost vorba.

Putem face chiar un pas mai departe reconstituind soarta acestor monede. Tezaurul, fiind descoperit în anul 1866, a încăput pe diferite mîini. O parte din el a ajuns printr-un negustor de antichități la Viena, unde, în 1867, a fost achiziționat, studiat și publicat de A. Missong. În felul acesta, un tezaur care era considerat pierdut, este recisigat pentru studiul istoriei noastre vechi. După toate probabilitățile, cele o sută monede au ajuns și se păstrează la Kunsthistorisches Museum din Viena.

În încheiere, socotim util să mai consemnăm că asemenea monede s-au mai găsit în țara noastră. Unele au fost aflate în mici tezaure, altele în mod izolat: la Rediu, Drănic, ambele în dreapta Oltului, Speriați și Săpata de Jos, în stînga aceluiași riu. Dar ele apar și la Gura Ialomiței și la Valea Strîmbă, în Transilvania, ca să amintim doar cele mai importante descoperiri. Tezaurul de la Celei, împreună cu toate celelalte, constituie un nou document al legăturilor ce au existat între lumea de la nordul Dunării cu cea din sudul fluviului în primele secole ale erei noastre. Dar semnificația acestui tezaur este departe de a fi epuizată. Studiul lui de-abia începe.

PLANSELE NOASTRE

① Plantație de ceai (guașă chineză din secolul XVIII) și un ceai „a l'anglaise”, la care invitații prințesei de Conti ascultă la clavecin un băiețel de 7 ani: W.A. Mozart (*Drumul ceaiului*, p. 54)

②③ Detalii dintr-o litografie reprezentînd alegoric lupta grecilor pentru eliberarea națională în sec. XIX

Imaginea de sus stînga: pe ultima pagină a unui manuscris grec aflat la Biblioteca Academiei R.S. România, cuprinzînd manifestul revoluționar al lui Rigas — manifest a cărui copie unică se păstrează pînă astăzi — se află desenat drapelul acelei republici Elene preconizate de Rigas (Rigas — un patriot grec din principatele române, p. 42)

④ Instantaneu sportive la începutul veacului nostru: alergări, gimnastică, curse auto, plimbări cu velocipedul — strămoșul bicicletei — vehicul despre care, în 1904, *Enciclopedia română* consemna că „se întrebuințează tot mai mult în viața practică (în comerț, la poștă în armată)” (*În slujba unui scop național*, p. 33)

CITITORII SCRIBU ISTORIE

În slujba unui scop național

La afirmarea și consolidarea legăturilor pe multiple planuri dintre românii de o parte și de alta a Carpaților, promovarea înaltei idealuri ale unității naționale și-a adus contribuția, împreună cu ampla activitate desfășurată pe tărîm politic, artistic, cultural, științific și mișcarea sportivă.

Prima referire la o încercare de organizare oficială în țara noastră de întreceri sportive o întâlnim în anteproiectul de lege al lui Cuza vodă, din 1862, prin care se preconiza transformarea Tîrgului moșilor într-o expoziție națională. Va fi o expoziție națională anuală, se spunea în art. 2, de producții și succese indigene din toată România în arte, industrie, manufactură țărănească, agricultură, creșterea de vite, curse de cai și tragere la semn [tir].

În același an, 1862, s-a înființat societatea sportivă cu numele de „Bucuresci”, oficializată la 9 septembrie 1865, prin Decretul domnesc nr. 1 147 (Monitorul oficial, nr. 20, din 11 septembrie 1865). În 1868, a luat ființă, în București, Societatea centrală română de arme, gimnastică și dare la semn, care, în scurt timp, a devenit cea mai puternică grupare sportivă din țară. Printre membrii ei se numărau personalități politice și artistice de frunte: Mihail Kogălniceanu, C.A. Rosetti, C.F. Robescu, V.A. Urechia, pictorul Nicolae Grigorescu. Societatea grupa numeroși elevi din București, studenți români și străini, precum și români din Transilvania.

Animai de înalte sentimente patriotice, membrii societății amintite se preocupau și de probleme privind istoria patriei. Este semnificativ faptul că primul președinte al societății a fost ales istoricul V.A. Urechia. O listă de inventar din 1868 consemnează că în dotarea societății se aflau: 1 coloană Traiană, 1 tablou Romulus și Remus, 1 hartă a Daciei, 1 bust Traian, 1 bust Decebal.

Sub influența lui Urechia, neobosit susținător al cauzei unității naționale, societatea a grupat în rândurile ei și fruntași ai românilor din Transilvania. Un document din arhive consemnează: „Propunere. Avînd în vedere actele patriotice ale d-lui Ilie Măcelaru, deputat român din Transilvania,

Avînd în vedere că societatea noastră, înființată cu un scop curat național, trebuie să recompenseze tot simțămîntul românesc, Avînd în vedere că și alți frați români din Transilvania au fost numiți membri onorifici ai societății,

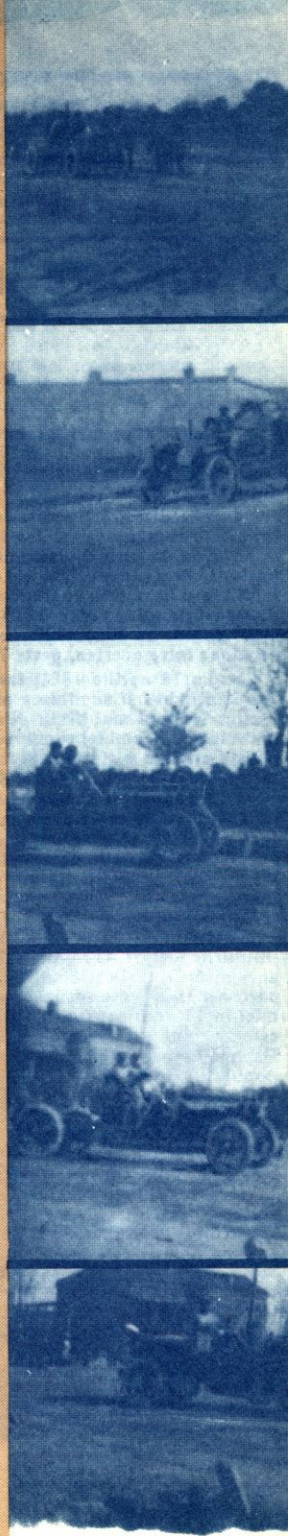
Propunem admiterea între membrii onorifici ai societății pe dl. Ilie Măcelaru.

Ilie Măcelaru (1822-1891), tribun revoluționar în 1848-1849, își câștigase, după cum consemna Enciclopedia română, în 1904, „mari merite” în lupta românilor pentru drepturile naționale. Deputat de mai multe ori în Dietă, în 1867 a încercat să vorbească românește în Parlamentul din Pesta, dar a fost împiedicat.

În arhivele Societății centrale române de arme, gimnastică și dare la semn, am întâlnit, în registrul de prezență al membrilor, semnătura unui alt ilustru luptător pentru unitate națională, George Bariț, ales membru al Societății academice române, în 1866. În același registru se află și semnătura lui Alexandru Roman (1826-1897), publicist, profesor de limba română la Universitatea din Budapesta, ales și el membru al Societății academice române, în 1866. În 1868, Al. Roman, care scosese în același an ziarul Federațiunea, a fost condamnat de către autoritățile austro-ungare la un an închisoare de stat și la 500 florini amendă. Prezența sa în rândurile societății, alături de alți fruntași politici români din Transilvania, reprezintă și o expresie a solidarității românești în lupta pentru înfăptuirea dezideratului național al Unirii.

Societatea centrală română de arme, gimnastică și dare la semn întreține intens raporturi de colaborare cu celelalte grupări culturale-artistice din Capitală și din țară: „Transilvania”, „Ateneul”, Societatea pentru învățătura poporului român, „Bucuresci”.

Prof. Virgil STOIAN, București

LUCRURI ÎNTEMEIATE ȘI DESLUȘITE

O scrisoare inedită a lui Nicolae Densușianu

Autor al primei și temeinice monografii consacrate ridicării la luptă a românilor transilvăneni din 1784, Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria (București, 1884)¹, operă premiată de Academia română, Nicolae Densușianu (18 aprilie 1846-24 martie 1911) a fost un erudit cărturar din pleiada marilor istorici români din a doua jumătate a secolului trecut.

Născut într-o familie de intelectuali transilvăneni, cu rădăcinile în depărtate timpuri ale evului-mediu românesc, Nicolae Densușianu — după studiile efectuate la Hațeg, Blaj și Sibiu — s-a stabilit în 1877, la București, dedicându-se cercetărilor istorice. În 1878, Academia română l-a încredințat misiunea de a cerceta arhivele din Transilvania și Ungaria, în scopul depistării și adunării documentelor referitoare la istoria românilor. La capătul a 15 luni de intense cercetări, întreprinse în 16 arhive, N. Densușianu depunea la Biblioteca Academiei 38 volume manuscrise, cuprinzând copii după un mare număr de documente necunoscute până atunci, cu importante știri referitoare la istoria țărilor române; între acestea, peste 700 se refereau la Horea și revoluția sa.

La 15 aprilie 1881, înaltul for științific român îl alegea printre membrii săi corespondenți, încredințându-i și suplینirea postului de bibliotecar-archivar al Bibliotecii Academiei în locul lui Ion Bănu. Trei ani mai târziu, Nicolae Densușianu a fost numit bibliotecar și translator pe lângă Marele Stat Major al armatei române, funcție pe care a deținut-o până la sfârșitul vieții. În România militară, revista oficială a Marelui Stat Major, N. Densușianu a tipărit mai multe studii consacrate unor momente și figuri proeminente din istoria românească.

Pasionat de cunoașterea trecutului îndepărtat al poporului român, N. Densușianu a inițiat un vast plan de cercetare a multiplexelor mărturiilor istorice, arheologice, folclorice, privind viața și cultura materială și spirituală a românilor. „Căci — scria el — tot pământul ce a format odată teritoriul vechii Dacie este plin de antichități și de tradițiuni din epoca romană, din epoca anteromană și medievală... Ar fi o neglijență din partea istoricului care se ocupă cu antichitatea poporului român ca să lase neconsiderată și nestudiată această importantă ființă istorică, acest tezaur vast de legende și antichități, ce-l întâmpină pe tot pasul pe pământul țărilor locuite de români”.

Însuflețit de dorința de a alcătui un corpus al tradițiilor populare, a tipărit și trimis în toate ținuturile locuite de români, în 1893 și 1895, un amplu Chestionar, referitor la tradițiunile istorice și antichitățile țărilor locuite de români, cuprinzând 396 întrebări în partea I-a și, respectiv, 280 în partea a II-a. Răspunsurile — primite din 1 111 localități românești și păstrate la Biblioteca Academiei în 17 volume, format mare, cu peste 15 000 pagini — constituie un valoros material folcloric, cercetat până astăzi parțial. Pe baza lor, cercetătorii Adrian Fochi și I. Oprea au publicat volumele Datini și erezii populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea și, respectiv, Vechi cîntece și tradiții populare românești.

Pornind de la informațiile istorice cuprinse în răspunsurile la chestionar și utilizând o vastă bibliografie mitologică și istorică (cunoștea elina, latina, germana, franceza, italiana, maghiara), N. Densușianu și-a consacrat ultimii ani ai vieții redactării monumentale sale lucrări Dacia preistorică, în care încerca să reconstituie trecutul cel mai îndepărtat al Daciei și al locuitorilor ei. „Lucrarea, după cum consemnează Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900 (București, 1979), reprezintă o încercare — impresionantă prin dimensiuni și erudiție, ca și prin ipotezele temerare — de a reface, cu ajutorul tradițiilor populare sau al urmelor arheologice... vechea civilizație a Imperiului pelasg, al cărui centru ar fi fost pe teritoriul Daciei...” Lucrarea de 1 152 pagini, format mare a apărut postum, în 1913, cu o introducere de dr. C.I. Istrati.

La împlinirea a șapte decenii de la moartea lui Nicolae Densușianu, prezentăm, dintre documentele inedite aflate în arhiva sa, păstrată la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei, o scrisoare a istoricului către fratele său, Aron Densușianu (1837-1900), istoric literar și poet, profesor la Universitatea din Iași. N. Densușianu îi destăinuie fratelui său câteva din preocupările sale din anul 1885, motivându-și refuzul de a colabora la revista pe care Aron intenționa s-o scoată. Acesta va înțemeia abia în 1893 Revista critică literară (apărută până în 1897). Nicolae Densușianu amintește de însărcinarea pe care o primise de a revizui o lucrare consacrată Războiului de independență; este vorba de Istoricul războiului din 1877-1878. Participarea României la acest război. Lucrare făcută

¹ Magazin istoric, nr. 10/1980.

de mai mulți ofițeri, în două volume (apărute în 1887 și, respectiv, 1898). El se referă, de asemenea, la doi dintre iluștrii săi contemporani: B.P.Hasdeu¹, care fusese directorul revistei *Columna* lui Traian (1870-1875, 1876-1877, 1882-1883) și Gr. Tocilescu², editorul Revistei pentru istorie, arheologie și filologie (1882-1909).

Am transcris documentul, păstrind unele particularități stilistice ale originalului.

Explicațiile noastre le-am dat în paranteze drepte, iar întreruperile din text au fost semnalate prin trei puncte.

Ioan LĂCUSTĂ

„București, 24 martie 1885

Iubite frate,

Am primit scrisoarea ta și apreciez pe deplin dreptatea motivelor literare și naționale ce te inspiră. Înainte de toate însă trebuie să-ți expun clar situațiunea mea.

Afară de lucrările oficiale ale bibliotecii și cari în starea actuală a bibliotecii acesteia pot să te ocupe în continuu de dimineața până seara, eu mai am asupra mea încă următoarele lucrări:

7. Sînt însărcinat din partea actualului ministru de resbel, și de regulă șef al Marelui Sîtat Major, să prelucru de nou istoria ultimului resbel, care e lucrată de diferiți ofițeri și care trebuie lucrată de nou, într-un stil mai clar și mai literar, și lucrarea aceasta trebuie să fie gata cit se poate mai repede, adică nu e vorba de ani, ci trebuie terminată în anul acesta; și aici, în fine, nu e vorba numai de stil, ci chiar de constrîngerea sau divizarea capitolului. Nu știu cum îmi voi putea îndeplini însărcinarea aceasta într-un timp așa scurt.

2. Din partea comisiunii Hurmuzaki sînt însărcinat cu estragerea tuturor documentelor relative la români din cele mai vechi timpuri și pînă la anul 1576 (după cum poate vei fi văzut și din raportul secretarului general).

Lucrarea este foarte obositoare, căci trebuie să citesc pe deplin o mulțime [de] colecțiuni de documente și abia în cite 50-100 de documente aflu, cite unul care amintește sau de pămîntul țărilor române sau de poporul român. Pentru lucrarea aceasta mi se plătește pe lună cite 350 lei și eu trebuie s-o termin pînă la sesiunea viitoare, cu toate că pînă acum nu am putut decît să fac extrasele din... puține tomuri din Theiner³, dar încă cealaltă mulțime mare de documente resbătute [răspîndite] prin alte publicațiuni, din care-ți voi aminti numai publicațiunile Academiei ungurești, din Pesta..., fără să mai amintim de alte opere diferite din Ungaria și Transilvania.

Eu m-am apucat să studiez din fundament epoca veche a românilor, de la Traian și pînă în secolul al XV-lea, lucrare grea și obositoare, căci trebuie să citesc peste 1 000 volume, să-mi fac estrase, să combinesc lucrurile și numai citirea necesită 4-5 ani cel puțin însă reți-

ne-o, așa ca să nu ieși deloc din casă afară și să lași aproape toate celelalte lucrări la o parte.

Deși noi nu avem aici toate cărțile cari mi sînt de lipsă [necesare] (pe scopul acesta și unele sînt foarte scumpe, iar altele numai abia se mai pot procura), dar din partea unor oameni din Academie și din comisiunea Hurmuzaki mi se fac toate înlesnirile posibile; spre exemplul acesta, o parte din cărți mi s-au procurat și orice am de lipsă mi se procură, așa că sînt deja obligat și moralmente să cercețez și să descriu epoca aceasta.

Acum dacă eu ți-ași promite un ajutoriu la revistă pentru partea istorică, nu pot fi-indcă pe mine fiecare articol istoric ca să fie întru adevăru științific și lucrurile întemeiate și desluse — zic fiecare articol — mă ține de regulă 14 zile, pentru ca pînă să culeagă omul materialu, pînă luminează numai o graniță sau un nume ipotetic, trebuie să citesc și [să] răsfoiesc o săptămînă întreagă. Ar trebui astfel să abdic de tot celelalte lucrări și în special la lucrarea epocii de la 105 [la al]-XV[lea] secol și care are să fie lucrarea mea principală în această viață.

Nicolae Densușianu

¹⁻² *Magazin istoric*, nr. 3/1979; 6/1980.

³ August Theiner (1804-1874), jurist german; a publicat mai multe volume de documente, dintre care două (*Vetere Monumenta Slavorum* și *Vetere Monumenta Historica Hungariae*) au fost folosite de N. Densușianu la primul volum din Colecția „Hurmuzaki”.

Tot din cauza aceasta eu am abdicat de la o multime de plăceri și ambițiuni în viața mea. Aș putea poate să am și eu casă, profesură, să stau materialicește mai bine, să am o funcțiune cu un nume mai sunătoriu, dar numai ca să nu fiu distras de la ocupațiunea aceasta mă mulțumesc cu viața mai restrinsă, cu o locuință ultra modestă. Dacă voi fi sănătos și voi putea să o termin atunci, deși tirziu, dar voi avea un drept mai mult la o pozițiune mai favorabilă...

Ce e drept că dacă eu aș avea mai puține ocupațiuni oficiale, atunci noi amindoi am putea să ducem cit de cit o revistă literară. Căci ca o revistă să se poată impune și, în fine, să-ți capeți un renume cu ea, trebuie să fie la nivelul științei de astăzi în toate cestiunile. Un om singur însă nu o poate duce. Iată din această cauză a renunțat și Hasdeu de a mai scoate *Columna*, căci eu și Bianu ocupați cu alte lucrări nu i-am mai putut promite nice un ajutoriu, iar el ni-o declarat limpede că singur nu o poate duce și de aceea s-a înțeles cu Tocilescu ca lucrările ce va voi să le publice din cînd în cînd să le tipărească în revista lui...

Îți mărturisesc că nu știu de unde ți-ai putea tu recruta oamenii trebuincioși în ce privește partea literară, partea științifică, căci singur te obosești prea mult...

Ar trebui ca tu să te obosești prea mult și apoi, în fine, oricît de multe cunoștințe să aibă un om, dar de la unu singur mai are și el lipsă de studii nouă, de repausuri, de reculegerea forțelor, de adunarea unor cunoștințe nouă pentru a putea scoate din ele cele ce ne trebuie nouă, altcum revista ajunge o lucrare de șablon și interesul publicului dispare și directorul revistei, pe lingă toată strășnicia muncii sale, nu-și cîștigă înaintea lumii literare recompensa morală ce ar fi meritat această muncă.

Se înțelege, eu nu voi de loc să te influențez în decisiunile tale, un lucru însă aș dori, ca tu să nu te obosești prea mult și o revistă care să apară de două ori pe lună, la care afară de puterile tale nu ai alte forțe, este prea ostensioasă, căci, cum îți spun, atît partea istorică cît și partea filologică cere timp și muncă foarte multă.

Nu ar fi oare mai bine alte lucrări cari le-ai lucra încet, căci acele nu au termin, care materialicește s-ar renta mai bine și din punctul de vedere al ideilor ar face un serviciu mare literaturii și cauzei naționale?

De altminteri, totul rămîne la buna ta apăsare, și-ți mărturisesc că am un adînc sentiment de regretare că nu putem împreună să începem o lucrare oricare.

Te sărut, Nicolae"

CARTI SOSITE LA REDACTIE

Colonel dr.

CONSTANTIN UCRAIN

DIPLOMAȚIA ROMÂNEASCĂ

GARDA DE FIER ORGANIZAȚIE TERORISTĂ DE TIP FASCIST

LA PLACE DES ROUMAINS
DANS L'HISTOIRE UNIVERSELLE

L. IORGA

● Ion Calafeteanu — DIPLOMAȚIA ROMÂNEASCĂ ÎN SUD-ESTUL EUROPEI, 1938-1940.

Editura politică, București, 296 pp., 13 lei: noi contribuții documentare și de interpretare, printr-o evaluare complexă a faptelor și datelor istorice.

● Mihai Fătu, Ion Spălățelu — GARDA DE FIER, ORGANIZAȚIE TERORISTĂ DE TIP FASCIST.

Editura politică, București, 1980, 388 pp., 18 lei: ediția a doua, revăzută și adăugită a lucrării (Magazin istoric, nr. 11 și 12/1980).

● DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN.

Editura militară, București, 1980, 444 pp., 32 lei: 335 materiale de arhivă din perioada 4-6 septembrie 1944.

● N. Iorga — LA PLACE DES ROUMAINS DANS L'HISTOIRE UNIVERSELLE.

Editura științifică și enciclopedică, București, 1980, 520 pp.: reeditarea celor trei volume, publicate de marele istoric în 1935-1936 despre locul românilor în istoria universală, cu un tabel cronologic de Radu Constantinescu și un comentariu de Virgil Cândea care aduce la zi datele istorice.

● Ion Marin Sadoveanu — SCRIERI. VOL. VI (text ales, stabilit, note și comentarii de I. Oprea).

Editura Minerva, București, 1980, 864 pp., 36 lei: prima parte din studiul consacrat istoriei universale a dramei și a teatrului.

● Colonel dr. Constantin Ucrain — OASTEA LUI HOREA.

Editura militară, București, 1980, 240 pp., 7,50 lei: analiza factorilor militari ai războaielor țărănilor români transilvăneni din 1784.

● Iulia Văcărașu — VALEA TROTUȘULUI.

Editura Sport-Turism, București, 1980, 224 pp., 11 lei.

● Nicolae Pauletti — SCRIERI (ediție îngrijită, prefată, note și glosar de Ioan Chindriș).

Editura Minerva, București, 1980, 436 pp., 22,50 lei: selecție din operele unui cărturar blăjean (1818-1848).

● Dorothea Sasu-Zimmermann — PETÖFI ÎN LITERATURA ROMÂNĂ (1849-1973).

Editura Kriterion, București, 1980, 352 pp., 16 lei: 1 657 fișe bibliografice, conturînd istoricul a 125 ani de cînd marele poet maghiar este citit și de românii.

Dave și stăpînii lor

CETATEA DE LA TILIȘCA

Dr. CONSTANTIN PREDĂ,
Institutul de arheologie, București

Cercetările arheologice întreprinse în ultimul sfert de veac, au prilejuit descoperirea a mai multor cetăți dacice de tipul celor cunoscute cu multă vreme înainte în zona Munților Orăștiei¹. Printre acestea un loc de seamă îl ocupă cetatea de la Tilișca, de lângă Sibiu.

Cetatea a fost ridicată pe dealul Cătănaș, pe un platou aflat la o altitudine de 700 m. Platoul are o poziție dominantă și pante abrupte, greu accesibile, ceea ce asigură o excelentă apărare naturală. Pe laturile de vest și de nord, mai puțin înclinate, pe unde se putea ajunge mai ușor în vârful colinei, a intervenit mina

omului. În aceste locuri, terenul a fost fortificat, pe o lungime de 800 m, cu un val de pământ întărit cu piatră și șanț de apărare; această linie de apărare era dublată spre interior de un al doilea val de pământ și piatră. În apropierea acestui al doilea val au fost descoperite două mari turnuri de piatră, de tipul celui de la Costești, cu zidurile groase de peste doi metri, construite din două rânduri de blocuri mari de piatră, frumos fasonate, golul dintre ele fiind umplut cu pământ și pietre.

În spatele fortificației, pe terase special amenajate, se află zona de locuire propriu-zisă. Locuințele erau de formă rectangulară, cu lungimi de 5-7 m și lățimi de 3-4 m; au fost construite din birne de lemn sau din împletituri de nuiele lipite cu chirpici. În interiorul lor a fost descoperită o mare cantitate de ceramică, unelte și arme de fier, precum și obiecte de bronz și podoabe. Cercetările au dat, de asemenea, la iveală mărturii care atestă că agricultura ocupa o pondere importantă în viața locuitorilor: este vorba de vasele mari de lut pentru păstrarea cerealelor și mai ales de două încăperi speciale, destinate măcinatului de cereale și coptului plinii. Aici se văd urmele a cinci socluri din piatră, pe care erau fixate rîșnițe rotative din tuf vulcanic și un cuptor boltit.

O semnificație cu totul deosebită pentru înțelegerea importanței pe care cetatea a avut-o la vremea respectivă o prezintă însă resturile unui atelier monetar: 14 stanțe (tipare) monetare lucrate din bronz, care au imprimate pe ele reprezentări identice cu

cele de pe denarii romani republicani. Este o remarcabilă descoperire care face dovada că geto-dacii au schimbat sistemul monetar propriu după primele trei decenii ale sec. I î.e.n., înlocuind vechile monedări unional-tribale cu o monedărie unică de tipul denarilor romani republicani. Această schimbare de sistem monetar este strîns legată de transformările care au avut loc în Dacia în vremea lui Burebista. Unificarea tuturor geto-dacilor și crearea unui stat unitar a impus — atît din rațiuni economice, cît și politice — desființarea vechilor ateliere distribuite pe uniuni de triburi și înființarea unei monedării unice pentru întreaga Dacie.

Cetatea de la Tilișca se remarcă și prin alte construcții originale. De pildă, în vederea aprovizionării cu apă, locuitorii au amenajat, într-o mică depresiune a terenului, o cisternă, prin săparea, în stîncă, a unei gropi în formă de plinie.

În afara incintei cetății s-au găsit două morminte de incinerare, împreună cu rugul pe care au fost arse corpurile celor dispăruți.

Cetatea de la Tilișca datează din sec. I î.e.n.-sec. I e.n.

Perioada ei de maximă dezvoltare pare să aparțină sec. I î.e.n., de cînd datează și atelierul monetar amintit, perioadă care include domnia lui Burebista. Fără nici o îndoială, aici la Tilișca, s-a aflat un important centru dacic, care a avut funcții de apărare, economice și religioase. Aici și-a găsit adăpost, în caz de pericol, întreaga populație geto-dacică din împrejurimi și tot aici au fost concentrate toate bogățiile și cei mai buni meșteșugari geto-daci din zona respectivă.

După toate probabilitățile, acest centru întărit a făcut parte din marele complex al cetăților dacice și din planul general de apărare al Daciei și al capitalei sale, Sarmizegetusa Regia. Soarta cetății de la Tilișca s-a legat strîns de luptele de apărare a Daciei din vremea lui Decebal. Ea a încetat să mai existe odată cu războaiele daco-romane și cu transformarea unei părți a Daciei în provincie a imperiului. Vestigiile ei rămîn însă ca una din moștenirile culturale de mare valoare ale civilizației și ca un simbol al luptei pentru apărarea libertății giei strămoșești.

¹ Magazin istoric, nr. 8/1980.

*În încercarea de a duce imperiul
pe calea unor reforme,
Iosif II a căutat
să se prezinte în ochii contemporanilor
mai apropiat de preocupările
supușilor săi*

ANACRONISME LA CURTEA MARIEI-TEREZA

ROBERT MANDROU

În secolul XVIII, în timp ce în Franța Ludovic XIV asamblează metodic monarhia absolutistă, fascinand întreaga Europă prin marea forță economică și politică a absolutismului versaillez, Anglia nu se lasă mai prejos. În mai puțin de un veac, Londra își dublează populația, iar influența comercială și culturală a țării crește necontenit. Aceste două modele de monarhii îl vor tenta, în cursul întregului sec. XVIII, pe toți suveranii care visează să joace un mare rol în Europa vremii. De la Peninsula Iberică la marea cîmpie rusă, intenția de reformare este omniprezentă.

Deși s-a spus că despoții luminați s-au lăsat inspirați de ideile filozofilor — priviți îndeobște drept consilieri ai principilor — pentru Frederic II al Prusiei, Maria-Tereza a Austriei sau Caterina II a Rusiei, modelele sociale, economice și culturale moștenite din a doua jumătate a sec. XVII au contat mult mai mult decît inspirațiile filozofice.

În această perioadă a prevalat „rațlunea de stat”. „Toate guvernele Europei au continuat să întrețină raporturi conform celor mai cînice tradiții ale diplomației, cu cuțitul și intimidarea”, o explică reputatul istoric francez Robert

Mandrou¹, în lucrarea sa *L'Europe absolutiste. Raison et raison d'état. 1649-1775 (Europa absolutistă. Rațiune și rațiune de stat)*.

Într-un conglomerat de popoare și teritorii (germane, slave, maghiare, românești), cum era, de pildă, Imperiul habsburgic² din care, începând din 1699, a făcut parte, pentru un timp, și Transilvania, doi adepți în teorie al despotismului luminat, Maria-Tereza (1740-1780) și, mai ales, fiul ei, Iosif II, s-au dovedit practic neputincioși să ia măsuri concrete de stăvilire a tendințelor nobilimii de a spori sarcinile iobagilor, reclamate de avântul economic al imperiului. Puțini monarhi au fost în așa măsură expresia nădejdilor zdrebite ale popoarelor lor ca Maria-Tereza. Și mai puțin s-au priceput să confere domniei lor mai multă strălucire, fast, lux și iluzia belșugului.

Pentru Transilvania, dominația habsburgică, venită după cea otomană, a fost calitativ

superioară celei care o precedase. Ea a marcat o cotitură radicală în orientarea economică și politică a țării, deschizându-i calea spre un stat relativ modernizat. Dar, după cum apreciază academicianul David Prodan, noul regim a adus — odată cu superioritatea sa, îndeosebi economică — și o seamă de neajunsuri: un vast aparat de stat, ce trebuia plătit, o armată numeroasă, ce trebuia întreținută, o fiscalitate copleșitoare, sarcini nedrept distribuite între națiunile „privilegiate” și cele „tolerate”.

Din lucrarea amintită a profesorului Robert Mandrou am ales pentru cititorii noștri un capitol care ne introduce în structura regimului politic, social, economic — istoricește ruginit și anacronic — al Austriei Mariei-Tereza și apoi a lui Iosif II, la început coregent (1765-1780), apoi împărat (1780-1790).

Titlul și subtitlurile aparțin redacției noastre.

După pacea de la Aachen

Moștenitoare a împăratului Carol VI, mort în floarea virstei, în 1740, Maria-Tereza³ nu are pretențiile filozofice ale adversarului său berlinez, Frederic II (1740-1786). Spre deosebire de acesta, ea nu manifestă nici cea mai mică admirație față de scriitorii francezi, ba mai mult chiar, terizice operele acestora pe teritorii Imperiului habsburgic. Obligată să-și apere, bucată cu bucată, moștenirea, aprig disputată de ambițioșii săi vecini care declanșează un război de succesiune la tronul Austriei (1740-1748) — în decembrie 1740, Frederic II al Prusiei invadează Silezia, iar Carol de Bavaria ocupă, pentru scurt timp, Boemia, proclamându-se împărat la Frankfurt, în 1742 — Maria-Tereza nu are ambiția de a întemeia o monarhie, liberală sau nu,

care să servească drept model generațiilor viitoare.

Această imagine, total pragmatică, a suveranului preocupat numai de drepturile și de datoriile care-i revin — Maria-Tereza era mîndră de a fi numită *Landesmutter* [mamă a țării], este corectată de fiul său Iosif. Admirator al lui Frederic II și cititor pasionat al utopiilor filozofice, tânărul prinț este nerăbdător să domnească singur. Profund conștient, ca și Maria-Tereza, de obligațiile ce revin unui dominitor dar pe care el le înțelege ca un reformator, Iosif II apare, spre deosebire de mama sa, ca un teoretician hotărît să-și modernizeze statul. Maria-Tereza este expresia unei politici statale logice, dar care nu este influențată de nici un curent filozofic, în timp ce Iosif II dă viață ideilor filozofice inovatoare, împiedicate să se manifeste, îngrădite de realitățile epocii.

Cu toate neînțelegerile ce au apărut între mamă și fiu, de-a lungul celor cincisprezece ani de guvernare comună, cei doi sînt de acord în definirea obiectivului lor comun: menținerea unității și a forței monarhiei. Prin politica lor, încearcă să reziste forțelor centripete ce nu puteau să nu se manifeste în acest stat eteroclit — compus dintr-o mulțime de state, care se întindea din Alsacia pînă în inima Balcanilor.

Războiul care a izbucnit la urcarea ei pe tron a învățat-o pe Maria-Tereza arta guver-

nării. Cîțiva ani mai tirziu, iat-o din nou în vîltoarea Războiului de șapte ani (1756-1763)⁴. Înțeleaptă, știe să tragă învățăminte și dintr-un conflict și din celălalt și să depășească urmările lor.

După ce recuperează Boemia, în vara lui 1742, și după ce semnează pacea de la Aachen (1748), prin care i se recunoaște „Sanctiunea pragmatică” — adică dreptul la succesiune — Maria-Tereza se consacră în întregime întăririi coeziunii acestui mozaic în care fiecare parte componentă își păstrează o largă autonomie administrativă și financiară. Criteriile geografice au determinat un fel de împărțire pe zone.

Ținuturile exterioare, din Italia de Nord și din Țările de Jos, își păstrează instituții proprii și birouri speciale în cancelaria vieneză.

Regatul Ungariei este, din timpurile cele mai îndepărtate, condus de o aristocrație care nu glumește cu independența de care se bucură și cu ritualurile care subliniază respectarea ei. Această aristocrație este deosebit de apreciată pentru calitățile ei militare. Regatul își păstrează și el instituțiile proprii, dar stringe relațiile economice cu Viena.

Cele mai mari eforturi le face însă Maria-Tereza pentru unirea și mai buna administrare a statelor ereditare: Austria, Carintia, Krain și Tirol,

⁴ Magazin istoric, nr. 5/1974.

¹ Director de studii la École des hautes études și profesor de istorie modernă, Robert Mandrou este autorul a numeroase lucrări în specialitatea sa: *Introduction à la France moderne (1500-1640)*, *Classes et luttes de classes en France, au début du XVII-e siècle*, *La France des XVII-e et XVIII-e siècles*, *Louis XIV et son temps*, *Des humanistes aux hommes de science* etc.

² Magazin istoric, nr. 8/1971, 4, 12/1973.

³ În luna octombrie 1980, la Castelul Schönbrunn din Viena, fostul palat de vară al Habsburgilor, cu prilejul aniversării a 290 ani de la moartea împărătesei, s-a deschis expoziția „Maria-Tereza și epoca sa”; ea a fost vizitată de 500 000 persoane, bătînd toate recordurile de frecvență și fiind considerată, de aceea, unul dintre marile evenimente ale vieții culturale austriece.

regatul Boemiei, regiunile Burgau și Vorderösterreich din Germania Sud-vestică. Cei mai buni administratori venezi, ca de exemplu, Friedrich Haugwitz (1702-1765), au semnalat de mult proasta administrare financiară și, mai ales, judiciară a acestui ansamblu de state răzlețe și izolate.

Fără orașele Sileziei

După pacea de la Aachen, programul Mariei-Tereza care a pierdut în acest atît de lung război una dintre provinciile sale cele mai bogate, Silezia, cedată Prusiei, este simplu. Amenințată de vecini mai puternici și strategic mai bine apărați, își concentrează toate eforturile în vederea creării unei armate bine organizate și a unor finanțe înfloritoare. Planul lui Haugwitz și al consilierilor venezi este exprimat în cifre: o armată de 100 000 oameni și un buget de 15 milioane de florini (în timp ce statele ereditare nu aduc decît 6 milioane). Pentru realizarea unui astfel de program nu există decît o singură cale: desființarea aparatelor administrative ale diferitelor state, chiar dacă astfel sînt violate tradiții de multă vreme respectate, și realizarea unei centralizări administrative la Viena. În numai cîțiva ani, împărăteasa și miniștrii ei reușesc să creeze în Capitala acestui mic arhiducat un ansamblu administrativ care permite conducerea — sau cel puțin controlarea — diferitelor părți componente ale domeniului.

Prioritatea este acordată reorganizării militare. Încă din 1748, se instituie o contribuție pentru fiecare dintre provincii. Forțele armate se repartizează pe întreg teritoriul imperiului, pentru a se evita astfel reeditarea unor dureroase surprize, ca cea din 1740, cînd Frederic II nu înlînește nici o garnizoană în stare să-i reziste. În sfîrșit, este înființată Școala de război de la Wiener Neustadt, școala care urmează să asigure pregătirea de cadre militare superioare. În cîțiva ani, aparatul militar, desuet, lipsit de unitate și de valoare — cu excepția trupelor ungare — este complet modernizat. Războiul de șapte ani servește

drept test. Chiar dacă în lupte intervenția cavalerilor unguri rămîne încă hotărîtoare, trupele austriace dovedesc că au învățat în sfîrșit să lupte.

Încă din 1749, Curtea de la Viena creează noi servicii administrative. Ele supervisează cancelariile provinciale și își însușesc o parte dintre atribuțiile acestora. Conferința comună pentru administrație a statelor ereditare germane și Curtea superioară de justiție, organ superior de confruntare și de arbitraj, reprezintă o primă etapă în vederea repartizării armonioase a sarcinilor, între provincii cu o dezvoltare foarte inegală.

Efortul cel mai mare a trebuit însă făcut pe plan financiar și economic. Trebuiau asigurate Curții de la Viena resursele necesare pentru realizarea politicii de redresare militară și administrativă, politică lipsită de originalitate, al cărui scop principal era mărirea veniturilor fiscale. În acest scop, în Boemia, considerat cel mai bogat dintre statele ereditare, începe în 1748 o importantă lucrare de cadastru. Recensămîntul, care durează peste opt ani și care permite recenzarea ansamblului de activități rurale din Boemia și din Moravia, se încheie chiar la începutul ostilităților, în 1756. El aduce Curții de la Viena date precise necesare unei calculări avantajoase a impozitelor și asigură veniturii regulate și mult mai însemnate.

Politica comercială a Mariei-Tereza este total lipsit de imaginație. Este, de fapt, copiată după cea engleză. Consilierii împărătesei se lasă conduși de mercantilismul cel mai clasic cu putință. În septembrie 1749, o ordonanță generală interzice importarea galoanelor și a stofelor țesute cu aur sau cu argint. Se interzice și importarea de calești aurite și produse de lux, care reprezentau pentru imperiu o adevărată hemoragie valutară. Aceeași ordonanță prevede stimularea activităților locale, „ridicarea propriilor noastre manufacturi”. Întrucît bogatele orașe manufacturiere din Silezia nu mai aparțin imperiului, prin această ordonanță guvernul venez are exclusiv în vedere manufacturile din Capitală, în special cele de

porțelan, întreprinderile textile și miniere din Boemia și tradiționalele mine și forje din regiunile alpine, din Stiria și Carintia.

Politica aceasta impune în timp stabilirea de relații permanente și directe între diferitele state ereditare, ale căror resurse sînt, în parte, complementare. Deși așezarea lor geografică complică schimburile economice, totuși Curtea de la Viena le încurajează. Ea aplică în primul rînd o politică monetară unitară: se bate talerul terezian. În sfîrșit, suprimă vămile la trecerea podurilor, pe tot cuprinsul statelor ereditare.

Măsuri fără anvergură, desigur, dar care stimulează totuși comerțul și avantajează mai ales capitala, Viena. Banca municipală — Stadtbank — realizează beneficii atît de importante, încît, în 1762, este naționalizată și autorizată să emită bani de hîrtie. Această autorizație creează noi disponibilități monetare și stimulează, cel puțin în capitala danubiană, viața economică.

Un dialog dificil

În cadrul politicii de reorganizare a imperiului, alături de opera administrativă și financiară se înscrie și încercarea de reformă a învățămîntului superior. Din această încercare nu rămîne decît un nume, cel al medicului olandez Gerard van Swieten (1700-1772), cînat la Viena de Maria-Tereza. În sfertul de secol pe care îl petrece în capitala danubiană, van Swieten se ocupă, în special, de reorganizarea studiilor medicale. Spirit enciclopedic, el prezintă numeroase proiecte de reformă. Totuși la moartea sa, în 1772, rezultatele obținute sînt mult mai puțin evidente decît cele înregistrate în domeniile militar și financiar. Explicația trebuie căutată, în primul rînd, în tulburările provocate de izbucnirea Războiului de șapte ani. Eforturile întreprinse în vederea realizării reformei, care pentru a da rezultate cere timp și liniște, sînt frîinate și parțial anulate.

În perioada 1753-1756, cancelarul de stat von Kaunitz se angajează într-o politică de strângere a legăturilor cu Franța. Ca urmare, Curtea de la Viena este tirată într-o aventură foarte costisitoare împotriva inamicilor Franței. În timp ce Anglia și Franța se luptă în colonii, episoadele importante ale războiului au loc în Europa, la frontierele austriace. Boemia este devastată, armata austriacă, abia reorganizată, suferă pierderi însemnate în luptele cu Prusia, iar finanțele, și așa deficitare în urma eforturilor neprevăzute, deosebit de grele impuse de război, se prăbușesc definitiv.

Iosif II devine coregent. Timp de mai bine de zece ani, dialogul acesta dificil care se stabilește între fiu și mama sa dă o nouă orientare politicii vieneze de reforme. Dezvoltarea și întărirea armatei rămân principalul obiectiv al statului, creșterea populației și a veniturilor, mijlocul pentru a-l atinge. Fiul Mariei-Tereza merge însă mai departe decît modelul său prusac, Frederic II. El prevede restringerea privilegiilor aristocrației, atacînd astfel înseși bazele societății timpului său. Aristocrația cehă participă de mult la contribuția financiară a regatului. Generalizarea însă la ansamblul statelor ereditare, a unei astfel de măsuri ar fi tulburat profund ordinea tradițională. De aceea, în 1765, cînd devine coregent, Iosif II nu poate trece imediat la realizarea proiectelor sale. Prezentate în numeroase consilii, ele întîmpină refuzul repetat și categoric al cancelarului Kaunitz, care nu ezită chiar să-i reproșeze coregentului influența modelului prusac. Prin funcție șef suprem al armatei, noul coregent este invitat de mama sa să-și concentreze pe viitor atenția numai asupra acelor reforme impuse strict de urmările recentului război. O încercare nefericită de a reforma modul de viață al Curții și de a-i reduce cheltuielile zilnice, mult exagerate, limitează și mai mult atribuțiile ce revin tînărului suveran. Deși era nerăbdător să-și aplice în practică marile sale proiecte, el va trebui să mai aștepte. Așa încît, deși îl

admira în continuare pe Frederic II, Iosif II nu-și mai face iluzii. Știe că inițiativa nu-i aparține și nu-i va aparține atît timp cît va trebui să împartă conducerea cu mama sa și cu consilierii acesteia, cărora ea le acordă deplină încredere.

Galiția contra Sileziei

A crede că în acești primi ani, atribuțiile coregentului sînt exclusiv militare înseamnă a-i înțelege în mod greșit rolul. El exercită de fapt o reală influență; participă la toate consiliile guvernului și este asociat la toate deciziile importante. Concepția filozofică pe care și-a însușit-o, prin lectură asiduă a autorilor interziși de mama sa, se face simțită în cel puțin două domenii, domenii în care politica aplicată de Maria-Tereza suferă o subtilă transformare. În primul rînd, în urma intervențiilor supărătoare ale Bisericii catolice în treburile statului, guvernul vienez aplică o politică de afirmare a independenței statului față de biserică. Citeva dintre măsurile luate în domeniul cenzurii și al liberei circulații a cărților lasă să se întrevadă care va fi politica lui Iosif II de după 1779.

În 1757, Maria-Tereza nu vede nici un inconvenient în interzicerea importului de cărți „lipsite de respect pentru religie”. Cu acordul ei, se confiscă și se ard stocurile existente în librării. Mai mult chiar, se fac percheziții în casele particulare, în căutare de cărți interzise. Controlul acesta și interdicțiile aplicate de ieuzi dau naștere la noi dificultăți. Profund convins de suveranitatea absolută a statului, Iosif II este hotărît ca, pe viitor, dreptul de a efectua acest control și de a da o anumită orientare vieții intelectuale să revină exclusiv administrației civile. Cenzura este reorganizată ca un serviciu guvernamental, din care Ordinul iezuitorilor este exclus. În 1773, cînd Papa decide pur și simplu suprimarea ordinului, Iosif, spre deosebire de mama sa, este întru totul de acord. Ceea ce nu înseamnă că noul împărat reneagă religia. Dimpotrivă, el susține că instituția religioasă este un instrument necesar pentru menținerea unei bune

moralități în societate, dar se opune dominației oculte a clerului asupra activității guvernamentale.

În 1768, monarhia promulgă reforma justiției, pe care o completează mai tîrziu, în 1776, printre altele cu articolul privind desființarea torturii. Pedepsele prevăzute de lege sînt mai puțin severe; se încearcă reglementarea aplicării abuzive a practicilor inchizitoriale. Privită din această perspectivă, a doua parte a domniei Mariei-Tereza apare direct influențată de spiritul filozofiei Luminilor și inspirată, în domenii importante, de raționalism. Ultimii ani ai coregenței sînt caracterizați printr-o acumulare de trăsături lipsite de coerență ce subliniază echivocurile proiectului politic austriac. În 1772, alături de Prusia și de Rusia, Austria participă la prima împărțire a Poloniei. Aceași Maria-Tereza, care nu a încetat să deteste infamia săvîrșită de Frederic II, invadatorul Sileziei, nu consideră o infamie împărțirea regatului polonez. Și nu ezită să-și reclame partea, bogata Galiție, cu o populație de trei milioane de slavi, tot atît cît avea și Silezia, pierdută în urmă cu treizeci de ani.

La Hofburg și Schönbrunn

nimic original

În perioada 1770-1772, în urma crizei agrare din Boemia, izbucnește o epidemie de ciumă de mari proporții, în care 170 000 persoane își găsesc moartea. Criza provoacă o mișcare țărănească (împotriva impozitelor, a autorităților locale și centrale), care se transformă, în 1775, înainte ca guvernul de la Viena să poată interveni, într-o revoltă care se generalizează. Criza din Boemia este semnificativă pentru un stat al cărui guvern nu poate acoperi nevoile în oameni și în bani decît prin solicitarea maximă a părții celei mai numeroase și mai stabile a populației. În 1774, Comisia școlilor depune un proiect de reformă a învățămîntului. El prevede, printre altele, generalizarea instrucției ele-

(Continuare în p. 80)

RIGAS

un patriot grec din principatele române

LEANDROS VRANOUSIS,

directorul Centrului de studii medievale și
neolentice al Academiei din Atena, Grecia

La 25 aprilie 1798, ministrul de interne austriac îi raporta împăratului Francisc II: „Cu toate că planurile revoluționare ale acuzațiilor erau îndreptate numai împotriva statului turcesc și tindeau numai la eliberarea Greciei totuși desfășurarea lor ar avea permanent o influență dăunătoare în țările ereditare ale Majestății Voastre. Pentru că orice schimbare forțată a regimului dintr-un stat vecin poartă de la sine, mai departe, pericolul unei asemenea schimbări mai extinse. Și pericolul acesta, în cazul nostru, este deosebit de amenințător, deoarece grecii din toate țările sînt strîns uniți prin religie și obiceiuri; și dacă spiritul libertății, dezvoltat într-o țară oarecare, ar exercita o influență hotărîtoare, nu este nici o îndolală că spiritul acesta s-ar răspîndi ca o scînteie incendiară, întrucît dorința adîncă a grecilor a fost dintotdeauna îndreptată spre formarea unui stat independent”.

Ce evenimente provocaseră îngrijorarea ministrului austriac? Cine erau acuzații?

Să urmărim viața și faptele unuia dintre aceștia, conducătorul și sufletul lor, Rigas Velestinlis-Feréos, martir al luptelor comune pentru eliberarea națională și pentru colaborarea pașnică a popoarelor balcanice.

Rigas Velestinlis-Feréos (1757-1798)¹, precursor și martir al luptelor comune pentru eliberare și pentru colaborarea pașnică a popoarelor balcanice, s-a născut în Grecia, a cutureierat mai multe țări și a fost, pînă la urmă, ucis de către otomani, la Belgrad, dar perioada cea mai lungă și cea mai fructuoasă a vieții sale a trăit-o pe pămîntul românesc. Îmbibat de cultura și visările Eladei antice, a cunoscut într-un scurt răstimp și Constantinopolul, capitala milenară a Bizanțului și a Imperiului otoman însă la București și-a lărgit cu adevărat orizontul, aici și-a înfrățit năzuințele patriotice cu idelle Europiei „iluministe”, aici au căpătat contur idealurile sale, aici a declanșat semnalul luptei pentru libertate. Țara Românească i-a fost cea de-a doua patrie!

În Grecia

subjugată de otomani

Născut în 1757, în satul Velestino din Tesalia, Rigas obișnuia să semneze: Rigas

Velestinlis (Velestiniotul) *The-s-salós* (Tesalian). Savanții epocii, cu tendințele lor arhaizante, au găsit mai elegant să-l nu-

gres internațional de științe istorice — volumul *RIGAS, un patriot grec din Principate*, de Leandros Vranoussis. Cartea cuprinde în anexă și citeva pagini din scrierile lui Rigas; cîntecele lui revoluționare, transpuse în versuri românești de poetul Ion Brad. Prof. L. Vranoussis, născut

mească Rigas Feréos (din Feré, oraș cunoscut din mitologie și

la București, cunoscător al limbii, al istoriei și al bibliografiei istorice românești, a vizitat de multe ori România, a efectuat fructuoase cercetări în bibliotecile și arhivele din țara noastră, fiind cunoscut prin lucrările sale referitoare la relațiile istorice greco-române. Precizăm că articolul de față a fost scris în limba română.

¹ Recent, la București, a apărut în Editura „Eminescu” — și a fost prezentată și la cel de-al XV-lea Con-

din istorie, situat pe locul satului Velestino).

Despre familia și copilăria lui Rigas, despre studiile și viața sa în Grecia — subjugată pe atunci de otomani — nu deținem prea multe date. Tatăl său (numit, probabil, Kyritzis) a fost, cum se pare, un om înstărit, ceea ce i-a permis să se îngrijească de educația fiului său. După tradițiile locale, Rigas a învățat nu numai la Velestino, dar și în alte școli din Tesalia, cu dascăli renumiți. Terminându-și studiile, Rigas a fost chemat învățător în satul Kissos, nu prea departe de Velestino, unde a rămas un an. Împrejurări neprevăzute l-au silit să părăsească pe neașteptate Tesalia.

La aproape douăzeci de ani după plecarea sa din Tesalia, într-o notă la o carte tradusă din franceză (*Noul Anaharsis*, Viena, 1797), Rigas scria despre satul său natal: „Desele și nedreptele ucideri, care se săvârșesc astăzi aici împotriva creștinilor, ar fi pustiit cu totul acest oraș, dacă frumusețile lui naturale nu i-ar fi determinat pe locuitorii să le îndure pe toate, ca să-și lase măcar osemintele acolo unde au fost înmormîntați și strămoșii lor...” Cînd, pe la 18-20 ani, Rigas s-a îndreptat spre Constantinopol, aici se aflau mulți compatrioți de-ai lui, rude sau cunoscuți, oameni cu stare care puteau să-l ajute.

Informațiile despre șederea sa la Constantinopol sînt lacunare. După unii, s-ar fi îndeletnicit cu negoțul. Alte surse ne spun că Rigas a reușit să fie angajat în casa uneia dintre cele mai mari familii aristocratice, cea a Ipsilantiilor, ca „secretar” (grămatic) al lui Alexandru Ipsilanti, fost domn al Țării Românești (1774-1781). Istoricul grec Ioan Filimon consemnează: „Alexandru Ipsilanti avea pe atunci la Constantinopol [după anul 1782, foarte probabil în jurul anului 1785] ca secretar particular pe Rigas Feréos, pe care l-a instruit încă de tânăr în propria sa casă, cu toată grija părintească”.

Dacia, singurul refugiu

Din Constantinopol, Rigas a plecat spre țările române. Aici, pe acest pămînt ospitalier, prosperitatea elenismului, activitatea comercială, învățămîntul superior și viața intelectuală deschideau largi perspective pentru un tânăr dornic de afirmare. După o serie de informații, Rigas și-a început cariera la București sub domnia lui Nicolae Caragea (1782-1783), distins cărturar și traducător al lui Voltaire, iar în timpul lui Mihail Suțu, în 1783, a fost numit profesor la Academia Domnească. Mai concrete sînt știrile despre prezența sa la București sub domnia lui Nicolae Mavrogheni (1786-1790). Cea dintîi informație sigură referitoare la prezența sa în țările dunărene o găsim într-o adnotare la o carte tradusă și tipărită de el (*Noul Anaharsis*), din care rezultă că în aprilie 1788 Rigas se afla la Giurgiu. Dintr-un document, datat 27 mai 1788, reiese că la acea dată era un om înstărit, proprietar sau arendaș de moșie (sau de moșii) în județul Vlașca, destul de cunoscut, menționat în documente ca „Riga grămaticul”. Toate acestea confirmă faptul că Rigas se afla în Țara Românească dinainte de 1788.

Unul dintre tovarășii și biografilor săi, Hristoforos Perrevos, scria în 1863: „[Rigas] a plecat într-o țară liberă și potrivită pentru afirmarea ideilor sale și anume în Dacia, singurul refugiu pe atunci al grecilor dornici de libertate, unde — după o ședere de două sau trei luni — a fost cerut ca secretar de marele boier Brîncoveanu... Tocmai în timpul acesta Mavrogheni a fost domn al Țării Românești... După o vreme relativ scurtă, auzind domnul țării că pe lângă marele Brîncoveanu se afla un secretar învățat, l-a cîrît pentru el,

Tineri ostași greci de la sfîrșitul sec. XVIII

În p. 42: Rigas, după o gravură publicată în 1826, în vol. VI al lucrării *Geschichte der Wiedergeburt Griechenlands*, tipărită la Heidelberg de J. P. von Hornthal

și așa, vrînd-nevrînd, banul i l-a dat lui...”

Boierul la care a slujit Rigas a fost, probabil, Nicolae Brîncoveanu, mare ban al Craiovei în 1788. Cealaltă afirmație însă că Rigas a slujit la curtea lui Mavrogheni, „cștigînd și favoarea domnului”, și că acesta, în semn de încredere, l-a însărcinat cu supravegherea trupelor otomane care treceau Dunărea, cu aprovizionarea lor etc., rămîne îndoielnică.

În 1787, izbucnise „războiul celor trei imperii”: Rusia și Austria, într-o luptă comună contra Porții otomane. Domnitorul Moldovei, Alexandru Mavrocordat — „Firari” (fugarul) — s-a refugiat în Rusia (decembrie 1786). Succesorul său, Alexandru Ipsilanti, a dezertat la austriaci (martie 1788). Nicolae Mavrogheni, domn al Țării Românești din 1786, numit domnitor al Moldovei în 1788, investit cu funcții înalte și atribuții nemărginite, a devenit și comandant suprem al forțelor otomane ce încercau să stăvilească înaintarea trupelor rusești și austriace care intrau în principate.

La Craiova, unde se afla atunci, Rigas a putut cunoaște

Cine gîndește liber gîndește bine

În 1790, Rigas a avut ocazia să facă o călătorie la Viena, unde a rămas șase luni de zile.

Rigas n-a mers la Viena numai pentru afacerile marelui serdar din Cîmpulung, Hristodulos Kirlianos. Nu era numai un secretar care-l însoțea peste tot în capitala austriacă. Rigas s-a dovedit foarte activ. Împreună s-au prezentat autorităților vieneze, la Curtea imperială și chiar la împărat. Cu ocazia acestor contacte cu cabinetul ministerial al Austriei, se spune că Rigas, contînd pe rivalitățile marilor imperii, a luat inițiativa de a întreprinde un însemnat demers pe lîngă cancelarul Kaunitz, inițiatorul alianței ruso-austriace, cerînd continuarea războiului împotriva Turciei și făgăduind participarea grecilor, printr-o răscoală, alături de ruși și austriaci. Rigas nu a uitat că era și un scriitor. Plecînd din București, și-a luat cu el manuscrisele și, îndată ce-a sosit la Viena, a pornit în căutarea tipografiilor grecești. A dat la tipar două cărți și a anunțat încă una.

Prima carte publicată de Rigas la Viena în 1790, cuprinde șase povestiri de dragoste, traduse din literatura franceză a vremii. Lucrarea s-a bucurat de un deosebit succes, circula și în manuscris (patru dintre acestea se păstrează la Biblioteca Academiei române). În 1812 și 1815, ea a fost tradusă în românește de Gheorghe Peșacov și, respectiv, Ioan Beldiman.

A doua lucrare a lui Rigas, tipărită la Viena, dovedește că tînrul „grămătic” din principate umbra de mult pe urmele iluminiștilor și enciclopediștilor francezi. Intitulată *Culegere de fizică*, cartea era destinată grecilor „care se gîdesc și iubesc învătătura”, tipărită pe cheltuiala autorului „în folosul compatrioților”. În prefața ei, Rigas își mărturisese dorința de a contribui la dezvoltarea și reînvierea neamului său: „Fiind din fire

filoelen [patriot], scria el, nu m-am mulțumit doar să deplîng starea neamului meu, ci m-am străduit, cît mi-a fost cu putință, să-i fiu de ajutor”. El adresează apelul său patriotic pentru luminare și ridicare a poporului subjugat: „Să aducă fiecare cu bunăvoință contribuția sa [încît] neamul grec decăzut, ajutat de pretutindeni, să se ridice din nou!”

„Cine gîndește liber gîndește bine!”, acesta era principiul primordial pentru Rigas. Eliberarea gîndului de jugul „superstițiilor” deschidea însă și drumul pentru ridicarea poporului în drepturile lui „naturale” și pentru revendicarea libertății. Rigas a fost și pe acest drum un pionier.

În același timp, el pregătea și o carte de gîndire politică. Pe ultima pagină a *Fiziicii* anunța că lucrează la traducerea unei celebre scrieri a lui Montesquieu, *Spiritul legilor*, lucrare premergătoare iluminismului francez și baza teoretică cea mai însemnată a liberalismului democratic din Europa. Această traducere nu a văzut lumina tiparului. La sfîrșitul anului 1790, Rigas a fost nevoit să părăsească Viena, înapoiindu-se în Țara Românească.

Reîntors la București (ianuarie 1791), Rigas și-a continuat cariera, dar a desființat și alte activități. O serie de documente, provenite din arhive românești și constituite în mînturii ocazionale, ne dezvăluie cîteva aspecte din viața particulară a lui Rigas. Din ele aflăm că el reușise să devină proprietarul unor mari moșii în fostul județ Vlașca.

Funcția sa era, printre altele, și aceea de a transcrie în *Condica domnească* actele oficiale, poruncile și alte documente. Una din aceste condici, în care cred că am recunoscut scrisul, destul de caracteristic, al lui Rigas, ne-a permis să constatăm că el scria perfect și în limba română (în caracterele chirilice ale vremii).

Prin calitatea sa de secretar, de interpret etc., Rigas, în afară de legăturile cu Curtea domnească, avea relații și cu mulți străini din București,

îndeaproape unele stări de lucru din rîndurile armatei otomane, semnificative pentru situația generală a imperiului: lipsa unității interne, contradicțiile adînci ce-i dezbinau pe conducătorii locali, tendința vădită a fiecăruia de a se răzvrăti și de a deveni independent, nemulțumirea și exasperarea vie și generală a celor ce erau puși să-și dea viața pentru sultan, fără să știe pentru cine și pentru ce luptă.

Aici, la Craiova, l-a cunoscut pe unul dintre acești conducători otomani nemulțumiți, Pasvantoglu, pașă în Vidin, cel care, în 1794, va declanșa o răscoală antiotomană și pe care Rigas l-a salutat, în poemul său revoluționar *Thurios* (1797), îndemnîndu-l să continue lupta, unindu-se cu poporul răscolat și izgonind toate forțele sultanului din Balcani.

La curtea lui Mavrogheni, după cum spune tradiția, Rigas l-a cunoscut și s-a apropiat de omul de încredere al domnitorului, Dumitrachi Turnaviti, ajuns caimacam (locțiitor al domnitorului). Turnaviti, probabil, l-a introdus și pe Rigas la Curte sau l-a angajat ca secretar și colaborator propriu. Însărcinat cu aprovizionarea trupelor otomane și, sub domnia succesorilor lui Mavrogheni, cu supravegherea magaziiilor de cereale de pe malul drept al Dunării, Turnaviti a devenit și om de încredere al lui Pasvantoglu.

Dimitrie Turnaviti, faimosul „chir Dumitrachi” al cronichilor românești, avea relații și legături — comerciale, politice și patriotice — cu diferite cercuri, de la București pînă la Adrianopol și la Constanținopol, la Vidin, la Trieste și la Viena. „Vizionar politic”, devotat Franței, confident al lui Pasvantoglu, prieten cu Rigas etc., Turnaviti-Polydamos era „un grec fin și politico” pentru unii, dar pentru alții un om foarte suspect și periculos. Trimis la Constanținopol pentru tratative și solicitînd mijlocirea francezilor în favoarea rebelului pașă de la Vidin, Turnaviti a fost arestat de autoritățile otomane și executat (februarie 1798).

diplomați, agenți consulari, emisari, comercianți și alții. Se știe că frecventa Agenția austriacă din București. Însă mai strânse legături avea cu anumiți francezi.

Relațiile lui Rigas cu francezii din principate i-au permis să intre în contact nemijlocit cu ideile republicane. Despre spiritul care domnea în Bucureștii acelor ani, mărturisea un contemporan: „Aproape toți negustorii din Iania și din Albania [din Epir] stabiliți aici sînt declarați *sans-culottes*. Au tradus *Drepturile omului* și le știu pe dinafară. Unii mi-au cerut și cîntecele [revoluționare] cîte le am, ca să le traducă în grecește”.

Printre aceștia era și Rigas care, în lucrările sale, se va inspira și va folosi Constituția franceză, al cărei text este precedat de celebra *Declarație despre drepturile omului*¹. De asemenea, el va adapta versuri grecești pe muzica unor cunoscute melodii revoluționare franceze.

Idealurile umaniste ale iluminismului european și ale Franței revoluționare erau considerate ca o reînviere a acelor idealuri morale și spirituale care duseseră cîndva Grecia antică la marea ei clasică. De multe ori, „dărmătorii tiranilor” și susținătorii Republicii au afirmat că ei au reînviat în Franța spiritul și gloria vechilor greci. Grecii înșiși recunoșteau că în Franța contemporană reînvie, cu toată marea, vechea Eladă.

Elogiul unui dac

În 1796 Rigas s-a dus din nou la Viena. Nu mai găsea însă aceeași atmosferă din 1790, cînd Austria lupta împotriva otomanilor. Acum Habsburgii se războiau pe Rin și în Italia cu armatele Franței republicane.

Plecarea lui Rigas din București era anunțată la 2 august 1796 de consulul Merckelius ministrului de externe, von Thugut, de la Viena: „A plecat ieri de aici un oarecare grămătic Rigas, om foarte

șiret și mare prieten al francezilor mergînd, prin Transilvania, la Viena, unde are să dea la tipar o hartă geografică greacă...”. Raportul a ajuns în mîinile ministrului de interne și al Poliției, von Pergen. În Viena intrase un suspect periculos — Rigas.

Ce-a făcut Rigas în capitala Austriei? În cele 15-16 luni cîstă stat aici, ultimele din viața sa, Rigas a desfășurat o activitate intensă și multilaterală, care i-a uimit pe contemporani. A publicat, în 1797, trei hărți: o mare *Hartă a Eladei*, o *Hartă a Țării Românești* și o *Hartă a Moldovei*, toate în grecește. Hărțile lui Rigas au fost foarte apreciate în epoca lor, nu numai de greci și de români, dar și de savanți europeni. Printre numeroasele laude care i s-au adus, consemnăm pe acelea ale lui Iordache Goleșcu, care a scris un elogiu de 20 versuri în limba greacă, pentru prietenul său Rigas, „fiul înfloritor al Eladei” și pe care l-a semnat „dacul Gheorghe Goleșcu”. Poezia s-a publicat în ziarul grec vienez *Efimeris* (20 februarie 1797).

Tot în acel an, Rigas a mai tipărit o gramatică și gravura istorică *Portretul lui Alexandru cel Mare*. De asemenea, a mai publicat o culegere de scrieri traduse din italiană, franceză și germană, *Trepiedul moral*. Tot la Viena, a difuzat cîntecul său revoluționar, *Thuios*, vibrantă chemare la răscoală antiotomană: „Mai bine-n libertate, un singur ceas, decît/ sclavia să te strîngă, ani patruzeci, de gît!.../ ... Vă deșteptați!/ Precum strămoșii noștri cu toții la un loc/ de dragul libertății se aruncă și-n foc/ așa și noi, cu mîna pe arme, frați și fii/, să ne scăpăm de noaptea amar-nicei sclavii!” (traducerea versurilor Ion Brad).

Campania lui Napoleon în Italia (1796-1797) concentra atenția lumii întregi cu uimitoarele sale succese. Ecoul produs de aceste răsunaătoare evenimente era fără precedent. Nu era vorba însă numai de succesele militare și de victoriile strălucite care uimiseră

lumea. Declarațiile Franței revoluționare le dădeau un conținut mult mai profund și triumfal armatelor republicane cauzează ca o ofensivă pentru cauza general-umană a Libertății și Democrației. Bonaparte lupta atunci împotriva „tiranilor” și împotriva „despotismului”, desființa dinastii și răsturna regimuri absolutiste seculare, ca să instaleze în locul lor „suveranitatea poporului”, independența națională și libertățile democratice. Acest fapt zguduia profund conștiința popoarelor subjugate și îndrepta toate simpatiile și speranțele celor opriți către Franța republicană și către eliberatorul Bonaparte.

Rigas încearcă, prin mai multe modalități, să intre în contact cu Bonaparte, cu intenția de a-i adresa „rugămîntea tuturor grecilor... pentru a le acorda ajutor în vederea eliberării lor; în cazul în care avea de gînd să le dea acest ajutor, unul dintre greci va primi ordinul să stea lingă acest erou, pentru a păstra legătura dintre ei...”

Întreține totodată o bogată corespondență cu prietenii și tovarășii săi împrăștiați în diferite țări ale Europei și ale Răsăritului. La 5 august, într-o scrisoare către prietenul său Antonios Koronios, din Triest, îi făcea cunoscut că a sosit momentul cel mare al ridicării la luptă: „De la București îmi scriu prietenii noștri, tesalieni, epiroți și atenieni; răcnesc ca lei! Îmi spun că nu mai este timpul pentru cărți, ci trebuie să plec spre patrie și să le anunț ora plecării mele, deoarece și ei pleacă în curînd spre locurile lor de baștină...”

Viteazul singe elenic

Plecarea în Grecia și proclamarea revoluției erau pentru Rigas ultimul pas hotărîtor. Cercul tovarășilor și al adeptilor, de la București pînă la Viena și Triest, era de mult pus în mișcare. În acest scop,

(Continuare în p. 51)

¹ Magazin istoric, nr. 6/1973, 7/1979.

OPERAȚIA „PEȘTE” (II)

ALFRED DRAPER

Al doilea episod din reconstituirea lui Alfred Draper¹ are ca fundal scurtul, dar nu mai puțin dramaticul interval de o lună — 26 mai-sfârșitul lunii iunie 1940, în care se produce prăbușirea Franței și rămânerea singură a Marii Britanii în fața agresiunii naziste. Pericolul mortal ce amenință pe britanici introduce elementele financiare în canavaua militară, politică și strategică a războiului, dînd o nouă proiecție desfășurării uneia dintre cele mai secrete operațiuni.

O componentă majoră a politicii lui Churchill a constituit-o preocuparea, după cum avea să se exprime, ulterior, chiar premierul britanic, de a dispune de posibilitățile financiare pentru ca Statele Unite „să-i furnizeze mijloacele pentru a termina treaba”. Dar, în situația specifică a președintelui Roosevelt, acesta era extrem de circumspect la apelurile lansate de Churchill după declanșarea „Blitzkriegului” pe frontul apusean, la 10 mai 1940. O lună mai târziu, la 10 iunie, în toila bătăliei Franței, începută cu cinci zile înainte, premierul Paul Reynaud, l-a solicitat pe Roosevelt „să declare public că Statele Unite vor da Aliaților întregul ajutor și sprijin material cu excepția [trimiterii] unui corp expediționar”. După trei zile, Roosevelt a răspuns că a fost profund mișcat de mesajul lui Reynaud, adăugînd că guvernul american „întreprinde tot ce îi stă

în putere pentru a pune la dispoziția guvernelor aliate materialul pe care îl cer atât de urgent...” Dar, cînd Churchill a făcut apel să fie publicat „acest magnific mesaj”, care „ar putea juca un rol decisiv în întoarcerea cursului istoriei”, Roosevelt a refuzat. La 15 iunie, Churchill a cerut, așa cum făcuse și Reynaud, ca Statele Unite să anunțe că vor intra în război, altfel Franța va capitula. A doua zi, Reynaud a demisionat. Drumul spre capitulare, prin preluarea guvernului de către Pétain, era deschis.

Încheierea armistițiului francez a germinat unul dintre conflictele de culise cu reverberație în relațiile anglo-americane, dată fiind intenția guvernului de la Londra de a folosi aurul aflat în afara teritoriului metropolitan al Franței în lupta împotriva Germaniei. Cu atât mai mult cu cît, la 18 iunie 1940, la ora 18, în emisiunea postului de radio Londra (B.B.C.), a fost citit cunoscutul mesaj în limba franceză al generalului de Gaulle², care, oricît de dificilă ar fi evaluarea audienței din momentul transmiterii, a marcat unul dintre acele jaloane de care istoria celui de-al doilea război mondial nu se poate lipsi.

Avea în vedere cel care rostea acest text (scris de mînă) și aurul Franței aflat în afara teritoriului metropolitan, unde capitularea era pe cale de a se produce? Mărturiile disponibile nu ne permit să dăm un răspuns, ci, doar, să-l sugerăm.

Titlurile și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

^{1,2} Magazin istoric, nr. 2/1981; 4/1967.

Banca plutitoare „Cressado”

Ministrul de finanțe a răspuns afirmativ, recomandând să se păstreze secretul absolut față de țările străine în cauză. Peste două zile, în primele ore ale dimineții de 28 mai, a avut loc capitularea Belgiei. Churchill a dat o dispoziție strict confidențială, destinată să pareze efectul acestei știri proaste: „În aceste zile grele, primul ministru dorește ca toți colegii săi din guvern, precum și înalții funcționari, să mențină în anturajul lor un moral ridicat. Fără a minimaliza gravitatea evenimentelor, trebuie să manifestăm încredere în capacitatea și hotărârea noastră de neclintit de a continua războiul până ce vom zdrobi definitiv voința dușmanului de a domina întreaga Europă”.

O asemenea intervenție era absolut necesară; cel mai neînsemnat zvon în sensul că Anglia s-ar fi îndoit cituși de puțin de posibilitatea de a continua lupta ar fi avut un efect catastrofal asupra opiniei mondiale. Și de data aceasta, ambasadorul american Kennedy s-a plasat în postura de profet al nenorocirilor. El scria președintelui Roosevelt: „Doar un miracol poate salva corpul expediționar”¹. Ambasadorul prevedea că germanii vor face curând propuneri de pace Franței și Marii Britanii, „împunând, evident, condițiile lor, condiții ce vor fi însă cu mult mai ușoare decât dacă ostilitățile ar continua”.

Capitularea britanică era ultimul lucru pe care-l dorea președintele, deoarece el nu s-a dezis nici un moment de la convingerea fermă că destinul Americii era legat de cel al Angliei.

În acest timp, mina de oameni care ducea războiul secret al aurului și al celorlalte valori rezolvase problema celor 300 milioane lire în bilete de bancă, constituite ca fond de rezervă. În primul moment, s-a sugerat ideea de a li se da foc; dar soluția a fost aban-

donată din cauza dificultăților materiale care s-ar fi ivit în cazul distrugerii unei asemenea mase de hirtie. În schimb, s-a prevăzut ca un mare număr de autocamioane să adune bancnotele și să le depună la bordul unei nave special închiriate și ancorate la Scapa Flow².

Alegerea depozitului fusese o problemă majoră dar, în cele din urmă, experții s-au fixat la golful Scapa Flow, fiind locul cel mai potrivit. Era un loc îndepărtat, un golf foarte adânc, legat de orașul Glasgow printr-o linie de cale ferată. Camioanele trebuiau să adune bancnotele din „depozitele speciale de numerar” și să le transporte la cea mai apropiată gară; de acolo erau expediate spre golful scoțian. Acolo, la unul din cheirurile mai izolate, era ancorată nava „Cressado”, de 1 200 tone, ce părea parcă destinată rolului de bancă plutitoare; costul chiriei nu era prea ridicat — 1 000-1 500 lire sterline pe lună — și vaporul putea fi ușor camuflat în navă-depозit de armament. Biletele de bancă aveau să fie ascunse în lăzi de muniții, unele din acestea conținând cu adevărat muniții; în virtul catargului lui „Cressado”, pentru a se evita apropierea altor bastimente, avea să fluture permanent pavilionul roșu, indicând „materii periculoase”. Un echipaj puțin numeros, de marinari înarmați, urma să asigure paza vasului. În cazul unei debarcări germane, nava ar fi ieșit în larg și s-ar fi sabordat.

La 31 mai, Churchill a zburat din nou spre Franța pentru a participa la o ședință a Consiliului de război³, cu speranța, destul de subredă, că francezii ar mai avea moralul necesar pentru a continua lupta. La 4 iunie, împotriva tuturor așteptărilor, marina brita-

nica reușise să salveze grosul armatei engleze și un mare număr de soldați francezi (338 336 oameni)⁴.

Churchill, prim-ministru doar de 23 zile, își dădea foarte bine seama de gravitatea eșecului.

La 4 iunie, nervos și vădit neliniștit, el s-a adresat Camerei Comunelor, fără a încerca să minimalizeze dezastrul suferit. „Trebuie să evităm de a atribui acestei evacuări laurii unei victorii. Războaiele nu se câștigă cu retrageri”. El a continuat cu faimoasele cuvinte: „Nu vom capitula niciodată”.

Discursul lui Churchill a avut o asemenea rezonanță în opinia publică, încât mulți cetățeni erau convinși, după aceea, că-l auziseră pe primul ministru pronunțându-l personal la radio. În realitate, el fusese citit mai tirziu, în cursul zilei, de către un speaker de la B.B.C.⁵

Totuși, pe unii, cuvintele lui Churchill i-au lăsat sceptici. William Bullitt⁶, ambasadorul Statelor Unite în Franța, nu era prea convins că vor fi urmate de efect. Opinia sa personală era că Anglia avea intenția să utilizeze aviația și marina britanică ca elemente de tocmeală în negocierile de pace cu Germania. Scepticismul lui Bullitt putea fi înțeles; el nu era nicidecum antienglez, dar era un diplomat de carieră realist, și, pentru el, îndărătul frazelor bombastice, se ascundeau realități foarte aspre. Din această cauză, unele puncte din discurs sunau prea puțin verosimil. Intenția și hotărârea de a lupta pe plâji⁷ și pe străzi erau neîndoielnice, dar cu ce armament?

¹ Este vorba de operația „Dynamo” de evacuare a celor mai mari părți a corpului expediționar englez și a unor trupe franceze.

² Conform unor surse concordante, cuvântarea a fost prezentată de un actor, dar, într-adevăr, ascultătorii au crezut că era vocea primului ministru.

³ Ambasador în Franța din 1936, William C. Bullitt avea, ca diplomat, un statut special, numeroase din mesajele sale fiind adreseate direct președintelui F.D. Roosevelt.

⁴ Referire la cuvintele folosite de Churchill în cuvântarea sa.

¹ Denumire, asemănătoare celei din primul război mondial, a efectivelor britanice pe frontul francez.

² Bază navală importantă în nord-vestul Marii Britanii.

³ Consiliul suprem de război, instantă ad-hoc după modelul existent în timpul primului război mondial, format din șefii guvernelor Marii Britanii și Franței, și principalii lor colaboratori militari.

Cea mai mare parte din corpul expediționar fusese, într-adevăr, evacuată printr-un miracol, dar armata engleză trebuise să abandoneze în Franța grosul materialului de război, adică: 7 000 tone muniții, 90 000 puști, 23 000 tunuri, 20 000 vehicule, 8 000 mitraliere „Bren” și 400 tunuri antitanc. Ar fi trebuit să treacă multe luni de zile pentru ca uzinele de armament să înlocuiască acest material. Dar nici fabricile engleze, nici cele americane nu lucrau încă din plin.

Un raport descurajator

În orice caz, nici măcar șefii de stat-major britanici nu erau atât de încrezători ca primul ministru în rezultatul final al bătăliei. Când cabinetul discuta despre „strategia britanică într-o anumită eventualitate”, comandanților marinei, aviației și armatei de uscat li se ceruse un aviz motivat asupra șanselor de a câștiga războiul fără ajutor extern. Răspunsul lor s-a concretizat într-o declarație prudentă, din care rezulta că, în ciuda aparențelor, Germania apărea ca outsider¹ și Anglia ca favorită. Dar examinând motivațiile aduse de acești comandanți rămâneai cu impresia că ei, personal, n-ar fi riscat un singur ban pe pronosticul lor.

Churchill ceruse acest raport, deoarece voia să convină Parlamentul că decizia de a continua lupta nu se biza pe fraze frumoase, ci pe opinia experților. După terminarea războiului, el avea să mărturisească: „Ăstăzi, când recitesc acest raport, mărturisesc că era mai curind sinistru”.

Cu toată presiunea constantă a izolaționiștilor², Roosevelt era gata să facă totul pentru a ajuta Anglia, în afară de angajarea americanilor în con-

flict. El nu a renunțat nici un moment la convingerea fermă că cea mai bună apărare a Americii era o Mare Britanie neînvingă. Președintele a cerut Ministerelor marinei și războiului să specifice ce arme puteau fi imediat expediate în Anglia. Generalul Marshall³ a întocmit imediat o listă care conținea: o jumătate de milion de puști de 7,5 mm, stocate după terminarea primului război mondial, cu 250 cartușe pentru fiecare; 900 tunuri de 75 mm, vechi, dar în excelentă stare, cu un milion de obuze; 80 000 mitraliere. Armele erau cam vechi, dar, pentru o Anglie mai neînarmată ca oricând erau un dar ceros. Natural, ele trebuiau plătite, iar prețul lor era ridicat — 37 milioane lire sterline. Americanilor nu le-a trebuit multă vreme pentru a strânge armele; la 11 iunie, un convoi de cargouri britanice începea să le încarce la Gravesend Bay, în New Jersey⁴.

În aceeași zi⁵, Churchill trimitea lui Roosevelt un mesaj urgent: „Francezii m-au chemat din nou, ceea ce înseamnă o criză. Plec în această clipă. Orice puteți să faceți sau să spuneți în acest moment pentru a-i ajuta poate schimba situația”⁶.

Era a patra vizită a lui Churchill în Franța; el se agăța de convingerea că ar putea determina guvernul francez să continue lupta. Era ultima sa călătorie în Franța, înainte ca acesta să ceară armistițiul⁷. La sosire nu l-a întâmpinat nici o oficialitate; drumurile erau supraaglomerate de civili

¹ George C. Marshall (1880-1959), general, șeful Statului major al armatei americane în timpul celui de-al doilea război mondial, începând din toamna anului 1939.

² Stat pe coasta Atlanticului, învecinat cu statul New York.

³ 10 iunie 1940; Italia a intrat în război, scoțând să obțină o parte a teritoriului colonial francez din Africa și chiar părți ale teritoriului metropolitan: Corsica și Coasta de Azur. În aceeași zi, Wehrmachtul a încheiat ocuparea Norvegiei. Într-o cuvântare rostită la Universitatea din Virginia, Roosevelt a declarat: „În această a zecea zi de iunie 1940, mîna care ținea pumnalul a lovit în spatele vecinului”.

⁴ Acest mesaj, care face parte din corespondența secretă Churchill-Roosevelt este datat 13 iunie 1940.

⁵ Intrevăderea lui Churchill cu Reynaud a avut loc la Tours, la 14 iunie; cu acest prilej, generalul Weygand a pledat pentru încheierea armistițiului. În aceeași zi, trupele germane au intrat în Paris.

care se refugiau din fața germanilor. Churchill a declarat cu fermitate gazdelor că Marea Britanie va continua să lupte și că nu putea să accepte ca Franța să negocieze o pace separată. Singura speranță ca aliații francezi să continue lupta era obținerea, din partea președintelui american, a unei declarații publice prin care S.U.A. se angaja să vină în ajutorul Franței.

Churchill i-a trimis lui Roosevelt următoarea telegramă: „Declarația dumneavoastră că, dacă este necesar, Statele Unite vor intra în război, ar putea salva Franța. Fără de asta, rezistența francezilor se va prăbuși în câteva zile și vom rămîne singuri”. Și de data aceasta, Churchill a recurs la o presiune destul de puțin voalată, pentru a demonstra lui Roosevelt cât de dezastruoasă ar fi această situație pentru America: „Puteți fi sigur că, în cazul în care am fi învinși, alt guvernul meu, cît și eu personal, am trimite flota pe celdălt țărm al Atlanticului. Dar ar putea interveni un moment în luptă, în care miniștrii actuali să nu mai dețină conducerea treburilor, iar insulele britanice să poată obține condiții foarte blînde, în cazul în care ar accepta să devină un stat vasal imperiului hitlerist”.

Dacă germanii ar pune mina pe flota engleză, sugera Churchill și ar fi susținuți de flotele Franței, Italiei și Japoniei, superioritatea lor pe mare ar deveni zdrobitoare: „Dacă ne prăbușim, veți cunoaște, poate, statele unite ale Europei, sub dominație nazistă, care vor fi mai numeroase, mai puternice și mai bine înarmate decît Lumea Nouă”.

Roosevelt era, desigur, ultimul om căruia trebuia să i se amintească consecințele prăbușirii Franței și Marii Britanii. Dar el nu se putea angaja, printr-o declarație publică, de a veni în ajutorul Franței. În acest sens i-a scris lui Churchill:

„Știi desigur că, potrivit Constituției noastre, nici o autoritate în afara congresului nu poate lua un angajament de asemenea natură”⁸.

În Franța, Weygand, soldatul, era intru totul un țărcizan al armistițiului, la fel ca și bătrînul Pétain⁹. La reîntorcerea sa în Anglia, Churchill,

⁸ Pasajul este dintr-o scrisoare a lui Churchill către Roosevelt, datată 15 iunie 1940.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Citatul este dintr-un mesaj al lui Roosevelt către Churchill, datat 14 iunie 1940.

¹¹ Mareșalul Henri Philippe Pétain avea 85 ani cînd a intrat în guvernul francez, la 18 mai, ca ministru de stat și vice-premier, fiind punctul de raliere al capitularzilor.

asistat de generalul de Gaulle¹, a făcut o ultimă încercare disperată. S-a redactat o declarație de uniune, propunându-se ca Marea Britanie și Franța să devină o singură națiune, populația lor avind o cetățenie comună și urmînd să fie condusă de un cabinet de război. Generalul de Gaulle i-a citit-o prin telefon lui Paul Reynaud. Acesta a rămas impresionat, dar Pétain a considerat-o drept „fuziune cu un cadavru”².

În aceeași zi, Churchill însoțit, între alții, de Clement Attlee, de ministrul aerului, Archibald Sinclair, și de cei trei șefi de stat-major, se pregătea să plece la Southampton, pentru a se îmbarca pe crucișătorul „Berkeley”, care urma să-l ducă în Franța, unde trebuia să aibă loc o întrevvedere cu Reynaud cu privire la declarația de uniune. Dar ei nu au ajuns mai departe de gara londoneză Waterloo. Aici Churchill a primit un mesaj de la ambasadorul englez la Paris, Sir Ronald Campbell, în care i se transmitea că în Franța se declarase o criză gravă — Reynaud demisionase și Pétain formase noul guvern.

Churchill îl „stimulează” pe Roosevelt

Marea Britanie era singură. Lucru ciudat: atît cei ce dețineau cele mai înalte funcții, cît și oamenii simpli, au avut un sentiment de ușurare. Regele George VI i-a scris mamei sale: „Personal mă simt mai bine, nemaivînd un aliat pe care să-l măgulesc și pentru care să facem eforturi”. Iar mareșalul aerului, Sir Hugh Dowding, comandantul aviației de vîntoare, îi mărturisea lordului Halifax³: „Nu mă

rușinez spunîndu-vă că, atunci cînd am auzit despre căderea Franței, am căzut în genunchi și i-am mulțumit lui Dumnezeu”. Nu era vorba de ostilitate față de francezi; el împărtășea părerea că, pentru Marea Britanie, era mai bine să rămînă singură⁴.

La 18 iunie a avut loc o discuție a șefilor de stat-major asupra măsurilor ce trebuiau luate în caz de invazie. Ceea ce fusese denumit pînă atunci „o anumită eventualitate” devenise o realitate crudă. În clipa în care, din turnul ce domină podul Westminster, Big Ben suna ora patru, Winston Churchill spunea în Camera Comunelor: „Mă aștept ca bătălia Angliei să înceapă în curînd”. Cu această ocazie el a pronunțat cel mai frumos discurs, despre „cea mai frumoasă oră”⁵.

Englezii au preluat în contul lor toate comenzile de arme și materiale făcute de Franța în Statele Unite (a căror valoare se ridica la 500 milioane dolari). În momentul în care germanii defilau în pas de gîscă la Paris, pe Champs-Élysée, Arthur Purvis, șeful comisiei britanice de achiziții în Statele Unite, primea o telegramă de la Londra, prin care era avertizat că Franța era pe punctul de a capitula. Cu toate că se aflau în fața dezastrului iminent, francezii au făcut dificultăți.

În culise, în Anglia, echipa de bancheri și experți financiari a continuat să lucreze după planurile stabilite. O serie de mesaje ale Amiralității, cu mențiunea „ultrasecret și personal”, informa că aurul sosea în Canada în cantități mari și că, din el, nici măcar o

uncie⁶ nu se pierduse. Începuse și colectarea tuturor titlurilor străine. În cel mai desăvîrșit secret și cu acordul ministrului de finanțe, au fost puși la curent cu această operație directorii celor cinci mari bănci din Anglia. Personalul a 50 bănci și a sute de sucursale lucra 24 ore din 24, pentru a clasifica pe categorii valorile aflate în depozite. Cînd această muncă s-a încheiat, titlurile au fost expediate la centre de colectare speciale, și, de acolo, la Banca Angliei. Pentru mai multă securitate, cabinetul a acceptat ca ele să iasă din țară, înainte de publicarea decretului care anunța acest lucru. În felul acesta, publicul avea să se afle în fața faptului împlinit.

În acel moment a apărut un obstacol neașteptat. De citva timp, unii oameni politici americani se întrebau dacă era înțelept să se transmită arme Angliei. Acum, un grup de experți militari susținea că operația devenise fără sens și sugera să nu se mai accepte nici o comandă nouă.

Churchill repeta, fără încetare, că ar putea să apară un guvern pronazist, fără a cita însă vreun nume. Bullitt, ambasadorul american la Paris, mărturisea la rîndul său președintelui că o asemenea eventualitate trebuia, într-adevăr, luată în considerare, și că „pentru a fi scuțiți de cele mai grele consecințe ale unei înfringeri totale, englezii ar putea instaura un guvern Oswald Mosley⁷, iar Uniunea fasciștilor britanici ar colabora cu Hitler”.

Pe de altă parte, este neîndoielnic că Churchill exploata în mod inteligent și cu bună știință teama de un regim de tip Quisling⁸. Era un excelent stimulent pentru a determina Statele Unite să acorde un ajutor mai activ. Scriind lordului Lothian, primul ministru îi recomanda să-l facă pe

¹ Charles de Gaulle fusese avansat general de brigadă la 15 mai 1940 și a primit subsecretar de stat la Ministerul de război și al apărării naționale la 6 iunie. La 16 iunie, de Gaulle se afla la Londra.

² În cursul nopții s-a format un guvern condus de mareșalul Pétain care a cerut a doua zi armistițiul, semnat la 22 iunie în aceeași pădure de la Compiègne și în același vagon de cale ferată ca și în noiembrie 1918. Numai că, de această dată, termenii erau dictați de cel de-al treilea Reich.

³ În acel moment, ministrul de externe, în urma deceseului subit, la 12 decembrie 1940, al lordului Lothian, ca ambasador al Marii Britanii la

Washington a fost numit lordul Halifax. Măsura părea justificată prin importanța deosebită a postului. Prin această numire, W. Churchill încheia mutările din guvern ale principalilor factori responsabili al politicii conciliatoare muncăneze. În locul lordului Halifax, ministrul de externe a devenit Anthony Eden.

⁴ Churchill însuși a dat, de fapt, tonul, exprîndu-se că „a lupta de unul singur are și avantaje”. În sensul că deciziile nu trebuiesc aprobate și de alții. Ca urmare, a survenit o febră a organizării apărării Angliei și inițierea unor măsuri pe termen lung în vederea organizării „contra-atacului”.

⁵ Churchill spusese: „Să ne comportăm astfel încît... oamenii să poată spune: au fost cele mai frumoase ore ale lor” (ale celor care participau la apărarea Angliei).

⁶ Măsura engleză de greutate pentru cîntărirea aurului, argintului, platinei, bijuteriilor (sau a substanțelor medicinale) echivalentă cu 31, 1035 gr.

⁷ Liderul micului partid nazist din Marea Britanie. A murit în 1980.

⁸ Vidkun Quisling, om politic norvegian, născut în 1887 și executat la Oslo, în 1945, pentru trădarea patriei și politica de colaborare cu nazismul, a fost șef al guvernului profascist în 1940. În anul celui de-al doilea război mondial, numele de Quisling a devenit sinonim cu trădător în slujba nazismului.

Plajele de la Dunkerque după încheierea operației „Dynamo”

În p. 46: poliștiști canadieni păzind un tren cu aur englez, care urmează să fie transportat la Banca Canadei din Montreal

Roosevelt să înțeleagă bine ce consecințe ar urma dacă inamicul ar pune mina pe flota engleză. În răspunsul către ambasadorul său, care îl presa să „rostească un discurs radiodifuzat reconfortant”, pentru a îndigui pesimismul american în creștere, apar, poate, cel mai bine sentimentele sale adevărate: „Fără îndoială că voi rosti curînd un discurs. Dar nu cred că vorbele contează prea mult. Nu trebuie dată prea mare importanță schimbărilor din opinia americană. Ea se modifică în funcție de împrejurări. Pînă în aprilie, americanii erau atît de siguri că Aliații vor câștiga, încît nu vedeau necesitatea de a-i ajuta. Acum, sint atît de siguri că el vor pierde, încît nu li se mai pare posibil să-i ajute”.

Comoara își urmează drumul pe ocean

Churchill era foarte nedrept față de Roosevelt, care avea minile legate. În mai, cu aprobarea amiralului Stark¹, autorizase să se vîndă Angliei 20 vedete lanstorpilor, ce se construiau pentru marina americană. Senatorul David Walsh, izolaționist și președinte al Comisiei afacerilor maritime a Senatului, a fost foarte furios și a amenințat că va cere votarea unei legi interzicînd orice vînzare. După consultarea Ministerului de justiție, care a dat verdictul că măsura „era absolut ilegală”, Roosevelt a fost obligat să apuleze contractul.

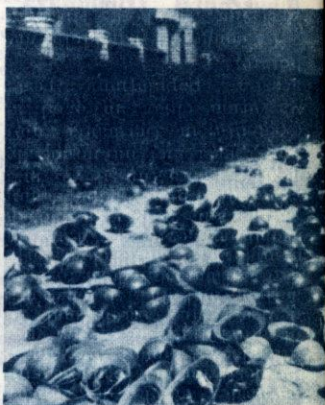
Toți se întrebau dacă președintele va candida sau nu pentru al treilea mandat, deși, de fapt, el luase deja decizia

¹ Amiralul Harold R. Stark, șeful operațiunilor navale.

de a o face. Prudența sa era, deci, firească; un sprijin prea evident cauzei aliata ar fi însemnat sinuciderea sa politică. Înainte de schimbarea acestui climat politic, și înainte ca America să poată deschide larg băierile pungii, Anglia, pentru a supraviețui, mai depindea de legea *cash-and-carry*.

În acest timp, ritmul transferului de aur devenea tot mai accelerat. Cu tot secretul păstrat în jurul operației, în ziarele americane a apărut un articol în care corespondentul în Anglia al ziarului *Daily Mail* scria: „Cea mai mare deplasare de aur din istorie s-a terminat săptămîna aceasta prin sosirea la New York a metalului prețios venind din Anglia și Franța. Ieri, în șase ore, s-a debarcat o cantitate în valoare de 60 milioane lire. Metalul prețios a fost expedit din Marea Britanie în Canada sub o escortă puternică, apoi transportat cu un tren blindat la Federal Reserve Bank² din New York”.

Alte indiscreții în această problemă nu s-au mai produs. Totuși Amiralitatea începea să-și exprime neliniștea în legătură cu marea cantitate de lingouri de aur ce plutea încă

pe ape. Primul lord al Amiralității, A.V. Alexander, a avertizat că, dacă „amenințarea invaziei va deveni iminentă, toate distrugătoarele de escortă trebuiau retrase de pe teatrul de operațiuni din vest, iar

² Banca federală de rezerve, bancă unică de emisiune a Statelor Unite, care atragea (și atrage) și depunerile în devize străine ale băncilor de emisiune din străinătate.

transporturile de aur vor fi efectuate fără protecție anti-submarină". Pericolul acesta a fost înțeles numaidecît, contribuind la creșterea nelineității micii echipe de experți ai Băncii Angliei.

Pe deplin conștient de faptul că posibilitatea continuării războiului depindea în mare parte de transportul în bune condiții a aurului și a valorilor, întrucît fabricanții americani nu eliberau marfa fără plata anticipată, Churchill știa totuși perfect de bine că rezervele engleze nu erau suficiente pentru a finanța o luptă îndelungată și îndrăgită. Există totuși o soluție parțială în această problemă. Franța reușise să pună la adăpost cea mai mare parte din aurul său, înainte de victoria nazistilor; pe de altă parte, Churchill dăduse francezilor o asigurare solemnă: „Nu vom abandona niciodată lupta, înainte ca Franța să fie restaurată în toată grandoarea ei, înainte de a fi eliberate națiunile și popoarele subjugate și de a descătușa civilizația de cosmarul nazismului”.

Luîndu-și acest angajament, și pentru a-l putea respecta, Churchill nu considera că ar fi fost imoral să folosească aurul francez. Punctul de vedere francez era însă diferit. Guvernul Franței luase hotărîrea de a înceta lupta și nu avea deloc intenția să renunțe la aur, care ar fi jucat un rol important în redresarea sa după război. Vom povesti în continuare conflictul îndelungat, deseori plin de ură și înverșunare, declanșat din cauza acestei mase de metal. Nici una din părți nu a ieșit cu prestigiul intact; este însă drept să spunem că motivațiile Marii Britanii erau mai puțin demne de blam decît acelea ale guvernului de la Vichy¹.

Introducere, selecție și note:
EUGEN PREDA

Traducere:
Cristina LUCA BOICO

¹Oras de cură, renumit pentru apele sale termale, în care s-au instalat autoritățile franceze, avînd în frunte pe mareșalul Pétain, în anii 1940-1944, Parisul fiind sub regim de ocupație germană încă înaintea armistițiului.

RIGAS — un patriot grec din principatele române

(Urmare din p. 45)

el definitivează *Manifestul* său revoluționar, pe care-l tipărește, pe ascuns, în 3000 exemplare, în octombrie 1797. Era o foaie, format mare, în patru pagini, care începea cu deviza „Libertate, Egalitate, Fraternitate”. Textul cuprindea o înflăcărată *Proclamație, Constituția noului stat și regim*, și, la sfîrșit, cîntecul *Thurios*.

Proclamația nu era numai o înflăcărată chemare la răsccoală, ci preconiza unirea tuturor popoarelor „cite gem sub insuportabila tiranie a despotismului otoman”, creștini și musulmani, „fără nici o deosebire de religie”, „refnuind libertatea strămoșilor glorioși”.

După această declarație urma textul *Constituției*, precedat — după modelul *Constituției* franceze — de *Drepturile omului și ale cetățeanului*. Cele 124 articole urmau, în majoritate, originalele franceze, cu unele modificări și adausuri făcute de Rigas, adaptîndu-le condițiilor locale. El întvedea un stat liber, care va lua locul Imperiului otoman, întinzîndu-se de la Dunăre pînă la „Insulele Mediteraneene”, și de la Adriatică și Marea Ionică pînă în Asia Mică și care s-ar fi numit Republica Greacă. Constituția era destinată „locuitorilor din Rumelia [din peninsula greacă], din Asia Mică, din insulele mediteraneene și din Vlaho-Bogdana [Țara Românească și Moldova]”.

Manifestul lui Rigas a fost primit în cercurile prietenilor și adepților săi cu mult entuziasm. O parte din exemplarele tipărite au fost difuzate în Viena, cealaltă a fost ascunsă de Rigas în cîteva lăzi pe care le-a trimis la Triest, de unde urma să le ia cu el, coborînd spre Grecia. Aici însă lăzile au încăput pe alte mîini. Astfel, poliția austriacă a fost anunțată și, la sosirea sa la Triest, în 19 decembrie 1797, Rigas a fost arestat. Concomitent, la Viena și în alte localități, au fost arestați numeroși alți patrioți

greci, bănuți de participare la complot.

Rigas a fost dus la Viena, cu lanțuri la mîini și la picioare. Încercarea sa de a se sinucide a eșuat. A reușit însă să trimită o scrisoare consului francez din Triest, ca să-i predea cîteva scrisori, pentru consul însuși și pentru Napoleon. Intervenția consului francez pe lîngă austriaci a rămas fără rezultat.

La 14 februarie, ferecat în lanțuri, Rigas intra în Viena. Au început lungi și insistente anchete spre a da de firul complotului, dar autoritățile austriace nu puteau întemeia nici o acuzare, Rigas și ceilalți patrioți greci neunelînd împotriva Austriei. O recunoștea însuși ministrul de interne, în raportul său din 5 aprilie 1798: „Oricine poate să prevadă cu siguranță că autoritățile penale ar trebui să-i declare nevinovați pe actualii acuzați, întrucît cazul nostru nu este expres stabilit de legislație [și] pentru asemenea delictu nu se prevăd măsuri”. Și totuși...

La 27 aprilie, Rigas, împreună cu alți șapte tovarăși, au fost extrădați, iar la 10 mai 1798 au fost predați autorităților otomane din Belgrad. Închiși în pivnițele fortăreței Kalemegdan, cei opt patrioți greci au fost executați la 24 iunie. „Opt greci — scria în acele zile Adamantios Korais — care cereau în mod legal mijloacele potrivite ca să-i lumineze și să-i elibereze pe conaționali lor de sub jugul robiei... Se varsă vitezul sînge elenic din vinele lor și sufletul lor binecuvîntat se înalță, ca să se împreune cu sufletele ferice ale tuturor acelor care și-au dat viața pentru Libertate”.

Peste ani, exemplul și jertfa lui Rigas au însuflețit pe toți patrioții greci, luptători pentru dezrobirea patriei lor. Rigas, oprit în pragul timpurilor noi de o moarte timpurie, a devenit eroul și martirul unei idei dintre cele mai nobile, al unui ideal etern și comun al popoarelor: Libertate, Egalitate, Fraternitate.

ROMA — ROMULA — MALVA

Taina a două inscripții

Prof. univ. dr. doc. D. TUDOR

Localizarea coloniei romane Romula Malva a constituit, în ultimele decenii, obiectul unor discuții aprinse în cercurile de specialitate. Două documente epigrafice, descoperite recent în Spania și în Algeria, au pus capăt disputei, indicând precis unde se afla localitatea, și anume în satul Reșca, com. Dobrosloveni, jud. Olt, și nu în Banat, la Denta, cum opinau unii istorici¹.

Ruinele orașului roman Romula, fondat peste așezarea dacică Malva, oferă multe surprize arheologice. Descoperirile apar în timpul săpăturilor conduse de specialiști, dar și întâmplător. Astfel, în 1973, cu prilejul unor lucrări agricole, pe terenul ocupat cîndva de o necropolă antică, au fost găsite două fragmente dintr-o țiglă romană, pe care apare zgîrțiată o inscripție în limba latină. Întregită, ea se citește astfel:

D[is] M[anibus] s[acrum]. L[ucius] Annius Octavius Valerianus.

Evasi, effugi, Spes et Fortuna vaele

Ni[hil] mi[h] vovicum est. Ludific[ate] alios.

În traducere:

„Prinos zeilor morții. Lucius Annius Octavius Valerianus.

M-am salvat, am fugit. Rămîneți cu bine Speranță și Fericire.

Cu voi nu mai am nimic. Amăgiți-i pe alții”

Mai notăm că textul epitafului conține o serie de greșeli, ceea ce trădează puțină știință de carte a celui ce l-a incizat.

Intactă, țigla avea o lățime de 0,465 m și o lungime ce depășea 1,600 m. Inscriptia figurează în partea superioară, imediat lîngă bordură; partea inferioară a fost lăsată goală pentru ca țigla să poată fi tăiată și fixată mai ușor într-o nișă.

Surpriza cea mare constă în faptul că numele decedatului era binecunoscut la Roma, încă din secolul trecut. În Muzeul Lateranului există un sarcofag din marmură, descoperit în 1824, într-unul dintre cele mai „aristocratice” sectoare ale necropolei romane aflată lîngă via Appia. Pe capac a fost gravată o inscripție funerară absolut identică cu cea de pe țigla romulensă. Prin urmare, același nume și aceleași versuri apar atît în cimitirul din Dacia, cît și pe sarcofagul din capitala

imperiului. Sculpturile care împodobesc sarcofagul din Muzeul Lateranului ne dau unele lămuriri în privința proprietarului celor două morminte.

Defunctul este reprezentat în picioare, îmbrăcat cu toga romană; strînge la piept un sul de papirus, iar cu cealaltă mînă îndeamună la buna desfășurare a muncilor agricole. În partea stîngă a registrului de sus, observăm un pom în care a fost atîrnat coșul cu semințe, apoi un om care ține coarnea plugului, mîndind boii la arat cu o vargă. Plugul nu are roate, iar coarnea lui au forma literei T, asemănîndu-se cu plugul sculptat pe piatra funerară a unui plugar roman, descoperită la Seica Mică, jud. Sibiu. Urmează un al doilea pom, apoi un alt muncitor agricol ce plivește ogorul. În dreapta portretului lui Annius se văd doi secerători. Urmează o scenă în care observăm un personaj în picioare, cu seceră sprijinită pe pămînt. El duce o cupă la gură, închinînd pentru o recoltă îmbelsugată. În fața lui reappare stăpînul în același costum de cetățean roman. Undeva în spate, se distinge colțul unei clădiri, desigur o fermă (*villa rustica*).

¹ Magazin istoric, nr. 3/1969 și 9/1969.

În registrul de jos, scenele se desfășoară de la dreapta spre stînga. Asistăm la transportul recoltei cu un car dotat numai cu două roți, tras de boi. Urmează măcinatul grîului la o moară manuală (*mola manuarua*) învîrtită de doi oameni, apoi coacerea plinii, de formă rotundă și crestată în cruciș la mijloc, întocmai ca cele carbonizate descoperite în cuptoarele brutarilor de la Pompei.

Analizînd conținutul acestor scene ajungem la următoarea concluzie: Lucius Annius Octavius Valerianus fusese un mare proprietar sau arendaș de pămînt, în fertilul teritoriu al coloniei Romula Malva. Acolo poseda una sau mai multe ferme. După aspectul literelor din epitaful gravat pe sarcofagul său, se poate spune că el a trăit în epoca dinastiei Severilor (193-235), perioadă de mare prosperitate agricolă în cîmpia romulensă. Cultiva cereale, în special grîu, pe

nimic original. Acest distih elegiac se întîlnește întocmai gravat pe unele pietre de mormînt descoperite în Italia și Algeria. Textul epitafului, pregătît din timp, fusese gravat pe sarcofagul din Roma, dar o copie se găsea și asupra lui Annius Octavius Valerianus, în momentul decedului. Cel ce a transcris epitaful pe țigla din Romula Malva a folosit copia respectivă, dar în redarea textului a comis unele erori. Țigla astupa nișa cu urna defunctului, dintr-un mormînt comun de incinerare (*columbarium*).

Modesta țiglă din Dacia și sarcofagul pregătît în capitala imperiului ne dezvăluiesc și o serie de amănunte economice, culturale și sociale din istoria Daciei romane.

Pe timpul domniei lui Traian (98-117), sau a succesorului său Hadrian (117-138), la Romula Malva a luat ființă o colonie de veterani romani. Pămînturile din preajmă au fost împărțite acestora sau

Sculpturile de pe sarcofagul amintit atestă că în Dacia, agricultura și mineritul atinseseră un înalt nivel, ca urmare a practicării lor îndelungate. Lucrătorii aparțineau unui stăpîn și trăiau pe lîngă ferme (*villae rusticae*) supra-vegheate de către un vechil (*servus villicus*). Stăpînul era prezent pe ogoare mai ales în timpul principalelor munci legate de arat și seceriș. Recoltele bogate fi ofereau posibilitatea să exporte grîul din Dacia, pentru a-l panifica în marile centre urbane, ca Roma.

Pînă în prezent se cunosc pe fostul teritoriu al provinciei Dacia aproximativ 10 inscripții versificate, în majoritate texte funerare. Dintre ele, trei au fost găsite la Romula Malva mărturisind despre o vie activitate poetică locală. Prima redactată în hexametri grecești, recomandă cititorului învățarea evenimentelor din războiul troian, cu ajutorul lui Homer. A doua,

Inscripția din Muzeul Lateranului (Roma) și în p. 52: cea aflată în Muzeul din Caracal

care le trimitea apoi la Roma, unde poseda cuptoare de copt pîine. Negoțul cu cereale din Dacia îi aducea importante venituri. Domiciliul lui stabil era însă la Roma, unde își și pregătise mormîntul. Dar moartea neașteptată l-a surprins în Dacia, unde a fost îngropat într-un modest cîmîtur de la Romula Malva; din motive pe care nu le cunoaștem, rămășițele sale pămîntești n-au mai fost transportate la Roma, în sarcofagul pregătît. Așa se explică și faptul că sculpturile de pe cosciug n-au mai fost finite.

Cît privește versurile din epitaful său, ele nu conțin

vîndute coloniștilor veniți „din toată lumea romană”. O parte din suprafața agricolă a fost rezervată ca proprietate de stat (*ager publicus*). Annius Octavius Valerianus a putut cumpăra sau arenda o anumită arie pentru cultura cerealelor. Fertilitatea solului din Oltenia este dovedită de urmele celor peste 50 înfloritoare sate romane, identificate în acest ținut. Pe Columna traiană înțîlnim o interesantă scenă, în care apar soldați romani secerînd grîul. Deducem de aici că ogoarele Olteniei contribuiau la aprovizionarea armatei imperiale cu cereale.

scrisă în hexametri latini, reprezintă un lung epitaf gravat pe cel mai frumos sarcofag descoperit în Dacia și expus în Muzeul din Caracal: Valeria Gemellina, soția defunctului Aelius Iulius Iulianus, fost magistrat al coloniei Romula, împreună cu copiii, deplîng moartea soțului și părintelui lor și-i urează liniște „între tufișuri de viță și desfătătoare verdeață”. Cel de-al treilea text poetic se referă la Lucius Annius Octavius Valerianus și trădează disprețul față de amăgitoare viață. O temă mult răspîndită în provinciile Imperiului roman.

DRUMUL CEAIULUI

FERNAND BRAUDEL

Nume consacrat pe plan mondial, director la École des hautes études din Paris (din 1937), profesor la Collège de France (din 1949), director al Centrului de cercetări istorice (din 1948), principal reprezentant al grupării istoricilor de la Annales, renumit șef de școală, membru corespondent al mai multor academii, istoricul francez Fernand Braudel (născut în 1902) este autorul a numeroase lucrări. La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II, Navires et marchandises à l'entrée du port de Livourne, Vie matérielle et capitalisme XV-e-XVIII-e siècles, și, mai ales, Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XV-e-XVIII-e siècles — lucrare monumentală în trei volume, sintetiză inspirată de concepte marxiste a civilizației secolelor XV-XVIII, istorie a evoluției sociale și economice, a elementelor de durată, a raporturilor dintre om și mediu —, din al cărei prim volum prezentăm și noi un fragment, cu titlul și subtitlurile redacției noastre, sint numai câteva dintre ele.

Ideea care străbate studiile teoretice, programatice ale profesorului Braudel (grupate în volumul Écrits sur l'histoire) este necesitatea conlucrării istoriei cu celelalte științe, mai ales cu sociologia, demografia, economia și geografia, care o îmbogățesc. Pe de altă parte, susține profesorul francez, este la fel de necesar ca și aceste științe să apeleze la istorie, științele omului, ale societății, formind, de fapt, o unitate perfectă. Fernand Braudel impune un model de „istorie geografică”, evoluția umană fiind văzută în strinsă corelație cu cadrul natural.

Amsterdam, 1610

În veacul XVI, odată cu alcoolul sau cam în aceeași perioadă cu el, Europa descoperă trei noi băuturi excitante și tonice: ceaiul, cacaua și cafeaua. Toate trei împrumutate din țările de peste mare: ceaiul din China, cacaua din Mexic, iar cafeaua din Arabia (deși este originară din Etiopia).

Ceaiul a fost adus de către portughezi, olandezi și englezi din îndepărtata Chină, unde se cunoștea deja de zece, poate chiar de douăsprezece secole. Lung și dificil transfer: europenii au trebuit nu numai să se obișnuiască cu ceainicele și ceștile de porțelan, dar și

cu gustul acestei băuturi exotice pe care au întâlnit-o pentru prima dată în India, unde a bea ceai era un obicei foarte răspândit. Primul transport de ceai a sosit la Amsterdam prin 1610, din inițiativa Companiei Indiilor Orientale.

Arborelui de ceai — un arbust căruia țărânul chinez îi culegea frunzele cu multă grijă — i se spunea, în secolele XVII și XVIII, „le théier”; denumirea nu s-a încetățenit însă. Primele frunze, atunci când erau mici și fragede, dădeau ceaiul imperial, cu atât mai apreciat, cu cât frunzele erau mai mici.

Stampă japoneză (probabil 1790), reprezentând servirea ceaiului

Noua băutură este introdusă în Franța abia prin 1635-1636. Va mai trece însă multă vreme până când va fi acceptată definitiv, lucru pe care îl simte pe pielea sa un candidat în medicină care, în 1648, și-a ales ceaiul ca subiect al tezei de doctorat. „Cîțiva doctori de-ai noștri s-au ars”, scria Gui Patin¹. Decanul a primit reproșuri că a aprobat-o. Și totuși zece ani mai târziu, în 1657, o altă teză, patronată de cancelarul Séguier² îl însuși fervent adept al ceaiului — consacra definitiv meritele noii băuturi.

În Anglia, ceaiul a fost adus din Olanda de către patronii de cafele din Londra, care prin 1657 au impus această modă. În jurnalul său, Samuel Pepys³ afirmă că a băut pentru prima oară ceai la 25 septembrie 1660. De fapt, consumul de ceai în Europa nu poate fi luat în considerație decât începînd cu anii 1720-1730, cînd se stabilesc legături directe între Europa și China. Pînă atunci, cea mai mare parte a comerțului cu ceai trecea prin Batavia⁴, popas de poștă înființat de olandezi. Bărcile pescarilor chinezi descărcau aici, în afara de încălcătura lor obișnuită, și o mică cantitate de ceai, din soiul cel mai simplu, singurul care, putîndu-se conserva, suporta această lungă călătorie. O vreme, olandezii reușeau să plătească ceaiul importat din China nu în bani, ci în natură, cu baloturi de salvie, plantă

folosită în Europa la prepararea unei băuturi ale cărei virtuți medicinale erau mult lăudate. Chinezii nu sînt însă încîntați de această băutură. Ceaiul, în schimb, are mult mai mult noroc în Europa.

În scurt timp, englezii monopolizează comerțul cu ceai⁵. În 1776, cifrele de export ale portului Canton (Guangzhou) sînt următoarele: pe vapoare engleze — 6 milioane livre de ceai (este vorba de unitatea engleză de măsură a greutatei, egală cu 0,453 592 kg); pe vapoare olandeze — 4,5 milioane; pe cele suedeze — 2,4 milioane, pe cele franceze — 2,1 milioane, adică un total de 15 milioane livre de ceai, aproximativ 7 000 tone.

Treptat, se organizează adevărate flote pentru transportarea ceaiului. Cantități din ce în ce mai mari de frunze de ceai uscate sînt descărcate în toate porturile care au docuri rezervate Companiei Indiilor Orientale: la Lisabona, Lorient (port francez la Atlantic), Londra, Ostende, Amsterdam, Göteborg și, mai rar, la Genova și Livorno. Cantitățile de ceai descărcate cresc într-un ritm amețit. Între 1730 și 1740, în fiecare an părăsesc Cantonul 28 000 „piculi” (un picul = 60 kg); între 1760 și 1770 — 115 000 piculi; între 1780 și 1785 — 172 000 piculi. Într-un singur secol, se înregistrează o creștere de 1 la 400. Chiar și cei mai săraci englezi consumă cca. 5 pînă la 6 livre de ceai pe an. Cître se schitează portretul unui comerț ce iese din comun. Totuși numai o mică parte a Europei Occidentale — Olanda și Anglia — adoptă de fapt noua băutură. Franța consumă cel mult a zecea parte din ceea ce importă. Germania manifestă o preferință netă pentru cafea, cît despre Spania, ea apreciază prea puțin ceaiul.

Ginul pierde terenul

Să fie oare adevărat că în Anglia ceaiul a luat locul ginului, pe care guvernul îl scutise

de taxe, tocmai pentru a lupta împotriva concurenței mărfurilor importate de pe continent și care invadaseră piața? Și că era considerat ca un remediu împotriva alcoolismului evident al societății londoneze din timpul lui George II (1727-1760)? Sau poate succesul noii băuturi trebuie atribuit, pe de o parte, reintroducerii taxei asupra ginului în 1751, iar pe de altă parte, creșterii generale a prețului la grîne, factori ce au favorizat pe noul sosit pe piață, considerat, în plus, excelent în vindecarea răcelii, a scorbutului și a febrei? În orice caz, apariția ceaiului marchează declinul ginului.

Ceaiul învinge, succes în urma căruia statul englez îi aplică o politică fiscală deosebit de severă (așa cum a procedat, de altfel, și în coloniile sale din America unde tocmai această politică a furnizat, mai târziu, pretextul la revoluție)⁶. Bravînd această politică fiscală severă, o rețea de contrabandă bine organizată introduce anual pe continent, prin Marea Nordului, Marea Mîneei și Marea Irlandei, 6 pînă la 7 milioane livre de ceai. Sintimplicate toate porturile, toate companiile Indiilor, ca și băncile din Amsterdam și din celelalte centre comerciale.

Totuși din acest tablou care, după cum putem constata, nu privește decît Europa de Nord-Vest, lipsește un client important, Rusia; aici ceaiul este cunoscut probabil încă din 1567, chiar dacă consumul lui nu s-a generalizat decît în urma Tratatului de la Nercinsk (1689)⁷ și, mai ales, a înființării — mult mai târziu, este drept, abia în 1763 — a tirgului de la Kiahta⁸, la sud de Irkuțk. Iată ce putem citi în arhivele Leningradului, într-un document de la sfîrșitul secolului trecut: „[Mărfurile] pe care chinezii le aduc... sînt cîteva bucăți de mătase, cîteva obiecte din lac chinezesc, destul de puține porțelanuri, numeroase baloturi din acele

¹ Medic francez (1601-1672), profesor de chirurgie, apoi decan al Facultății de medicină din Paris. A luptat cu înversunare împotriva noutăților; s-a opus violent introducerii antimonului și chininei, fiind unul dintre marii apologeti ai luării de siere.

² Pierre Séguier (1588-1672), unul dintre inițiatorii creării Academiei franceze, al cărei membru a fost din 1635.

³ Scriitorul englez Samuel Pepys (1633-1703) a lăsat un faimos jurnal (1660-1669), scris într-un soi de stenografie, care nu a putut fi descifrat decît de John Smith în 1819. De aceea, s-a publicat pentru prima oară abia în 1825. Jurnalul oferă o mărituire pitorească despre viața londoneză în epoca Restaurăției (1660-1688), cît și despre viața particulară a autorului.

⁴ Djakarta, capitala Republicii Indonezia, a fost fondată de olandezi în 1619, sub numele de Batavia, pe locul unei vechi așezări malaeze. Ea a devenit mare centru al comerțului olandez în Indiile Orientale, pînă cînd au ocupat-o englezii, începînd din 1811.

⁵ În ciuda concurenței berei, whiskyului și cafelei, ceaiul rămîne și astăzi, în proporție de 70%, băutura preferată a britaniceilor. Potrivit cifrelor oficiale, în 1979 ei au consumat 179 mîl tone de ceai.

⁶ Este vorba despre Războiul pentru Independența coloniilor engleze din America de Nord (1775-1783).

⁷ Acest act, care delimita granița ruso-chineză, a dat impuls dezvoltării comerțului dintre cele două țări.

⁸ Prin Tratatul ruso-chinez de la Kiahta, punctul de graniță Kiahta a devenit centrul comerțului ruso-chinez.

stote de Canton pe care noi le numim «nankin» și... cantități importante de ceai verde. Acesta este net superior celui care se aduce în Europa de dincolo de imensele întinderi ale mărilor. De aceea rușii sînt nevoiți să-l plătească pînă la 20 franci livra, deși rar îl revind cu mai mult de 15-16 franci. Ca să-și scoată paguba, măresc prețul la blănuri, singura marfă pe care o pot vinde chinezilor». La sfîrșitul secolului XVIII, Rusia nu importă nici măcar 500 tone de ceai. Sîntem foarte departe de cele 7 000 tone pe care le consumă Occidentul.

Succesul ceaiului în Europa, chiar limitat la Rusia, la Țările de Jos și la Anglia, este un eveniment capital, ale cărui juste proporții sînt restabileste numai dacă îl privim la scară mondială. Chiar și astăzi, ceea ce este esențial în legătură cu ceaiul se petrece în China, cel mai important consumator și producător de ceai. Rolul ceaiului este extrem de important pentru istoria civilizației chineze, aidoma rclului jucat pe malurile Mediteranei de viața de vie. Amîndouă, și viața de vie, și ceaiul, își au aria geografică specifică, unde cultivarea lor, cunoscută din timpurile cele mai îndepărtate, suferă treptat tot felul de transformări, fiind permanent perfecționată.

Cunoscut încă dinaintea erei noastre, ceaiul cucerește în sec. VIII întregul teritoriu al Chinei. Gustul chinezilor se rafinează într-atît, încît ei ajung să distingă diferitele soiuri de ceai, stabilind astfel o ierarhie subtilă. Ceea ce reaminteste fenomenul cultivării viței de vie în cealaltă extremitate a Lumii Vechi, rezultat al progresului înregistrat de-a lungul mileniilor de către o civilizație de țărani sedentari.

Cha-no-yu și tainele ei

Orice plantă direct legată de istoria civilizației umane generează servituiți riguroase. Solul plantațiilor de ceai trebuie pregătit și însămînțat; arborii de ceai, în loc să crească ca niște arbori în stare naturală, trebuie tunși în așa fel încît să nu depășească stadiul de arbuști; frunzele trebuie culese

cu multă atenție și tratate chiar în aceeași zi; uscate la soare sau la căldură, răsucite cu mîna și, din nou, uscate. În Japonia, operația de uscare-răsucire se execută și de șase-șapte ori, produsele de calitate superioară vînzîndu-se la prețuri foarte mari. Calitatea deosebită a produsului depinde de varietatea de ceai, de sol, dar, mai ales, de sezonul de recoltare (frunzele culese primăvara fiind mult mai parfumate decît celelalte). De modul în care sînt tratate frunzele depinde obținerea diferitelor feluri de ceai: verde, negru etc. Cele mai bune soiuri de ceai verde sînt folosite de japonezi pentru obținerea ceaiului pudră care, conform unei vechi metode chineze, uitată acum pînă și în China, se dizolvă în apă clocotită (în locul obișnuitei infuzii). Ceaiul acesta special nu este folosit decît cu ocazia celebrei ceremonii a ceaiului, *cha-no-yu*, ceremonie atît de complicată, se spune într-un memoriu din sec. XVIII. Încît, pentru a-ți însuși arta ei, ai nevoie de un profesor la fel ca în Europa pentru a învăța să dansezi perfect, să faci reverențe etc.

Ca și vinul, ca și alte băuturi, ceaiul are ritualul său. Chiar și în cele mai sărmene case din China și din Japonia, apa clocotită este întotdeauna pregătită pentru a se putea face ceai la orice oră din zi. Nici un oaspete nu este primit fără a i se oferi măcar o ceașcă de ceai, iar în familiile chineze înstărite, conform unei informații din 1762, „sînt prevăzute obiecte adecvate ca, de exemplu, o masă frumos decorată (tradiționala măsuță joasă), și, alături de ea o mașină de gătit, niște cutii speciale cu multe sertărașe, boluri, cești, farfurioare, lingurițe pentru dulceață, zahăr candel în bucăți de mărimea unei alune, așa încît să poată fi ținute în gură cînd se bea ceaiul, procedeu preferat pentru că astfel nu se modifică gustul băuturii și se consumă mai puțin zahăr. Lîngă ele, dulcetu de tot felul, zaharisite sau lichide, pe care chinezii se pricep să le facă mai delicate și mai plăcute la gust decît cofetarii din Europa.

Și totuși, după cum relatează un călător din sec. XIX,

în China de Nord unde ceaiul se cultivă greu, „oamenii din clasele de jos îl cunoșteau doar ca pe un lux, mulțumindu-se să inspire aburul care se ridică din apa caldă, numindu-l ceai, cu aceeași plăcere cu care cei înstăriți își beau infuzia de ceai verde”. Răspîndirea acestui „ersatz” de apă caldă se datoră oare valorii sociale căpătate de ceai? Sau obiceiului — atît de frecvent în China și în Japonia — de a bea totuși cald: ceaiul, alcoolul de orez sau de mei, ba chiar și apa?

Un călugăr spaniol, care cere o ceașcă cu apă rece, stîrnește uimirea chinezilor cu care stă de vorbă și care încearcă să-l convingă să renunțe la un obicei atît de periculos. „Dacă spaniolii, cărora le place să bea în toate anotimpurile orice băutură de la gheață, ar face precum chinezii, nu ar mai suferi de attea boli, nu ar mai fi atît de uscați și nu ar mai avea un temperament atît de aprins”, afirmă o carte de înțelepciune de prin 1762.

Băutură universală în China și în Japonia, ceaiul cucerește și restul Extremului Orient, fără a se impune însă peste tot. Pentru călătoriile de lungă durată, se prepară sub formă de brichete compacte, pe care caravanele de iaci le transportă, încă din cele mai vechi timpuri, spre Tibet. În Rusia, în regiunile asiatiche, pînă la introducerea căilor ferate, brichetele erau transportate cu caravane de cămile.

Ceaiul are mult succes și în țările islamice. În Maroc, ceaiul — adus de englezi abia în sec. XVIII — îndulcit devine băutura națională și se răspîndește în veacul următor pe întreg teritoriul. Cît despre răspîndirea ceaiului în restul lumii islamice și despre căile lui de pătrundere, știm prea puțin. Este interesant însă faptul că ceaiul înregistrează cel mai mare succes în țările în care viața de vie este puțin cunoscută, și anume, în nordul Europei, în Rusia și în lumea islamică. Să tragem deci concluzia că aceste două plante de civilizație se exclud reciproc?

În românește de
Mihaela MINOIU

MARTOR ÎN CULISELE CELUI DE-AL TREILEA REICH (III)

Afrit o serie de aspecte ale împotrivriri for-
țelor progresiste și democratice din Germania
contra nazismului, cit și ignobila orientare
antisemită a regimului nazist au fost obiect al
observațiilor diplomatului român N. Petrescu-
Comnen, cit timp s-a aflat în misiune la Berlin.
Rapoartele și telegramele sale cuprind o
gamă largă de aprecieri privind caracterul
reacționar, antipopular al regimului nazist,
diversele forme de manifestare pe care, de-a
lungul anilor, le-a îmbrăcat rezistența poporu-
lui german, a forțelor progresiste, în frunte
cu comuniștii, împotriva dictaturii naziste.
Aprecierile și reflecțiile diplomatului român
pun în evidență un spirit democratic de factură
liberală, un umanism real care vibrează în
fața atrocităților comise de naziști*, ca și în-
grijorarea profundă pentru soarta păcii, a
culturii și civilizației umane, grav amenințate
de fascism. Ele dezvăluie încă o dată că starea
de nemulțumire a populației germane nu era
cituși de puțin accidentală în perioada hitle-
rismului. Aceste nemulțumiri ilustrează și
ele că în ciuda giganticei diversiuni anti-

semită și a politicii de exterminare a tuturor
adversarilor (despre care rapoartele conțin
o sumedenie de detalii revelatoare), nazismul
nu a reușit să reducă la tăcere pe cei care i se
împotriveau și în primul rând forțele de stînga,
pe comuniști.

Facem loc acestui ultim grupaj de documente
purtînd semnătura lui N. Petrescu-Comnen, cu
convingerea că ele aduc noi mărturii pentru
înțelegerea mai clară a situației din Germania
anilor 1933-1937 și pun încă o dată în evidență
cit de atent judeca diplomatul român eveni-
mentele de pe scena celui de-al III-lea Reich,
întîind conținutul și obiectivele ultrareac-
ționare ale hitlerismului. Sesizînd substratul
și scopul real al nazismului, N. Petrescu-
Comnen dovedea că înțelege foarte acut
pericolele ce puteau decurge și pentru țările
și popoarele din centrul și sud-estul Europei.

Ca și în numerele trecute, întreruperile de
text sînt marcate prin trei puncte, iar comple-
tările noastre prin paranteze drepte; notele
din subsof imi aparțin.

Marin BADEA

Februarie, 1933

Într-un raport, N. Petrescu-
Comnen sesiza faptul că forțele
democratice din Germania
„acuză guvernul de a fi
sugrumat toate libertățile, de a
fi adus Germania în starea
haotică în care se zbate și de a
pregăti poporului un viitor

* În imagine: în timpul pogromurilor,
dezlanțuite după venirea hitleristilor la
putere, naziștii interziceau accesul în
magazinele cetățenilor germani de
origine evreiască, acoperind vitrinele
cu afișe injurioase.

extrem de îngrijorător”, sub-
liniind în același timp: „ideile
marxiștilor au pătruns prea
adînc ca să poată fi stîrpite...”
27 martie

„Este necontestat că în mo-
mentul de față domnește în
Germania un sentiment națio-
nalist cu caracter antisemit
excesiv și primejdios... Acest
naționalism intolerant pro-
voacă incidente neplăcute ce
crează zilnic dificultăți guver-
nului german. Eu însumi, după

cum am raportat Excelenței
Voastre, m-am văzut nevoit să
semnalez la Auswärtiges Amt
[Ministerul de externe] o serie
de cazuri de evrei români, sta-
biliți de ani de zile în Germania
— mici artizani, mici comer-
cianți sau modești artiști —
care au fost fie licențiați de
patronii lor (terorizați de
«Nazi» [membri ai partidului
nazist]), fie arestați fără motiv,
fie amenințați cu bătaia sau
expulzarea dacă nu părăsesc
Germania.

Este incontestabil că aceste acte de violență, contrarii altfel textelor formale ale convențiilor de stabilire [pe teritoriul altei țări, încheiate de Germania] cu celelalte țări, cît și principiilor elementare de drept internațional și de omenie, trebuie denunțate autorităților germane pentru a li se pune capăt...

Felul acesta de a vedea l-am expus dealtminteri nu numai organelor calificate de la Auswärtiges Amt, dar chiar ministrului de interne Göring, care a dat, la începutul actualei guvernări, impresiunea nu numai că nu reprimă aceste acte de violență, dar că le încurajează¹.

29 martie

„Contrar așteptărilor, agitațiile antisemite s-au intensificat. Un comunicat de presă a anunțat că conducerea Partidului Național-Socialist a decis boicotul¹ comercianților, avocaților și medicilor evrei cu începere din aprilie curent...

Această împrejurare mă obligă a semna că 15 consuli onorari ai României sînt evrei germani și e probabil că vom avea și noi asemenea incidente. Vă rog să studiați din punctul de vedere al dreptului internațional și al tratatelor chestiunea formei și temeiului de drept al intervenției în favoarea acestor consuli².

31 martie

„Boicotul anunțat contra evreilor a determinat un adevărat exod în străinătate. Pe supușii români am căutat a-i liniști, sfătindu-i a păstra sîngele rece, cu atît mai mult cu cît pînă acum nu mi-au fost semnalate decît mici incidente fără gravitate. În același timp am dat instrucțiuni consulatelor a veghea la apărarea supușilor români, semnalindu-mi orice atingere adusă persoanelor și bunurilor. Am informat Auswärtiges Amt de toate plîngerile ce am primit. Azi fac un nou demers pe lîngă ministrul afacerilor străine personal în acest scop³.

¹ În zilele de 1-4 aprilie 1933 a fost organizat un boicot general contra magazinelor deținute de proprietari evrei. Acțiunea a fost pregătită printr-o susținută campanie de presă și anunțată oficial la o conferință ministerială din 28 martie. Cei care nu se aliniau acțiunii de boicot, aveau de suferit aspre măsuri represive.

După intervenția la ministrul de externe, Konstantin von Neurath, din 31 martie 1933, Comnen informa, în aceeași zi:

„Ministrul afacerilor străine mi-a spus că luptă pentru a împiedica aplicarea boicotului. Deciziunea definitivă se ia în momentul în care telegrafiez. În orice caz, d-sa a obținut ca boicotul să aibă un caracter numai demonstrativ și să nu se aplice decît pe ziua de mîine. Mi-a dat asigurări pentru ce tăcenii români, rugîndu-mă a-i anunța orice plîngere primită de la dînsii...

Faptul însă că o măsură ce s-ar lua împotriva unor cetățeni germani care au primit, cu asentimentul guvernului german, un mandat din partea guvernului nostru și care i-ar împiedica să-și îndeplinească misiunea ce au se răsfrînge asupra supușilor români care pot avea în orice moment nevoie de asistență și protecțiunea consulilor noștri onorari, îndreptățește o intervenție în favoarea lor din partea ministrului nostru de la Berlin⁴.

Noiembrie

„Printre membrii fostelor partide politice, singurii care au mai avut curajul de a nu vota pentru plebiscit² și pentru lista guvernamentală au fost comuniștii, cărora li se atribuie cele 3-4 milioane voturi anulate³.

4 mai 1934

Cu prilejul zilei de 1 Mai Comnen a asistat „la cele mai importante manifestațiuni oficiale ce au avut loc la Berlin”, după care putea să aprecieze: „Pretutindeni am constatat o mare afliuență de oameni. Este de remarcat însă că această masă, anul acesta, nu mai era formată din „popor”, venit în mod spontan..., ci mai ales din formațiuni SS și SA în serviciu comandat, convocate — după cum se spune aci — să „aufmarschieren” [defileze].

La marea adunare de la

² Se referă la plebiscitul organizat în noiembrie 1933, prin care a fost aprobată lăsirea Germaniei din Societatea Națiunilor și pășirea conferinței pentru dezarmare de la Geneva.

Tempelhof², unde a vorbit Föhrerul, deși ziarele afirmă că numărul asistenței era de aproape 200 000 persoane, colegii mei și cu mine am avut impresiunea că numărul acesteia era inferior celui din anul trecut.

Întreg corpul diplomatic a constatat, de asemenea, că entuziasmul popular era mult scăzut...

Discursul cancelarului — variațiuni pe aceeași temă: apologia muncii și rasei germane, dorința de pace, ce auzim cel puțin o dată pe săptămînă — nu mai părea pe gustul multimei ce dădea impresiunea unei evidente obsolescențe. Obseală fizică..., obseală morală față de aceleași leit-motive auzite în mod periodic...? Nu știm, dar obseală certă...

Comunismul, combătut cu deosebită asprime de Göring, nu a putut fi cu desăvîrșire extirpat. Mai există încă focare puternice...

3 octombrie 1935

„Cancelarul Hitler a afirmat că stabilind statutul juridic al populațiunii evreiești din Germania⁴, încearcă să realizeze o bază de raporturi suportabile între germani și evrei⁵. Întrucît aceste raporturi vor fi «suportabile» rămîne să vedem în viitor. Deocamdată însă în afară de excluderea populațiunii neareice [neariene] din rîndul comunității germane, se simte o presiune economică din ce în ce mai dureroasă asupra tuturor întreprinderilor, cît și tuturor profesioniștilor evrei. Se afirmă că ultimii notari evrei, foști combatanți care

² Teren în partea de sud a Berlinului, fost cîmp de manevre, transformat în aeroport între anii 1934-1939.

⁴ Început cu Legea pentru constituirea Wehrmachtului, adoptată la 21 mai 1935, care făcea din originea ariană o condiție a ordinului de încorporare în armată și continuînd cu așa-numitele „Legi de la Nürnberg” (Legea cetățeniei și Legea pentru apărarea „purității” singelui german și a „onoarelor” germane), trecute prin Reichstag la 15 septembrie același an și completate, o lună mai tîrziu, cu Regulamentul la Legea cetățeniei (anula dreptul la vot evreilor și le interzicea exercitarea profesiunilor libere), de-a-lungul anilor în cadrul celui de-al III-lea Reich, au fost adoptate numeroase legi cu profund caracter antisemit.

mai puteau instrumenta pentru coreligionarii lor au primit un ordin categoric de a-și lichida birourile. Casele de comerț evreiești nu mai primesc credite decât cu mare anevoință, obținând din ce în ce mai greu deize. Este, fără îndoială, o acțiune metodică și constantă care urmărește dezagregarea completă a ultimelor forțe economice evreiești. Până în puțini ani vom vedea dacă ruinii absolute a populațiunii nearce, care nu-și va mai putea găsi nici un mijloc de existență în Germania, nu-i va urma chiar un exod al acestei populațiuni peste hotare...

La congresul [partidului nazist] din Nürnberg, Hitler a manifestat grija de a da mai ales o impresiune de forță și de permanență. O opozițiune reală nu mai există în țară, în înțelesul pe care îl atribuim noi acestui cuvânt, întrucât orice formațiune ce apărea ca o expresiune de opozițiune a fost suprimată. Există însă o serie nesfârșită de nemulțumiri individuale... Se poate afirma că fiecare german în parte e un nemulțumit. Unul simte dureros excesul de disciplină ce i se impune; altul suferă de lipsa orelor de odihnă, ore pe care trebuie să le dăruiască intereselor partidului; mulți sînt covârșiți de povara impozitelor sau de amputarea, în fiecare zi mai mare, a veniturilor lor; alții încep să murmure în fața noilor privațiuni impuse de o politică riguroasă de deize și care amintesc timpurile de suferință ale războiului. Și totuși acest «german nemulțumit», trecut în marea masă a națiunii, dă impresiunea că ar participa la entuziasmul colectiv, împărțându-se din mistica de teamă și de admirație care înconjoară pe Führer...

Împotriva unei asemenea opoziții fără relief, dar totuși atât de largă în suprafață, acțiunea d-lui Hitler urmărește în primul loc să impresioneze, la nevoie terorizînd chiar. «Misiunea noastră — spunea

d-sa congresului — este de a cucerii sufletește pe fiecare german și de a face din comunitatea germană o unitate absolută»...

Cuvîntul cancelarului, rostit cu accente aproape religioase și într-o atitudine de profet, pătrunde în sufletul ascultătorului german, îl rupe din lumea sa și-l fixează în tiparul uniform al cetățeanului național-socialist...

Marea întrebare pe care însă cancelarul o lasă deschisă pentru ziua de mine este dacă acest partid se va identifica într-adevăr în mod definitiv cu națiunea germană, dacă el va însemna o cucerire adîncă și temeinică a poporului și a statului, sau dacă, dimpotrivă, el nu va însemna decât o simplă confiscare violentă și vremelnică a Germaniei".

2 decembrie

„Inaugurînd acum cîteva zile marea hală [sală] a Germaniei, care va fi cel mai spațios local închis de sport din Europa, d. Hitler a făcut un nou și pasionat apel la solidaritatea tuturor. Cuvîntarea sa nu ascunde conștiința că există o opozițiune lentă împotriva regimului. Cancelarul vrea însă să-i minimizeze proporțiile și să-i reducă înțelesul. Cei ireductibili sînt numai comuniștii și reacțiunea: poporul german este însă în jurul său. Merită să subliniem felul cum Führerul își termină cuvîntarea: cu o mărturie de credință căreia li putem da însă orice interpretare: «Știu și cred că poporul german nu mă va părăsi»...

Dacă situațiunea juridică a evreilor [după adoptarea legilor de la Nürnberg] își capătă astfel un început de clarificare, aceea economică este încă în așteptarea unei soluțiuni. Se pare că există încă diferențe serioase de păreri între ministrul economiei naționale, d. Schacht, și între conducătorii Partidului Național-Socialist. Pe de o parte, d. Schacht nu vrea să adîncească conflictul care separă Germania de res-

tul lumii civilizate, conflict care apasă atât de greu asupra economiei Reichului, mai ales sub influența ostilității Statelor Unite ale Americii. Pe de altă parte, d-sa se vede în fața problemei îngrijorătoare pe care lichidarea prea grăbită a bunurilor evreilor ce vor să emigreze, cît și transferul masiv de acțiuni pe care aceiași emigranți eventuali le aruncă pe piață, o prezintă pentru echilibrul financiar.

Sîntem astfel îndreptățiți a crede că, deși Partidul Național-Socialist urmărește o grabnică lichidare a bunurilor evreiești, atît mobiliare cît și imobiliare, ministrul economiei naționale caută să frîneze oarecum această tendință. Scopul său însă și aceasta nu trebuie să facă iluzie nimănui, nu este de a împiedica acest proces, de acum inevitabil, ci numai de a-l temporiza. Ca peste tot, și pe acest teren, domnul Schacht dorește să cîștige timp".

31 ianuarie 1936

Soarta economiei este o întrebare care stîrnește tot mai multă neliniște în Germania. „Întrebarea capătă un caracter cu atît mai acut cu cît privațiunile populațiunei germane sînt în fiecare zi mai mari și cu cît scăderea standardului său de viață, deși urmează în mod destul de lent, nu mai poate fi ascunsă de nemulțumirea generală.

Proprietatea agricolă, banca, industria, comerțul, profesiunile liberale, toți suferă sub povara unei sarcini care pare a depăși puterile națiunii. Și oricît de mari ar fi rezervele de energie ale poporului german, sînt fenomene care depășesc limita posibilităților ome-nești.

Este interesant de semnalat că, paralel cu această închietudine sporită pe domeniul economic, se simte în fiecare zi mai pronunțată o acțiune de rezistență în mase contra regimului. Poliția de stat este dir nou foarte ocupată cu

descoperirea și înlăturarea elementelor nesigure, iar justiția procedează la procese spectaculoase pentru delictul comise cu câțiva ani în urmă. La Hamburg se judecă un proces în care sînt acuzați nu mai puțin de 230 simpatizanți cu mișcarea comunistă, în vreme ce la Berlin și în restul Reichului se sporește presiunea împotriva cercurilor «reacionare» care nu ar prezenta destulă încredere».

15 aprilie 1937

„Lipsurile tot mai accentuate de materii prime și alimente, regimul de control și restricțiuni din ce în ce mai severe, sentimentul de izolare tot mai accentuat ce a cuprins populațiunea germană, intervențiunea în Spania și, în cele din urmă, conflictele religioase¹ au trezit din nou adînci nemulțumiri în toate straturile sociale și mai ales printre muncitori, marea industrie și armata germană. Aceste nemulțumiri le-am constatat chiar eu, mai ales în cercurile militare cu care sînt în contact. O înaltă personalitate germană, care a jucat altă dată un rol de primul plan în politica Reichului, la rîndul său afirmă că ne-am găsi chiar în preajma unui nou «trezeci iunie, ca în 1934»². Fără a merge atît de departe și ținînd seama de psihologia acestui personaj, se cuvine să înregistrăm însă aceste informațiuni care trădeză o stare de spirit îngrijorătoare ce nu poate rămîne fără efect atît pe planul intern cît și extern al politicii Reichului»³.

¹ Referire la persecuțiile organizate de naști împotriva bisericii catolice și a unei părți a celei protestante începute încă din 1934 și sensibil intensificate în cursul anului 1937.

² Se referă la evenimentele din vara anului 1934, la celebra «noapte a cutitelor lungi» (*Magazin istoric*, nr. 1/1981).

³ Vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1981.

ANACRONISME LA CURTEA

MARIEI-TEREZA

(Urmare din p. 41)

mentare, în vederea ameliorării, soartei maselor țărănești. Dar, pentru a da rezultate, proiectul cerea timp...

În concluzie, în acești câțiva ani în imperiu au loc evenimente dintre cele mai diferite: reforme importante și cataclisme, pe care cei doi monarhi nu le-au putut evita; acte politice dictate de arta machiavelică a puterii sau de pura rațiune de stat. Nici Maria-Tereza, nici Iosif II nu sînt în stare să rezolve incoerențele generate de înseși limitele politicii lor. Scopul lor nu este crearea unei noi societăți, la baza căreia să stea valori și principii noi, ambiția lor reducîndu-se, pur și simplu, la perfecționarea aparatului de stat desuet, pe care l-au moștenit. Ei speră să-și păstreze astfel poziția ocupată în inima Europei danubiene. Statul își păstrează neschimbate structurile fundamentale: ierarhie socială, economie dominată de cultura pămîntului, menținerea de cadre alese din rîndul aristocrației. Structuri neschimbate, subliniate de ritmul lent al dezvoltării urbane, imperceptibil în regiunile de munte, abia sensibil circiar și în regiunile de mare circulație. Mai mult chiar, reintroducerea legăturilor de serbie, accentuate în sec. XVII, în majoritatea statelor imperiului, întărește structurile sociale tradiționale. Astfel este frînată orice inițiativă de dezvoltare a vieții comerciale și artisanale, posibilă numai în orașe și ca urmare a înfloririi acestora. Înghețarea structurilor sociale este evidentă în Ungaria, unde recenta reconversie la catolicism, întreprinsă de iezuiți, limitează acțiunea fermentilor noului introdus de calvinism, ca și în Boemia, deși aici existența unei înalte societăți germane dominînd populația ce-lă locală complică mult situația. În acest regat, a cărei ca-

pitală, Praga, a devenit prin voința Vienei un punct strategic al politicii de reconversie la catolicism, unde activitățile metalurgice și textile cu tradiții sînt în parte controlate de marii manufacturieri englezi, nimic important nu are loc fără aprobarea guvernului de la Viena. Mult mai izbitoare este această ruginire a structurilor sociale în micile state ereditare și în partea occidentală a imperiului, la izvoarele Dunării și în Alsacia.

Europa danubiană rămîne profund atașată unei concepții despre lume și despre societatea umană și divină care nu are nimic comun cu gîndirea secolului Luminilor. Ea contribuie la menținerea relațiilor sociale existente și nu lasă nici o perspectivă de înnoire și de transformare. Exceptînd Praga, a cărei dezvoltare este anterioară și care acum cunoaște o perioadă de stagnare, Viena este singurul oraș în care dezvoltarea burgheziei aduce transformări importante. Orașul înfloarește, ca urmare a nevoii de personal pentru realizarea politicii de centralizare și a noilor activități manufacturiere și comerciale. Pentru Curte și funcționarii care se agită la Hofburg și în Palatul Schönbrunn, orașul, lui Gluck și al lui Mozart capătă, în sfîrșit, importanță și devine o adevărată capitală cu o populație care crește de la 100 000 la 150 000 locuitori, în numai douăzeci de ani, cu o burghezie de germani, din toate colțurile imperiului și chiar din țările vecine, de evrei atrași de profesiile comerciale și liberale, cu o viață socială și mondenă, în care își dau înlînire, rivalizînd în lux, orașul și Curtea. Iată trăsăturile care îi conferă originalitate capitalei danubiene. Totuși Viena nu va deveni nicodată cu adevărat capitala Sfîntului imperiu.

Ultima dorință a lui Nicolae Titulescu

Personalitate proeminentă a României și a Europei interbelice, juristul, diplomatul, oratorul, omul de stat și politic român, Nicolae Titulescu, cunoscut epocii sale și sub apelative ca „Ministrul Europei”, sau „Omul Genevei”, s-a stins din viață la 17 martie 1941.

Timp de trei decenii, Nicolae Titulescu a activat intens în slujba apărării și promovării intereselor României pe arena politică internațională, pentru creșterea prestigiului ei în lume. A militat pentru făurirea unei Europe a păcii și colaborării, pe baza principiilor dreptului internațional, al respectului independenței, suveranității și egalității în drepturi între toate statele, mari și mici, indiferent de regimul lor social-politic sau constituțional.

Sfârșitul vieții, după o îndelungată boală, l-a surprins în străinătate, în Franța, departe de țara ale cărei interese le slujise în chip magistral. S-a stins cu mîhnirea de a vedea cum România, pentru a cărei integritate națională și teritorială luptase neobosit, fusese silită să accepte odiosul Diktat fascist de la Viena din 30 august 1940 al Germaniei hitleriste și Italiei mussolinienne, prin care partea de nord a Transilvaniei era răpită țării, văzînd cum țara fusese împinsă practic sub dominația celui de-al III-lea Reich, ale cărui trupe fuseseră dislocate din octombrie 1940 pe teritoriul românesc. Transilvania, străvechi pămînt românesc, a constituit pentru Titulescu unul din ținuturile cele mai îndrăgite, apropiate gîndirii și simțirii lui.

O mărturie privind dragostea sa fierbinte pentru România o aflăm și în codicilul la testamentul lui Nicolae Titulescu. Textul codicilului — **inedit pînă acum** — întărește prevederile testamentare, conținînd suplimentar și expresia ultimei dorințe a marelui patriot: să fie îngropat la Brașov, în Transilvania.

Împrejurările dramatice prin care trecea țara atunci, ura fasciștilor împotriva politicii de pace și înțelegere internațională promovată de Nicolae Titulescu, au făcut însă ca rămășițele sale să fie înhumate la Cannes, în Franța.

După documentele testamentare, reprezentînd ultimele voințe ale marilor oameni politici români I.G. Duca și Armand Călinescu, *Magazin istoric* publică acum ultimele rînduri ale lui Nicolae Titulescu.

Peste ani, la patru decenii de la stingerea din viață a lui Nicolae Titulescu, documentul pe care îl publicăm acum transmite expresia fierbinte a dorului și dragostei de țară ale celui care se socotea pe sine drept unul „dintre soldații necunoscuți ai victoriei păcii”, un luptător pentru viitorul luminos al patriei. „Socotelile noastre cu viitorul, spunea el, sînt simple. Lui îi putem spune: așa te-am întrezărit, așa am înțeles să te servim; așteptăm să te realizezi, ca să vedem dacă ți-am fost slujitori buni sau răi”.

Dr. Ion C. GRECESCU

Codicil la testamentul meu

Deși am legat și confirm și prin aceasta că toată averea mea, imobilă și mobilă, aparține cu titlu universal soției mele, Catherina Titulescu, pe care o rog să aibă grijă de sor-mea, Cornelia Nenîșor, tot ce este hîrtie, corespondență, acte etc., unde s-ar afla ele, le leg cu titlu particular scumpului meu prieten Savel Rădulescu.

Deși nu doresc ca ele să fie obiectul unor memorii, va uza de ele pentru a stabili adevărul în interesul țării și al meu.

El va fi executorul meu testamentar, împreună cu scumpul meu prieten Nicolae Raicoviceanu și vor ajuta fiecare pe soția mea în punerea în posesie cu privire la averea ce voi lăsa.

Rog pe amicii mei Savel Rădulescu, N. Raicoviceanu și scumpul meu nepot Sergiu Nenîșor să aibă grijă să fiu îngropat la Brașov.

Voesc ca rămășițele mele să se odihnească în Transilvania.

Făcut astăzi 18 noiembrie 1937, la Monte Carlo. Scris și subscris de mine.

N. Titulescu

(Codicil la testamentul meu)

Deși am legat și confirm și prin aceasta că toată averea mea, imobilă și mobilă, aparține cu titlu universal soției mele Catherina Titulescu, pe care o rog să aibă grijă de sor-mea, Cornelia Nenîșor, tot ce este hîrtie, corespondență, acte etc., unde s-ar afla ele, le leg cu titlu particular scumpului meu prieten Savel Rădulescu.

Deși nu doresc ca ele să fie obiectul unor memorii, va uza de ele pentru a stabili adevărul în interesul țării și al meu.

El va fi executorul meu testamentar, împreună cu scumpul meu prieten Nicolae Raicoviceanu și vor ajuta fiecare pe soția mea în punerea în posesie cu privire la averea ce voi lăsa.

Rog pe amicii mei Savel Rădulescu, N. Raicoviceanu și scumpul meu nepot Sergiu Nenîșor să aibă grijă să fiu îngropat la Brașov.

Voesc ca rămășițele mele să se odihnească în Transilvania.
Făcut astăzi 18 noiembrie 1937 la Monte Carlo scris și subscris de mine

N. Titulescu

1921-1981: GLORIOASA ANIVERSARE A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

A doua serie de întrebări

1) La 23-26 mai 1919, la București, a avut loc prima conferință a reprezentanților partidelor muncitorești din toate provinciile istorice ale României noi care a dezbătut o importantă problemă privind mișcarea muncitorească la scara țării reîntregite.

Despre care problemă este vorba?

- a) centralizarea organizațiilor muncitorești
 - b) tactica față de alegerile generale parlamentare
 - c) schimbarea numelui partidului
- 2) Cunoașteți titlul primei publicații socialiste apărute în țara noastră?

- a) Dezrobirea
- b) Socialismul
- c) Critica socială

3) Relevând sarcinile deosebite care revin istoricilor, președintele Nicolae Ceaușescu arăta: „În actualele condiții internaționale, care sînt deosebit de complexe, cea mai înaltă îndatorire și răspundere a istoricilor este ca, studiind dezvoltarea societății, evenimentele istorice, să desprindă din uriașa comoară de experiență acumulată de-a lungul mileniilor și să îmbogățească activitatea prezentă și viitoare cu învățăminte și concluzii pentru mersul înainte al popoarelor pe calea civilizației, pentru pacea și progresul întregii umanități”.

Din ce document este citat?

- a) Raportul la Congresul XII al P.C.R.
- b) Mesajul adresat participanților la cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice.

c) Cuvîntarea la Congresul culturii și educației socialiste

4) Menționați data instaurării primului guvern revoluționar-democratic din istoria României:

- a) 6 martie 1945
- b) 30 decembrie 1947
- c) 11 iunie 1948

5) Care a fost obiectivul principal pentru asigurarea progresului general al societății românești, indicat la Conferința națională a Partidului Comunist Român, din octombrie 1945?

- a) trecerea la industrializarea țării
- b) cooperativizarea agriculturii
- c) electricizarea țării

6) Un mare savant român, participant încă de pe băncile liceului și ale facultății la mișcarea

socialistă din România, a fost unul dintre inițiatorii Cercului studențesc de propagandă socialistă, înființat în 1896.

Despre cine este vorba?

- a) I. Cantacuzino
- b) C.I. Parhon
- c) Vasile Râșcanu

7) În 1935, din inițiativa și cu sprijinul P.C.R., s-a constituit Frontul Studențesc Democrat, în organizarea căruia studenții democrați s-au bucurat de sprijinul efectiv acordat de tovarășul Nicolae Ceaușescu care, în pofida tinereții sale, se afirma ca un lucid și neînfricat luptător comunist.

Cum se numea organul central de presă al F.S.D.?

- a) Studentul român
- b) Părerii
- c) Cadran

8) Din inițiativa socialiștilor din Transilvania s-a constituit, la 30 octombrie 1918, Consiliul Național Român Central, supremul și unicul for politic menit să coordoneze întreaga luptă de eliberare națională și de unire cu România.

Cîți reprezentanți aveau socialiștii în noul organism?

- a) 1
- b) 4
- c) 6

9) „Partidul social-democrat este partidul clasei muncitoare, partidul proletariatului... El singur este adevăratul reprezentant al poporului muncitor”.

Cărui militant socialist din primele decenii ale secolului nostru aparține această apreciere?

- a) Teodor Ficșinescu
- b) Iosif Nădejde-Armașu
- c) Traian Demetrescu

10) Dezvăluind primejdia fascistă, Partidul Comunist Român s-a situat cu fermitate în prima linie a frontului de luptă patriotică și antifascistă. „Partidul nostru nu va cruța nici o efortare, nici o jertfă pentru a strînge laolaltă muncitorimea și a porni în fruntea ei la unirea tuturor forțelor dornice să apere pacea și independența României”.

În ce publicație editată de P.C.R. a apărut, la 25 noiembrie 1938, articolul din care am citat?

- a) Scîntela
- b) Lupta de clasă
- c) Igazság

POSTA MAGAZIN ISTORIC

BUN PROTECTOR AL PATRIEI SALE

Despre însemnata izbîndă a lui Ștefan cel Mare (nr. 7/1979) în lupta ce la Vaslui, de la 14 ianuarie 1475 (nr. 1/1975) ne scrie ILIE CIUTESCU, din București, care ne trimite și un fragment dintr-o comunicare făcută la 18 mai 1939 de istoricul Ion Lupăș la Academia română, și în care, prezentînd cronică maghiară cunoscută sub numele de Chronicon Dubnicense, — care se află la Biblioteca națională din Budapesta —, acesta reținea pasajul din scriere în care era consemnată biruința voievodului român. Îl reproducem și noi: Așadar, în zilele acelea otomani... au intrat ca niște vrăjmași, după cum am aflat din scrisori, cu 120 000 (de osteni) în pămîntul Moldovei... Dar Ștefan, voievodul moldovean... s-a împotrivit otomanilor în mijlocul țării sale, ca un bun protector al patriei și al națiunii sale, fiind gata să moară pentru al săi și avînd timp de trei zile și trei nopți cea mai grea cîmătură cu el... a biruit și a dat pe otomani aproape cu totul piezîr.

GEORGE ENESCU ȘI DINU LIPATTI

IOANA STROIESCU, din București, ne semnaleză o scrisoare a lui George Enescu (nr. 3/1974) către Dimitrie Gusti, prin care marele muzician român — de la a cărui naștere se împlinesc 100 ani — recomandă pe un tînr compozitor, Dinu Lipatti (1917-1950), spre a concerta în S.U.A. în mai 1939. Documentul se află la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei.

18 februarie, 1939, New York City, Prea stimate domnule ministru, Să-mi fie permis să vă rog a dispune ca doamna Brison să fie interpretă noului concert pentru piano și orchestră a lui Golestan [Ștefan Golestan, 1875-1956, compozitor și critic muzical român], cu prilejul concertelor românești din mai de la New York. Totodată vă rog să aduceți pe te tînrul Dinu Lipatti (9 Rue lt. Romain, Paris) ca interpretul propriului său concert pentru piano și orchestră. Piesa sa Sătrări a fost foarte bine apreciată aici și prezenta sa ar fi un atout mai mult pentru reușita concertelor noastre.

Mulumindu-vă anticipat, vă rog să primiți aici, prea stimate domnule ministru, expresiunea înaltei mele considerațiuni,

George Enescu.

JUDEȚELE PATRIEI

DUMITRU BOLDESCU, din Teacui: Aș dori să cunosc ce monografii au apărut în cadrul Colecției Județele patriei, tipărită de Editura Sport-Turism și dintre care unele au fost prezentate în cadrul rubricii dv. Cărți sosite la redacție.

În 1939, în cadrul colecției amintite, de excelentă finită, au apărut următoarele volume, consacrate județelor: Arad (272 pp.), Argeș (212 pp.), Alba (252 pp.), Bacău (280 pp.), Bihor (280 pp.), Bistrița-Năsăud (240 pp.), Buzău (228 pp.), Brăila (304 pp.), Cluj (304 pp.), Covasna (228 pp.), Dimbovița (240 pp.), Harghita (252 pp.), Hunedoara (264 pp.), Iași (226 pp.), Ialomița (270 pp.), Iași (226 pp.), Galați (280 pp.), Maramureș (330 pp.), Mureș (298 pp.), Satu Mare (278 pp.), Sălaj (224 pp.), Suceava (292 pp.), Teleorman (294 pp.), Tulcea (312 pp.).

TOPONIMIE ȘI ISTORIE

Reținem din însemnările, grupate sub acest titlu, al cititorului D.I. DORAN, din București: Numele unei așezări poate indica date încă neconfirmate de dovezi istorice; cu atît mai mult omonimele mai multor așezări. În cea mai mare parte, numele așezărilor sînt aceleași pe tot cuprinsul pămîntului românesc, dovadă unitate permanentă, păstrată în pofida vitregilor și stăpînirilor trecătoare.

Toponimia aduce importante date și privitor la situația socială și economică, în locurile și la vremea cînd așezările li s-au dat numele lor. Astfel, numele Moșneni ori Ohaba indică așezările celor care stăpîneau ocina

din mîstînire și aveau acest drept înalienabil. E de notat numitor mare al satelor numite Slobodă, care erau înființate de cei ce primeau slobozenie, fie băștinași ieșiți din serbie, fie străini cu autorizare de așezare.

Însemnătatea toponimiei a fost marcată de mari istorici și filologi: B.P. Hasdeu, V. Părvan, Ovid Densusianu, N. Iorga, Emil Petrovici, I. Iordan.

HRISOAVE DE CÎȚIVA METRI

MIHAI NICULESCU, din Tulcea, dorește să afle unele amănunte despre modul de păstrare al vechilor hrisoave și dimensiunile lor. În general, documentele erau împaturite, avînd atîrnat de ele sigiliul. În numeroase cazuri însă cînd textul documentului depășea spațiul unei foi de pergament, se lipeau două sau mai multe asemenea și apoi se înfășurau sub formă de sul numit și sitoc. Se obțineau, astfel, documente de lungimi apreciabile; de pildă, un document dat de Radu Mihnea voievod la 10 iulie 1614 mîndîstirii Dealu a cea o lungime de 250 cm, deci doi metri și jumătate! Un alt document, dat de Constantin ood Șerban mareșul vistier Bunea, mîsoară 269 cm, dar exemplul cel mai interesant îl oferă așa-numitul hrisov al Buzetștilor din 10 iunie 1656, alcătuit din șase fișii de pergament, ce mîsoară laolaltă 434 cm.

FELICITĂRI

De pe meleaguri nemțene, un tînr muncitor, iubitor a tot ceea ce a lăsat istoria în urmă, ține să vă mulțumească.

Prin intermediul concursului organizat de revista dv. mi-am verificat cunoștințele despre cel de-al doilea război mondial, trăind momente de bucurie cînd m-am văzut eligibil al unui aparat foto Smena 8 M.

Fragmentul citat este din scrisoarea cititorului GHEORGHE P. ANTOCI, din satul Traian, com. Săbăoani, jud. Neamț, căruii îi adresăm, și pe această cale, felicitări pentru reușita la ediția I a Concursului Magazin Istoric, 1980.

PE SCURT

LEON ABRAMOVICI, elev cl. VII din Cîmpulung Moldovenesc, jud. Suceava: mulțumim pentru ilustrațiile din 1912 și, respectiv, 1918 precum și pentru moneda din 1908.

Prof. MARIN MATEESCU, din com. Comani, jud. Olt, ne relatează despre vechiul drum militar ce coboară pe la Homorod, pe o linie directă de la Satu Mare (Odorhei — Miercurea Ciuc). Pe timpul lui Decebal acest drum a avut un rol dintre cele mai importante în Dacia.

EUGEN PANIGHIANT, din București: vizitînd recent orașul Erevan, capitala R.S.S. Armene, am văzut în Muzeul de istorie al acestui oraș o placă (din 116 e.n.) cu o inscripție în cinstea împăratului Traian dacicus. Ea a fost descoperită în 1967 și reprezintă un ecou dacic în Orientul îndepărtat.

VASILACHE TACHE, din com. Cîndești, jud. Neamț: mulțumiri pentru urări și aprecieri, cu atît mai importante pentru noi cu cît vin din partea unui statornic cititor care a pîșit în cel de-al 85-lea an de viață. Mulți înaintei!

Cristian POPIȘTEANU

Salon
de participare la concursul
magazin
istoric
1981

CONTENTS (Romanian History) N. COPOIU The Workers' Party Fights for Democratization of Political Life (1878-1914) ● A. DEAC, I. IACȘ The Working Movement (1910-1921) ● D. C. GIURESCU The Asan Brothers' State (II) ● I. BULEI 1914-1916. Political Life during Romanian Neutrality ● M. PETRESCU-DÎMBOVÎȚA Romanian-German Conference on History and Archeology ● History in School at the XV-th ICHS (II) ● B. MITREA The Celei Coin Treasure ● L. VRANOUSSIS Rigas, a Greek Patriot in the United Principalities ● D. TUDOR Secret of an Inscription ● N. PETRESCU-COMNEN In the Aisles of the Third Reich (III)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) N. COPOIU Le Parti de la classe ouvrière en lutte pour la démocratisation de la vie politique (1878-1914) ● A. DEAC, I. IACȘ Le Mouvement ouvrier (1910-1921) ● D. C. GIURESCU L'État des frères Assan (II) ● I. BULEI 1914-1916. La Vie politique durant la neutralité roumaine ● M. PETRESCU-DÎMBOVÎȚA Symposium roumaino-allemand sur l'histoire et archéologie ● L'Histoire à l'école - II (XV-e C I S H) ● B. MITREA Le Trésor monétaire de Celei ● L. VRANOUSSIS Rigas, un patriote grec aux Principautés Unies ● D. TUDOR Le Secret d'une inscription ● N. PETRESCU-COMNEN Dans les coulisses du Troisième Reich (III)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Н. КОПОЮ Партия рабочего класса в борьбе за демократизацию политической жизни (1878-1914) ● А. ДЕАК, И. ЯКОШ Рабочее движение (1910-1921) ● Д. К. ДЖУРЕСКУ Государство братьев Асан (II) ● И. БУЛЕЙ 1914-1916. Политическая жизнь в годы румынского нейтралитета ● М. ПЕТРЕСКУ-ДЫМБОВИЦА Румынско-немецкий симпозиум по истории и археологии ● История в школе на XV-ом МКН (II) ● В. МИТРЕ Монетное сокровище в Челеи ● Л. ВРАНУССИС Ригас, греческий патриот в соединённых княжествах ● Д. ТУДОР Тайна надписи ● Н. ПЕТРЕСКУ-КОМНЕН За кулисами третьего Рейха (III)

INHALT (Rumänische Geschichte) N. COPOIU Die Partei der Arbeiterklasse im Kampf für die Demokratisierung des politischen Lebens (1878-1914) ● A. DEAC, I. IACȘ Die Arbeiterbewegung (1910-1921) ● D. C. GIURESCU Der Staat der Asănești (II) ● I. BULEI 1914-1916. Das politische Leben in den Jahren der rumänischer Neutralität ● M. PETRESCU-DÎMBOVÎȚA Rumänisch-deutsches Symposium für Geschichte und Archäologie ● Geschichte in der Schule zum XV. INK (II) ● B. MITREA Der Münzeschatz von Celei ● L. VRANOUSSIS Rigas, ein griechischer Patriot aus den Vereinten Fürstentümern ● D. TUDOR Das Geheimnis einer Inschrift ● N. PETRESCU-COMNEN Hinter den Kulissen des Dritten Reiches (III)

SUMARIO (Historia română) N. COPOIU El partido de la clase obrera en lucha por la democratización de la vida política (1878-1914) ● A. DEAC, I. IACȘ El movimiento obrero (1910-1921) ● D. C. GIURESCU El Estado de los Asănești (II) ● I. BULEI 1914-1916. La vida política durante los años de la neutralidad de Rumania ● M. PETRESCU-DÎMBOVÎȚA Simposium rumano-alemán de historia y arqueología ● La historia en escuelas en el XV° C. I. C. H. (II) ● B. MITREA El tesoro monetario de Celei ● L. VRANOUSSIS Rigas, un patriota griego de los Principados Unidos ● D. TUDOR El secreto de una inscripción ● N. PETRESCU-COMNEN Entre los bastidores del tercer Reich (III)

ABONNEMENTS : ILEXIM - Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministeriului, nr. 2, parter - Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr - 5 lei, abonamentul pe 6 luni - 30 lei, pe un an - 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Științei” - București

